

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének folyóirata

A tartalomból

Beszédtanulás – születéstől életünk végéig

Szavak és viseletek

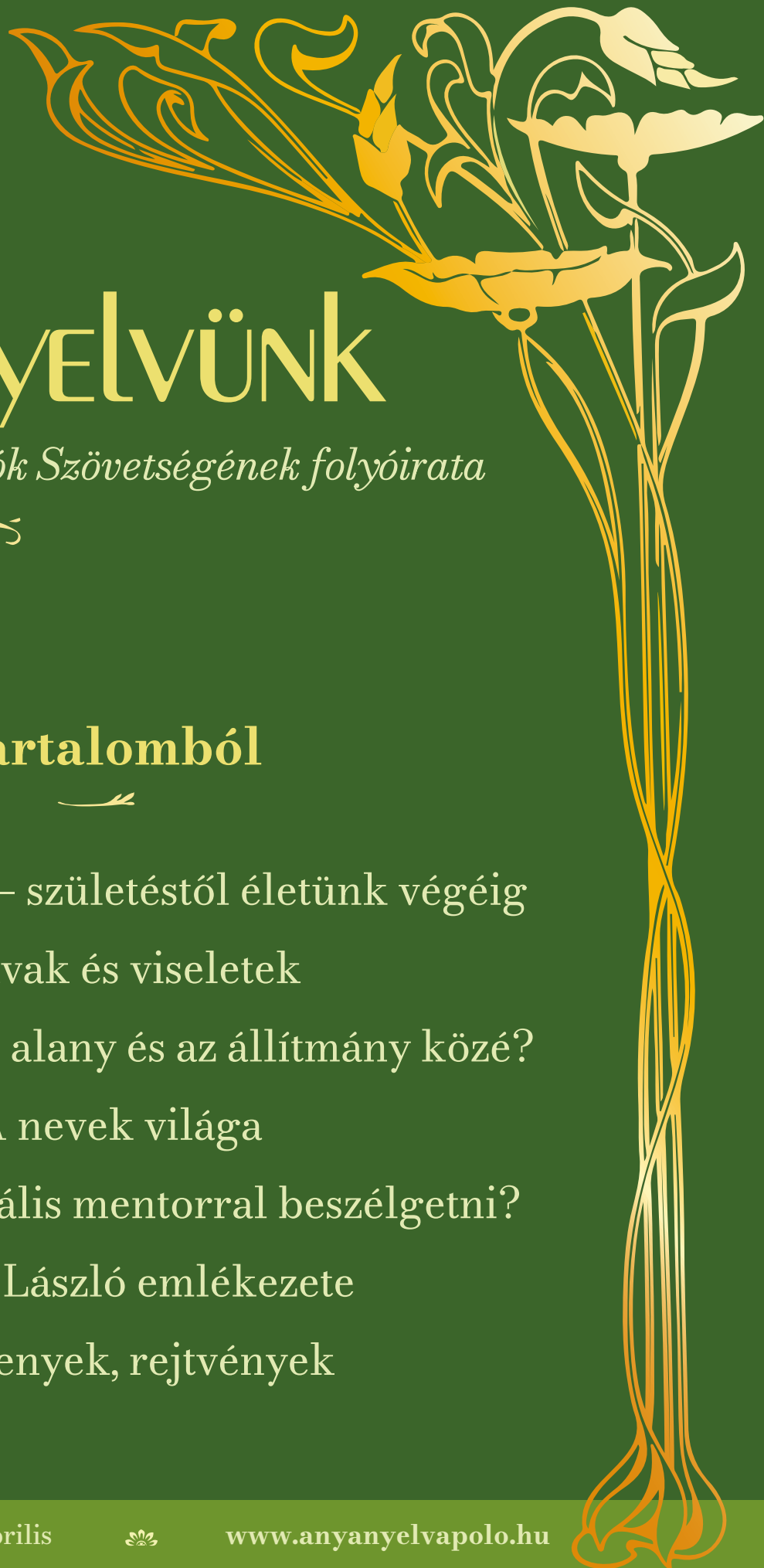
Kell-e írásjel az alany és az állítmány közé?

A nevek világa

Lehet-e a virtuális mentorral beszélgetni?

Deme László emlékezete

Versenyek, rejtvények

ÉDES ANYANYELVÜNK

az Anyanyelvapolók Szövetsége folyóirata

Megjelenik évente ötször (februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben)

Főszerkesztő: Keszler Borbála

Főszerkesztő-helyettes: Lengyel Klára

Szerkesztők: Raátz Judit, Blankó Miklós, Cservenka Judit

Szerkesztőbizottság:

tiszteletbeli főszerkesztő: Grétsy László
tagok: Heltainé Nagy Erzsébet, Nyiri Péter
Péntek János, Pomozi Péter, Pusztay János

Felelős kiadó: Juhász Judit

Kiadó:
Anyanyelvapolók Szövetsége
(www.anyanyelvapolo.hu)

Irodavezető: Kovács Zsuzsanna

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Borítószerkesztő: Kuzma Eszter

Támogató:
Emberi Erőforrások Minisztériuma

Magyar Művészeti Akadémia

Nemzeti Kulturális Alap

Szakmai támogatók:
Magyar Nyelvtudományi Társaság
ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont

A szerkesztőség címe:
1368 Budapest Pf. 250.,
ea@anyanyelvapolo.hu

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.
Nyomás: mondAT Kft.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága
(Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Információ, reklamáció: 80/444-444.

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.
Bankszámlaszám: 11705008-20132015.

Belépési nyilatkozat a honlapunkon elérhető.
Az ASZ tagjai a folyóiratot illetménylapként kapják.

Tartalom

- 1 Beszédtanulás – születéstől életünk végéig
(Gósy Mária)
- 2 Szavaink viseletbe öltözve – viseleteink
szavakba öltve (Cservenka Judit és Blankó Miklós)
- 3 Kell-e, lehet-e az alany és az állítmány közé
írásjelet tenni? (Keszler Borbála)
- 6 Szép magyar vers (Fráter Zoltán)
- 7 A nevekkal foglalkozó tudomány: a névtan
(Raátz Judit)
- 9 Mit gondoljunk a családfaábráról? (Sipos Mária)
- 11 Van, aki villant, más megtöri a csendet (Elek Lenke)
- 12 Kardozni, kardozás, kardozós (Horváth László)
- 14 Szálkák (Buvári Márta)
- 15 Segíthetek? (Kerekes Barnabás)
- 17 Isten veletek, szavak! (Kulcsár István)
- 18 Igeköltők: újraolvassuk – újra olvassuk (Horváth Zsófia)
- 19 Nyelv és hatalom (Czopf Áron)
- 20 Hogyan tanulhatunk virtuális mentoroktól? (Horváth Evelin)
- 22 A „menőség” új formája: hogyan ment, aki nagyot ment?
(Sólyom Réka)
- 24 Egyszer még „értemegyünk”?! (Holczér József)
- 24 Rap és édes anyanyelvünk (Palágyi András)
- 25 A szokásból szabályzat lett (Dóra Zoltán)
- 26 Búcsú Murádin Lászlótól (Kádár Edit)
- 27 Deme László professzor emlékezete (Kovács Dániel)
- 28 Megemlékezés Takács Etelről halálának 30. évfordulója
alkalmából (Völgyi Péterné Reich Márta)
- 29 A 25. Simonyi-verseny hírei, újdonságai (Tóth Etelka)
- 30 Egy szakmai rövidítésről (Grétsy László)
- 31 Fiatal anyanyelvapolók 2. (Bálint Ádám)
- 32 Udvariasság a kényelmesebb életért (Blankó Miklós)
- 33 A magyar nyelv hetének köszöntése (Grétsy László)
- 33 Híreink (Bálint Ádám)
- 35 Pontozó (Grétsy László)
- 36 Gyereksarok – Nyelvi játékok (Forgács Róbert)

Beszédtanulás – születéstől életünk végéig

Anyanyelvünk elsajátítása végigkíséri életünket. Több tekintetben is. Gyermekkorunkban vesszük birtokba, nyelvhasználatunkban folyamatosan változtatjuk, módosítjuk, a tanulása életünk végéig tart. Aztán szembesülünk azzal, többnyire rácsodálkozunk, hogy gyermekeink, majd unokáink miként sajátítják el anyanyelvüket. Pedagógusként sokszor az eszközt látjuk, azt a kommunikációs módot, amelynek révén átadjuk az ismereteket a gyermekeknek, és amellyel a tanulók feldolgozzák a hallottakat, leírtakat. Tudatosan alakítjuk, fejlesztjük a gyermekek anyanyelvi szintjét. A cél az, hogy egyre hatásosabban alkalmazzák a nyelvet mind az élőszóban, mind az írásban. Kutatóként pedig megpróbáljuk tudatosan figyelni ezeket a folyamatokat, leírni, elemezni őket a megismerés tudományos és a segíteni akarás gyakorlati szándékával.

Néhány kérdés az anyanyelv-elsajátításról

Úgy gondolhatnánk, hogy az elmúlt évtizedekben már csaknem mindent megtudtunk az anyanyelv-elsajátítás folyamatáról, sajátosságairól, egyéni jellemzőiről, problémáiról. Valójában még sok kérdés megválaszolatlan. Vajon hogyan hat a változó világ a gyermek nyelvsajátítására? Miért kezd némely gyermek egészen korán, mások kicsit később beszélni? Miért késik néha annyira a beszédindulás, hogy szakember segítsége válik szükségessé? Milyen hatást gyakorol a televízió, a számítógép, a mobil vagy a tablet a gyermek nyelvfelődésére különféle életkorokban? Hogyan változik a gyermek szókinccse a kezdetektől felnőttkorig? Miért halljuk gyakran, hogy gond van a gyermekek beszédmegértésével? Hogyan függ össze az anyanyelvi teljesítmény és az olvasás, az írás és a tanulás? Megfelelő beszédmintákat kap-e a gyermek otthoni, bölcsődei, óvodai, iskolai környezetében?

A gyermek beszéde, vagyis az, hogy mit, mikor és hogyan mond, miként ejti a beszédhangokat, a szavakat, hogyan fogalmaz élőszóban, jól megfigyelhető. A rejtetten működő beszédmegértési folyamatok azonban nehezen megítélhetők. Nem tudjuk, hogy mikor, mit és hogyan ért meg, egyáltalán jól érti-e az elhangzott közléseket. Miért kérdez vissza, ha ép a hallása? Miért tűnik lassúnak a beszédfeldolgozása?

Tudjuk, hogy a nyelv változik, hiszen a nyelvet használók is változnak, illetve változnak a nyelvhasználatra ható körülmények is. Noha az anyanyelv-elsajátítás alapvető biológiai, pszichés és kognitív folyamatai változatlanok, miként a cél is, de a 21. században számos olyan tényezővel kell számolnunk, amelyek korábban nem vagy kevésbé érvényesültek.

Hatások az anyanyelv elsajátítására

A gyermeket körülvevő felnőttek beszédtempója gyorsulást mutat, ugyanannyi perc alatt ma általában több szó hangzik el, mint évtizedekkel ezelőtt. Korunk gyermekeinek tehát gyakran többet és gyorsabban kell feldolgozniuk, megérteniük, mint kellett az évtizedekkel ezelőttieknek. A beszédkommunikáció sokszor korlátozódik parancsokra, tiltásokra, figyelmeztetésekre, felszólításokra, így csökken a valós beszélgetések motivációja, előfordulása és időtartama. A modern technikai eszközök, a televízió, a mobiltelefon, a számítógép vagy a tablet gyorsan felkeltik a kisgyermek érdeklődését, és minthogy ezek hosszabb időre lekötik a figyelmét, sokszor észre sem vesszük, hogy mennyi időt tölt el velük. Az említett eszközök használatának kétségkívül vannak előnyei, amelyeket el kell ismernünk, és amelyek tagadhatatlanul pozitívan hatnak vissza az anyanyelv elsajátítására is! Nem a (korai) használat tehát a probléma, hanem a televízióra vagy a számítógépre fordított olykor igen sok idő, ami gyakran együtt jár a beszélgetések, tárgyalások, nyelvhasználatot igénylő játékok nagymértékű csökkenésével. A vizuális hatások meghatározókká válnak a verbális hatásokkal, a beszédingerekkel szemben. Az egyensúly felbomlóban van. A megfelelő mennyiségű élőszónak, a beszélésnek a hiánya negatívan hat a nyelvfelődésre, elsősorban az iskoláskort megelőző életszakaszokban, de a későbbiekben is.

A felnőttek beszéde jóval több megakadásjelenséget (hezitálások, nyelvbotlások, újraindítások, téves szókezdések, ismétlések, újraindítások stb.) tartalmaz, mint évtizedekkel ezelőtt. Noha mindezek a spontán beszéd természetes velejárói, túlzottan gyakori előfordulásuk nehezítheti a beszédmegértést. Mindennek egyik következménye, hogy a gyermekek beszédében mintegy hároméves kortól megjelennek ezek a jelenségek; már az óvodások is hezitálnak, töltelékiszavakat használnak, feleslegesen ismételnék. Kérdéses, hogy egyszerű mintakövetésről van-e szó, avagy a felnőttekre jellemző stratégia tudatos alkalmazásáról. Nem tudjuk még pontosan, hogy a gyakori megakadásjelenségek milyen mértékben befolyásolják az elhangzottak megértését gyermekkorban, és mennyire csökkenthetik az ahhoz szükséges figyelmet. Az viszont biztosra vehető, hogy a nehezített feladat megoldására a gyermek sajátosan reagálhat, rendszerint nem is jelzi az esetleges megértési problémát, és gyakran kilép a kommunikációs helyzetből.

Életünket és a beszélgetéseinket is körülveszik a különböző típusú és eltérő erősségű zajok. Felnőttkorban gyakran már észre sem vesszük zavaró hatásukat, de a zaj mindig

nehezíti a beszéd feldolgozását, különösen a gyermekek számára, akik éppen az anyanyelvüket igyekeznek elsajátítani a hallott közlések révén.

Beszélés és beszédmegértés

Az anyanyelv elsajátítását sokszor egyszerűen a beszéléssel azonosítják, mintha a nyelv-elsajátítást csak ez jelentené. Jellemzőek az ilyen és hasonló kérdések: *Beszél-e már az unokád? Hány szót tud a gyermek? Összekapcsolja-e már a szavakat?* Jóval ritkábban hangzanak el olyan kérdések, mint *Hány szót ért meg a gyermek? Megérti-e a hozzá intézett közléseket? Megfelelő-e a beszédészlelése?* [A beszédész-

lelés a beszédhangok, hangkapcsolatok és szótagok felismerése hallás alapján.] A beszédprodukciónál hallható, és így közvetlenül véleményt formálhatunk róla. A beszédészlelés és a beszédmegértés csak a beszédpartner reakciói alapján valószínűsíthető. Az egy adott életkorban elvárt beszédészlelési működés szintjére utalnak a szavak, rövid közlések megfelelő ismétlései. Az elvárt beszédmegértés azt jelenti, hogy a gyermek (életkorától függően) eleget tesz a kérdésnek (pl. megmutatja, hol az orra, vagy odaviszi a kért tárgyat a kívánt helyre), adekvátnan reagál (ha a *labdát* kérjük, akkor azt és nem az *almát* hozza oda), vagy pedig verbálisan válaszol. Majd képessé válik hosszabb közlések, történetek és mesék megértésére, a szövegek összefüggéseinek felismerésére, következtetések és tanulságok levonására.

Ha a gyermek beszédindulása késik, a kiejtése hibás, bizonyos beszédhangokat egyáltalán nem tud kiejteni, amikor már elvárható lenne, ha a közléseinek a grammatikai szerkezete elmarad az életkorában tipikus szinttől, avagy ha

nagyon keveset beszél – ez mind feltűnik a környezetnek. Jóval ritkábban vagy egyáltalán nem szembesülünk azonban azzal, ha a gyermeknek szűk a szókincse, bizonytalan a beszédészlelése, pontatlanul azonosítja a grammatikai szerkezeteket, a beszédmegértése elmaradottan vagy zavartan működik. Ezek a folyamatok ugyanis közvetlenül nem megismerhetők (csak célzott teszteléssel). Továbbá, a beszédmegértési nehézséget, sajnos, gyakran figyelmetlenségnek gondolják! A probléma felismerését nehezíti az is, hogy a gyermekek egy része a gesztusok, a mimika, a beszédhelyzet jellemzői alapján mintegy „kitalálja” az elhangzottak jelentését. Jó logikával, megfelelő értelmi képességgel átmenetileg képes ellensúlyozni a részlegesen működő nyelvi folyamatokat. Ha képi információ is a rendelkezésére áll (pl. film), akkor a vizuális és a verbális ingerek együttesen biztosíthatják a megértést. Megfelelő fejlesztés hiányában az elmaradott, bizonytalan beszédmegértés csak nagyon kevéssé fejlődik.

Nincs szükség arra, hogy bizonygassuk a beszédmegértés működésének rendkívül fontos szerepét az anyanyelv elsajátításában, az olvasásértésben, a tanulásban. Azt azonban érdemes hangsúlyozni, hogy a beszédmegértési mechanizmusban tapasztalható problémák akár az egész életre kiható nehézségekkel járhatnak. Ezért kell tudatosítanunk mindenkiben, hogy az anyanyelv elsajátítása nem csak a beszélés, hanem a beszédmegértés birtokba vételét is jelenti, és mindkettő a rendszeres használatban fejlődik megfelelően.

A nyelv, a beszéd, valamint ezek használata biztosítja a lehetőséget a tanulásra, az ismeretszerzésre, a gondolkodásra, a társadalmi beilleszkedésre, a problémák megoldására, a sikeres részvételre a különféle kommunikációs helyzetekben. A megszületésünk pillanatától. A mi óriási felelősségünk az, hogy figyeljük és segítsük a gyermekek nyelvi fejlődését minden életkorban és minden élethelyzetben.

Gósy Mária

professor emeritus, ELTE, NYTK

Híreink

Magyar kultúra napja Kárpátalján

Örömteli, hogy 2022. január 22-én, a magyar kultúra napja alkalmából, amíg mi Budapest belvárosában ültünk össze, addig tagjaink határon innen és túl is ünnepezték nemzeti nyelvünket és kultúránkat. Moritz László, a magyar kultúra lovagja hosszú évek óta Kárpátalján tölti a magyar kultúra napját. Az Anyanyelv-ápolók Szövetségét képviselve vett részt a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének ünnepségén, ahol emléklapokat adott át, valamint koszorút helyezett el Kölcsey Ferenc emléktáblájánál.

A képen Moritz László és Pomozi Péter nyelvész – a házigazda Dupka György költő, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének elnöke társaságában

Szavaink viseletbe öltözve – viseleteink szavakba öltve

Tempora mutantur sorozatunk márciusi műsorát hol vehetnénk fel nemzeti ünnepünk idején illőbb környezetben, mint abban a szalonban, ahonnan nemzeti viseletünk újra elindult meghódítani a mai közönséget. Aki ezt a hajdani, reformkori magyar honleányokhoz méltó ügyet kitalálta és megvalósította: **Hampel Katalin** viselettervező.

Cservenka Judit és Blankó Miklós Hampel Katalinnal Hampel-modellekben a Tempora mutantur videósorozat 10. részének felvétele után (Süll Kristóf felvétele)

Voltaképpen mélyaltatásból kellett felébreszteni ezt a divatot, hiszen valaha létezett. Például az 1848-as Batthyány-kormány tagjai az ismert ábrázolásokon olyasféle felsőt viselnek, amit bocskainak nevezünk manapság. Nyilván a ruházattal is a nemzethez való tartozást kívánták kifejezni.

Kezdjük az elejétől: a török időkben a kaftán megkurtított változatából lett a mente, a magyar viselet alapja, amelynek később mindig politikai üzenete volt, mert mindig elnyomás idején vették elő. Például a pozsonyi országgyűlésekre a magyar követek csak azt az újságírókat engedték be, akik fekete atillában jöttek, ha nem, akkor be kellett érnük a karzattal, vagy menjen kávéházba. 1848-ban megint volt egy nagy reneszánsza a magyar ruhának, a Batthyány-kormányt is atillában látjuk a metszeteken, mert a bocskai csak a 20. században lett a magyarság viselete.

1849 után ismét a ládafiába kerültek a zsinóros ruhák, majd a kiegyezéskor 1867-ben újra elővették. Később a millennium idején jött nagyon divatba, a hölgyek díszmagyarban vonultak, nem biztos, hogy újban, a többségüket átalakították a családi örökségből. Mert ezek a ruhák olyan értéket képviseltek, hogy előbb rendelkeztek róluk, mint az ezüst gyertyatartókról és kupákról. 1916-ban IV. Károly koronázására megint előke-
rültek a ruhák. Utolsó nagy reneszánszuk a 40-es évek elején volt, amikor németellenességből viselték, de akkor már nemcsak a felsőbb osztályok, hanem mindenki.

Akkoriban iskolai egyenruhaként is megjelent, láthattuk az Abigél című sorozatban. A női ruhát is bocskainak nevezzük? Vagy az a kazinczy? Mi a különbség a bocskai és a kazinczy között?

Ezek a nevek mind fantázianevek. Ahogyan a franciák Madame Pompadourról elneveztek ruhát, vagy az angolok, illetve skótok Stuart Máriáról. Így nálunk is Zsindelyné Tüdös Klára, az Operaház ruhatervezője találta ki, hogy legyen a nők zsinóros felsője mellett a férfiaknak is hasonló, zsinóros társasági öltönyük. Így született a bocskai, amit próbálunk népszerűsíteni, és reméljük, hogy minél több magyar fogja hordani. Az ifjúsági olimpiára ezért terveztünk bocskai kabátot, ahhoz farmert, fehér inget; aranyosak voltak a fiatalok. Azon dolgozom immár 35 éve, hogy ez a gyönyörű viseleti hagyomány fennmaradjon, és tovább öröklődjön.

Egyáltalán, hogy jobban meghonosodjon, mert akik először viselték a rendszerváltás idején, gyakran kaptak gúnyos megjegyzéseket, politikai célzásokat. Ez azért szomorú, mert tapasztalhattuk, hogy Ausztriában, Bajorországban a trachtent hétköznapi ruhaként is hordják; igaz, hogy az népi. Ezzel szemben a Hampel-stílus polgári, városi. Sőt, ünnepi változataiban – ki sem merjük mondani – a nemesi viselet motívumai is felbukkannak.

Ne felejtse el, hogy kimaradt ötven év a hagyományból! Ha valaki a 70-es években megjelent volna egy bocskaiában, biztosan elvitte volna a rendőr, de legalábbis igazoltatta volna. Közrejátszott az is, hogy először Csurkákék kezdtek ilyenben megjelenni, s aki nem kedvelte őket, az a ruhát is elutasította. Ausztriában nem maradtak ki évtizedek, de egyébként is ott a trachtent, dirndlit, bőrnadrágot a parasztság viselte, úgy terjedt fölfelé, még Ferenc József is hordott bőrnadrágot. Nálunk viszont a főnemesség díszmagyarjától kezdve minden viseleti szokás „fönről lefelé” terjedt, és mindent, ami az arisztokráciától jött, azt gyűlölték, üldözték a kommunizmus idején.

A nemzeti viselettel feledésbe ment nevek, fogalmak is visszatérnek? Például: mente, atilla, lengyelke, dolmány – mind kabátjellegű felsőrész. Mi a lengyelke?

A lengyelke viszont egy rövid, prémes női kabátka.

Ha már a zsinórozás, ez a fontos díszítvány került szoba, akkor tisztázzuk a sujtás és a paszomány mibenlétét is!

A sujtás egy vékony zsinór, abból készül a paszomány. A sujtást magunk varrjuk fel kézzel. A paszományt is, de azt a mester már elkészítve hozza. Mindig páratlan számút kell felvarrni, általában hetet.

Miért?

Miért a hetvenhét népmese, hetedhét ország, három királyfi? Ez a mi örökségünk.

Szép gondolat. A szakma szókincsében azonban megtaláljuk a német eredetet is.

A korábbi századokban sok mesterség szakkifejezése a német iparosok révén honosodott meg. Nemcsak szóban, de írásban is elmagyarosított változatukat ma is használjuk: snitt, rádli, lajbi, miközben sok régi, szép magyar szó a feledés homályába tűnt. Például a pruszlik vagy a patyolat. Évekig jártunk a Patyolat nevű mosodahálózatba, és nem tudtam, hogy a fehér len, fehér gyolcs, általában a fehér anyagok gyűjtőneve volt a patyolat.

Később már puszta a fehér szín, sőt: a tisztaság, a makulátlanság szinonimája is lett. Nem valószínű, hogy ma sokan használnák, főként anyagnévként nem. A Boglárka viszont kedvelt női név az utóbbi időben, de valamikor ékszer volt, ki is írtuk a Toldiból: „Csillagzott a gyertya ezerféle kőben, / Gyémántos boglárban, arany karkötőben.” (Arany Jánost ezekért a fogalmakért is érdemes forgatni!)

A boglár többnyire gomb vagy csillag alakú ékszer volt, főként a férfi díszövek csatját ékesítette. Egy ilyen gombot én is őrzök a dédapámtól. Általában a díszmagyar viselet ékszeréből csak egy-egy készlet volt a tulajdonos birtokában, és azt cserélte át másik mentéjébe, mert ügyesen alakították ki a gomblyukakat. Egy díszmagyar elkészítéséhez hét szakma kellett: ékszerész, csizmadia, szabómester, paszománykészítő, gombkötő, csákókészítő és nem utolsósorban egy asztalos, akinek a keze alól az a pompás faragott láda került ki, amelyben tárolták a gyönyörű öltözéket.

Tallózzunk még a szép régi nevek között: pruszlik, ingváll, párta, kötény, kősöntyű – nemcsak látványban, de nyelvileg is gazdag világ. Mi a lajbi?

A nő díszmagyar kellékeit sorolta: a lajbi a kis gombos, kivágott felsőrész, alatta pedig a fehér puffos ujjú blúz az ingváll.

Itt a polcon és egy asztalkán sok-sok szakkönyv fekszik, régiek és még régebbiek. Hogyan választja ki az egyes motívumokat, mintákat? Ezekből merít, vagy esetleg vannak eredeti korabeli ruhái is?

Tíz évvel ezelőtt a sógornómtól megkaptam a dédapám díszmagyarjából a nadrágot. A szára elejéről másoltam le ennek a kabátkának a díszítését. De rengeteg könyvünk van, múzeumokba járunk, mert ez közös alkotás: heten-nyolcan dolgozunk együtt már több mint húsz éve. Korábban mindig az Ecserit jártam, meg a pécsi vásárt, és nagyon sok szép régi ruhára, díszítésre akadtam. Aztán

híre ment, hogy mivel foglalkozunk, és hoztak be egy-egy mentét a műhelyünkbe.

A divatbemutatóinkon is az a sorrend, hogy az elején a régi szép népi ruháinkat mutatjuk be, a legvégén pedig azokat a díszmagyarokat, amelyeket sikerült megmenteni. Nagyon kevés olyan női díszmagyar van, amelynek a szoknyája is eredeti, nemcsak a felső része, mert az ügyes kezű anyukák a szoknyából varrták az 50-es években a kislányok zsúrruháit. A felső részek inkább túléltek a történelem viharait. Gyönyörű anyagok voltak, többnyire lyoni selymek.

Most honnan tudja beszerezni az anyagokat és a kellékeket?

Nagyon ügyes paszománykészítő és gombkötő mesterünk van, de a magyar textilipar sajnos a rendszerváltozáskor megszűnt, kénytelenek vagyunk külföldről rendelni.

A háború előtt Zsindelyné Tüdös Klára nevéhez fűződött a nemzeti viselet felélesztése, bár ő inkább a népművészetből merített. Katalin minden interjúban megemlíti elődjét.

A háború előtt ő valóban a népviseletből merített, és annak motívumait alkalmazta a díszmagyaron. Kiállításra is bemutatva ruháit, viselőiket pedig megcsodálhatták híres európai bálokon. Aztán jött a háború, amikor a nyilas időkben férjével 100-120 zsidó gyereket bújtattak svábhegyű villájukban életük kockázatásával.

„Hálából” 1950-ben kitelepítették őket, Balatonlellén lettek házmesterek. Tüdös Klára ott is helytállt: megtanította a nőket varrni, főzni, tanfolyamokat tartott. Valóban szakmai példaképemnek tartom, és emberileg is mélységesen tisztелеm.

*A hősiesség helytállásért saját családi krónikáiba is visszala-
pozhat, hiszen szépanyja: Maderspach Károlyné Buchwald
Franciska a világségi fegyverletétel után Bem tábornok és
katonái menekülését segítette. Haynau ezért nyilvánosan fél-
meztelenre vetkőztette, és megvesszőztette. A férj nem viselte
el a szegényt: agyonlőtte magát.*

Szépanyám viszont ott maradt öt gyerekkel és a megélhetést jelentő vasgyáruk gondjával. Élete végéig viselte hátán a sebek nyomát. Március 15-én mindig kimegyünk a Kerepesi temetőbe megkoszorúzni a sírját. Megerősít abban, hogy az ember, a maga lehetőségei között, tegyen valamit a magyarságért.

*Lapzártakor értesültünk arról, hogy Hampel Katalint ma-
gyar viseleti hagyományápolásáért március 19-én Magyar
Örökség-díjjal tüntették ki. Az MTA dísztermében tartott
ünnepségen a laudációt Schmittné Makrai Katalin mondta.*

Cservenka Judit és Blankó Miklós
az Édes Anyanyelvünk szerkesztői

Kell-e, lehet-e az alany és az állítmány közé írásjelet tenni?

1. A ritka vesszőhasználat

A magyar helyesírás szabályai, azaz az akadémiai helyesírási szabályzat nem foglalkozik ezzel a kérdéssel, pedig néha előfordul gondolatjel, kettőspont, sőt elvéve még vessző is a két mondatrész között, az utóbbi például Az ember tragédiájában: *Az első, költemény; A cél, megszüntette a dicső csatának.* Sőt olykor újságcikkekben is: *A művész és a költő, a főváros vendégei.*

2. Gondolatjel az alany és az állítmány között

A megfigyelések szerint 1945 után terjedt el a **gondolatjel** a névszói állítmányú mondatok alanya (vagy alanyi része) és állítmánya (vagy állítmányi része) között. Egyesek szerint ez orosz hatás volt, ugyanis az oroszban bizonyos névszói állítmányú mondatokban kötelező az alany és az állítmány közti gondolatjelet tenni. Néhány olyan példa a korabeli újságokból, melyek feltehetően TASZSZ-közlemények fordításai voltak. A *terv teljesítése – hazafias feladat!* Különböző is az erődiplomáciával való **próbálkozás** velünk szemben – *kilátástalan dolog*; Csakhogy Inna Csurikova és Gleb Panfilov **kapcsolata** – mégsem **magánügy**; Inna Csurikova minden jelentős **szerepe, sikere** – Panfilov elképzeléséhez, művészetéhez **igazodik**; Márpedig a **filmkészítés** – **társasjáték**.

Az igazság azonban az, hogy gondolatjelet az alany és az állítmány között, főként az állítmány kiemelésére már Arany János és Vajda János is használt, például:

Az az ábránd – elenyészett;

Az a légvár – füstgomoly;

Az a remény, az az ének,

Az a világ – nincs sehol!

(Arany János: Visszatekintés)

S álmaimban a valóság / Tövisei – gyenge rózsák.

(Arany János: A vigasztaló)

Földi lét – tűnő árnyék. (Vajda János Őszi tájék)

Ugyancsak előfordul a gondolatjel az olyan tömör tómondatokban, melyekben az alanyt és az állítmányt ugyanaz a szó fejezi ki, s a gondolatjel egy a megértést segítő határozó vagy határozós szerkezet, esetleg egy egész tagmondat hiányát jelzi, például:

– Itt olyan bort iszik Áron bácsi, amilyent a múlt héten adtam a kormány első embereinek. Olyant, ha nem különbet! – Bor – bor! – fogalmazott tömören Áron bácsi. A felsorolt tények – tények.

¹ Azok a példák, ahol nincs a forrás megadva, újságokból és folyóiratokból valók.

Ez okból mázsás ostobaság az a tárgyilagos póz is, amely nő és férfi közé egyenlőségjelet iktat be, mondván: ember – ember; A pohár – pohár, az eke – eke. (Kosztolányi Dezső: Káté az írásról)

Minden életrajz – rajz. (Illyés Gyula: Fejezet Beatricéről)

3. Kettőspont az alany és az állítmány között

A leggyakoribb írásjel azonban (de kizárólag csak a névszói állítmányú mondatokban) a **kettőspont** az alany és az állítmány, illetőleg a mondat alanyi és állítmányi része között.

Szokás kettőspontot tenni például akkor, ha az állítmányra külön fel akarjuk hívni a figyelmet. A kettőspont valóban a legalkalmasabb írásjel erre, ugyanis mindig előre mutat, mindig elindít valamit, s az olvasót gyakran megtorpanásra készíti, megállás után pedig természetesen fokozódik a figyelem, például: *Tanárnak lenni: igen kimerítő szellemi tevékenység.* Szépirodalmi példák:

Költő az legyen, mi népe, – Mert kivágnyi: kész halál.

(Arany János: Kozmopolita költészet)

Az ember: maga a nép. (Illyés Gyula: Kenyértörés)

[...] *a magyarság: hulló nép.* (Czine Mihály: Nép és irodalom)

A frizura: zilált. (Nagy Lajos: Képtelen természetrajz)

A leggyakoribb azonban a kettőspont az olyan esetekben, amikor a névszói állítmányú mondat alanyára kívánjuk felhívni a figyelmet, és az aktuális mondattagolás szempontjából a téma megelőzi a rémát, azaz az új közlendőt. Ezekben a mondat típusokban igen gyakori, hogy az állítmány tartalomváró főnév, azaz olyan általános jelentésű (gyakran elvont jelentésű) főnév (például: *eszme, gondolat, terv, feladat, cél, következmény* stb.), melynek a jelentését az alany fejezi ki bővebben. Például: **Foglalkozása: örömlány; Foglalkozásom: újságíró; A vád: gyermekkereskedelem; Eredmény: nulla; Az ötlet: fogadóóra; A cél: tanítva szó- rakoztatni; Gyanúsított: az elnök és helyettese; Eredmény: nulla; A neve: Madonna.** Szépirodalmi példa: **E kincs neve: az édes anyanyelv.** (Jókai Mór: Prológus)

A tartalomváró szó (az állítmány) olykor lehet konkrét főnév is mennyiségjelzővel, kijelölő jelzővel vagy többesjellel ellátva, de lehet középfokú melléknév vagy sorszámnév is; az alany pedig gyakran tulajdonnév (vagy tulajdonnevek), illetve általában felsorolás, igéből képzett főnév vagy főnévi igenév, például: *A kérdezővel szemközt ülő partnerek: Cs. Szabó László, Fejtő Ferenc, Kovács Imre, Gombos Gyula, Nagy Ferenc, Kiss Gábor, Püski Sándor; Fő veszély: a vásárló; Wimbledon magyar hőse: Taróczy; Például a leg-*

nagyobb élmény: a nálunk is frenetikus erővel hatott **Ljubimov-előadás;** **Hiányszakmák: bádogos, eladó.** Szépirodalmi példák:

A **második:** a nagy család **kialakulása.** (Németh László: Negyven év)

Egy kincse van minden nemzetnek adva

Míg azt megőrzi híven, addig él.

E kincs **neve: az édes anyanyelv.** (Jókai Mór: Proológus)

4. A közmondások egy típusának kérdése

Érdekes még egy olyan típusra felfigyelni, amelyik csak részben tartozik az alany és az állítmány kérdéskörébe. Több olyan két részre tagolódó, vesszővel elválasztott közmondás van, mely esetleg alany-állítmányi viszonynak is felfogható. Például: *Asszonnyal beszélni, lóval imádkozni; Friss asszony, friss tűz; Hosszú haj, rövid ész* stb. Ha figyelembe vesszük azonban, hogy a közmondásokra gyakran

jellemző a tömör fogalmazás, és gyakran elmarad belőlük a névelő, a névmás, a kötőszó stb., akkor valószínűbbnek tűnik (különös tekintettel a vesszőre), hogy ezek rámutatószó és kötőszó nélküli összetett mondatok. Így lehetne őket ki egészíteni: *Asszonnyal beszélni olyan, mint lóval imádkozni; A friss asszony olyan, mint a friss tűz* stb.

5. Végül is: milyen írásjelet lehet használni az alany és az állítmány között?

A vesszős megoldás feltétlenül hibás. A gondolatjelet csak akkor érdemes az állítmány (vagy az állítmányi rész) elé tenni, ha az állítmány valami meglepően új állítást tartalmaz. A kettőspont használata bizonyos esetekben (például felsorolás előtt, tartalomváró szó után) fontos, egyébként nem kötelező, bár a fenti esetekben mindenképpen logikusabb, színesebb teszi a szövegünket.

Keszler Borbála

professor emeritus, ELTE

Szép magyar vers

Kemény István

Ki nem ábrándozott még azon, hogy mi lett volna szívesen, ha nem embernek születik? Milyen növény, milyen állat, milyen tárgy, milyen évszak, milyen szín, milyen íz, milyen fogalom? Költők különösen szeretnek játszani ezzel a gondolattal. Mi volnék? – kérdi Weöres Sándor, és már sorolja is: tűzben fa parazsa, vízben puha moha, szélben jegenyefa, és így tovább.

Kemény István versének kívánsága ennél köznapibbnak tűnhet („Ablak lennék a keresztthuzatban”), ám ugyancsak ihletett kívánság ez is, mert

olyan ablakról van szó, amely nyitva van, és szárnyai már rezegnek a vihar előtti szélroham erejétől. Az ablaktábla az utolsó pillanatait éli, és ezt „tudja” is. Másfél-két másodperc, ennyi most az élet („gyorsulok, de lassan”). Olyan drámai helyzetnek vagyunk tanúi, mint amelyet a legjobb természetfotókon láthatunk: a beállítás a mozdulatlanságban is sejteti a megállított vagy mindjárt kezdődő mozgást, minden felvétel megfagyott idő, kimerevített mozgókép-kocka. A sűrű, ideges csönd, a szétröbbanás előtti túltöltött

állapot megjelenítésére kivált alkalmas az ütemhangsúlyos verselés nyomatékos, koppanó ritmusa. A 10, 11 és 12 szótagos sorokból álló költemény értelmezéstől függően két- vagy háromütemű sorokra bontható. A rakoncátlan eltérésnek figyelemfelhívó szerepe van: az első strófa harmadik, legszabálytalanabb sora egyben a legnagyobb feszültséget érzékelteti: „és másfél-két másodperc is lehet még”, mielőtt az üveg apró szilánkokra törik. Az összeroppanás előtt azonban lehetne még cselekedni valami jót, megsimogatni például az árnyékos falat, jusson oda is legalább villanásnyi ragyogás.

A versbeli ablaktábla számít arra, hogy mindjárt történni fog valami: a légáram hatására meglódul, és hatalmas dörejtel a keresztfához csapódik. Ezt erősíti az is, hogy az egyébként a-a-x-a képletű rímelésben a szakaszok harmadik sora x, vagyis rímtelen, úgynevezett vaksor, amely nyugtalanítóan eltér az egymáshoz illeszkedő, összecsengő szavak rendjétől. Az ablakszemen végigfut a borzongó remegés, amely a tehetetlenségi erő következtében darabokra zúzza azt. A keresztthuzatban becsapódó és ízzé-porrá zúzó üveg azonban a széthullása előtti másfél-két másodpercben még felfogja, és az árnyékos falon megvillantja a felhők alól kiragyogó napsugár fényét. De ne feledjük, hogy mindez egy kérdés tartalma, az áhított cselekvéssor káprázata, miként a feltételes módú igealak használata („lennék”, „tudnám”, „átcsúsztatná”) és maga a cím („Egy kívánság”) is jelzi. A semmiségnek, egyszerűnek tűnő óhaj a természet elemeinek pontos összjátékára épül. Hol jöhetne létre ilyen szoros együttműködés, ha nem a képzeletben? S miért ne rendeljünk szájunk íze szerint valami egyedit, becsesen

bonyolultat, ha már kérni lehet?

A végső mozzanatban is a rebbenésnyi jó kivitelezhetőségét reméli a vers vágyakozó megszólalója. Nem valamiféle alkonyati, békés bölcsesség jegyében, hanem a biztosan bekövetkező csattanás éles, visszavonhatatlan felismerésében. Álmai szerint nem kell majd fogat összeszorítva, öntudatát összeszedve viaskodni még egy mozdulatért a kilobbanás előtt. A gyors halál kegyelmét kéri, de úgy, hogy a nagy bekövetkezés előtt még valami jót tehessen. Itt lesz jelentő-

sége annak, hogy mindkét versszak utolsó sora – mintegy elnehezedve, lassítva-elnyújtva a pillanatot, elgondolkodásra készítetve az olvasót – tizenkét szótagúra bővül. Ha minden összejönne! Ha a viharfelleg alól még az ablakhoz érne egy rezsz fénycsík, hogy az üveg továbbíthassa azt. A kívánságot megfogalmazó hasznossá szeretne válni a rendelkezésére álló másfél-két másodpercben. S ha csupán közvetítőként, úgy is jó, azzal is eléri célját. Az ablaktábla mediátorként továbbítja a napsütés vigasztaló, enyhítő sugarát, az árnyékos falat felderítő világosságot. A költői mesterség is ilyen. Közvetítés csupán, miként Babits írta a *Csak posta voltál* című versében, az ablakhoz hasonló profán hasonlatot használva: „amit hoztál, csak annyira tied / mint a

Kemény István EGY KÍVÁNSÁG

*Ablak lennék a kereszthuzatban,
már tudnám, hogy gyorsulok, de lassan –
és másfél-két másodperc is lehet még
a kitörésem előtti pillanatban.*

*A váratlan vihar fellege alatt
még átcsúsztatná egy sugarát a nap,
hogy mielőtt ezer szilánkra török,
megsimogathassam az árnyékos falat.*

(Kötetben: *A királynál*, Bp., Magvető, 2012.)

por mit lábad a szőnyegen hagy”. Az *Egy kívánság* talán éppen arról (is) szól, hogy a legtöbb, amit tehetünk, ha továbbadjuk a simogatásnyi fényt, s ettől az árnyékban meghúzódó számára valamelyest elviselhetőbb, barátságosabb lesz a létezés. A fény-árnyék, sötét-világos ellentétpár motívumát életre keltve, a simogatás utolsó mozdulata búcsú a világtól és a teljes épségű *történetiségtől*, ám ugyanakkor a simogatás egyben simítás is, a fájdalom érdekességének elsimítása. A viharfelhő sötétsége alól kibújó napsugár romantikus képét így alakítja át a kételkedő komolyság mai érzékenysége visszfényé, falra tükröződéssé, amelynek létrejöttét eleve *egy kívánság* bizonytalan beteljesedésére bizza a beszélő. Ha kívánhatnánk, és kívánságunk testet öltene! Az lenne ám a méltó befejezés. Hiszen a keret ütődése után a széttört üveg megszűnik létezni, s az ablak, ha helyrehozzák is, többé már nem lesz az a valaha volt, sértetlen egész, mint előző életében. Ezért, ha netán megvalósulna a beszélő óhaja, különösen értékes, megismételhetetlen megvalósulás lenne az. Az utolsó kívánság válna valóra vele.

Fráter Zoltán
irodalomtörténész

A nevekkel foglalkozó tudomány: a névtan

Jelen cikkkel új sorozatot indítunk. Egy-egy írásban a névtan különböző területeit mutatjuk be. A nevekről szóló ismeretterjesztő írások alkalmasak a középiskolai anyanyelvi órák kiegészítő olvasmányiként, illetve a szövegértés fejlesztésére is.

Talán nincs is olyan ember, akit ne érdekelnének a nevek, hiszen mindannyian többféle nevet viselünk, többféle néven szólítatunk, illetve több név megadásával azonosítjuk magunkat. A nevekkel való foglalkozás szinte egyidős az emberiség történetével. Így igen korán megtaláljuk már azokat a forrásokat, amelyek a neveket összegyűjtötték, eredetüket leírták. Közülük megemlíthetjük az ókori Görögországból származó olyan írásokat, amelyek a kor

helyneveit vették számba, azok jelentését magyarázták. A névtannal szoros kapcsolatban álló genealógia pedig az ókori Rómában született, ahol Marcus Terentius Varro a római családok, nemzetségek föl kutatásával foglalkozott. De a középkori geszták, krónikák és történetírások is bővebben tartalmaznak névmagyarázatokat. A 16. századtól egyre gyakoribbá váltak a gazdag névanyaggal rendelkező nomenclatura vagy onomasticon elnevezésű tulajdonnévszótárak, a névválasztást segítő kalendáriumok, naptárak, martirológiumok. A helységnevek számbavétele az ország-leírásokkal, illetve a helységnevtárakkal kezdődött el. Ilyen volt Bél Mátyás 1730 körül készített „Notitia Hungariae novae historico-geographica” című munkája. A nevekkel mint nyelvi kategóriákkal a grammatikák a tulajdonnevek körében foglalkoztak. A 19. századtól eredeztethető a nevek

tudományos igényű kutatása. Így hazánkban a tudományos igényű személynév kutatás kezdetét általában a Hunfalvy Pál által 1856-ban indított, hat évfolyamot megért Magyar Nyelvészet című folyóirattól számítják, mivel a folyóiratban számos tanulmány jelent meg a személy- és helynevekről. A kor másik meghatározó névtani munkája volt az 1866-ban 63 kötetben megjelenő, Pesty Frigyes által összegyűjtött történeti Magyarország majdnem teljes helynévanyaga.

A névtan vagy – idegen kifejezéssel – onomasztika tárgya a tulajdonnév vizsgálata. Nyelvenként eltérő annak megítélése, hogy mi tekinthető tulajdonnévnek; például az ünnepeket, a nevezetes napokat, a hét napjait a magyar nyelv nem sorolja a tulajdonnevek közé, de más nyelvek igen. A tulajdonnév elsődleges feladata az identifikálás, azaz azonosítás, egyedítés. A tulajdonnevek szerkezetükben és jelentésükben önálló egységet alkotnak, még akkor is, ha a megnevezés gyakran összetett nyelvi jelekkel történik (pl. *Anyanyelvápolók Szövetsége*). A tulajdonnevek megkülönböztetését az írásképp is igyekszik tükrözni a nagybetűs kezdéssel (*Kovács Eszter, Édes Anyanyelvünk*). A névtan fő kutatási területe tehát a tulajdonnevek, azok egyes csoportjainak a vizsgálata. Az onomasztika kutatói a magyar nyelvben általában a következő főbb tulajdonnévtípusokat különböztetik el: személynévek, helynevek és építetek elnevezései, állatnevek, intézménynevek, tárgynevek, irodalmi nevek, márkanevek és a címek nevei (ez utóbbi kettőt több kutató a szellemi alkotások nevei kategóriába sorolja). Az alábbiakban csak a főbb típusokat tekintjük át, azokat, amelyek iskolai, leíró nyelvtanokban, helyesírási szótárakban stb. kiemelten szerepelnek.

A **személynévek** (antroponimák) az emberek által viselt megkülönböztető nevek összessége. Ezen belül elkülöníthetjük a hivatalos, illetve a nem hivatalos személynévtípusokat. A hivatalos személynévek közé azok a nevek tartoznak, amelyek a hivatalos iratokban megjelenve azonosítják viselőjét. Idesoroljuk a családneveket (*Kiss, Horváth*); keresztnéveket (*Mária, Lajos*); a házassági neveket (*Kiss Lászlóné, Kissné Horváth Márta, Kiss-Horváth Márta, Kiss Márta, Kiss-Horváth László, Horváth László*). A nem hivatalos személynévtípusok közé tartoznak a becenevek (*Marcsi, Lali*); a ragadványnevek (*Kopasz Nagy Jankó, Alvégi Berze Pál*); az álnevek és a művésznevek (*Török Sophie, Hobo*); valamint az internetes azonosítónevek (*kisMa, D@rkst@r[Tr]*). Az idesorolható neveket általában a közvetlen környezet adja, vagy a személy választja magának, és bár mikor változhatnak.

A **helynevek** (toponimák) körében több nagyobb kategóriát és annak alkategóriáit különböztetik el a kutatók. A fő kategóriák közül idesoroljuk a vízneveket, ilyenek a folyók és állóvizek nevei (*Duna, Balaton*); a vízparti helyek neveit, amelyekhez a vízpartok, félszigetek, szigetek, mocsarak elnevezései tartoznak (*Csepel-sziget, Balkán-félsziget*). E kategória nagy csoportját alkotják a domborzati nevek, amelyek körébe tartoznak például a hegyek, a völgyek, a sík, az

egyenes, illetve az egyenetlen felszínű területek nevei (pl. *Pó-síkság, Diós-völgy*). A tájnevek (*Kiskunság*), a határnevek részei (pl. szántóföldek, kertek, gyümölcsösök, szőlők, rétek, legelők, erdők) is a helynevek egy-egy csoportját alkotják. A lakott területek neveihez a közigazgatási nevek, ezen belül a helységnevek, településrésznevek, utcanevek, tanyanevek, az építménynevekhez pedig a lakóházak, középületek, kocsmák, csárdák, állomások, vasútvonalak, hidak, bányák stb. nevei sorolhatók (*János-dűlő, Erzsébet híd*). Szintén a helynevekhez soroljuk az építéstneveket, amelyek a Földön kívüli helynevek csoportját alkotják (*Merkur, Uránusz, Kis Medve*).

Az **állatnevek** csoportját az ember és az állat közvetlenebb kapcsolata hozta létre. Az állatok tartásának célja jelöli az idesorolható három nagy kategóriát. Az egyik a háziállatok csoportja pl. ló-, szarvasmarha-, kutya-, macskanevek (*Kincsem, Riska, Bodri, Cirmi*), a másik a hobbi- vagy szobaállatok köre, pl. madarak, hullók, kistrácsalók nevei (*Pityu, Citrom, Döme*). A harmadik csoport pedig az állatkerti állatok nevei (*Káro Bubi*).

Az **intézménynevek** közé sorolja a névtudomány azokat a gazdasági, kulturális, politikai vagy önszerveződésen alapuló egységeket, amelyek spontán módon vagy hivatalosan jöttek létre. Így idetartoznak többek között az iskolák (*Gárdonyi Géza Általános Iskola*), minisztériumok (*Belügyminisztérium*), színházak (*Radnóti Színház*), múzeumok (*Nemzeti Múzeum*), mozik (*Művész mozi*), alapítványok (*Bodzavár Alapítvány*), üzletek (*Lira könyvesbolt*), szállodák (*Erzsébet Szálló*), cukrászdák (*Bergmann cukrászda*), gyógyszertárak (*Gyöngy patika*) elnevezései.

A **tárgynevek** csoportját meghatározza az, hogy ide azok a tárgytipusok tartoznak, amelyeknek az ember nevet ad. A legtipikusabb tárgyelnevezések: az autónevek (*Sárika, Tűzgolyó*); hajónevek (*Csavar-go, Sződliiget*); mozdonynevek (*Locomotion, Nádor*); vonatjáratok nevei (*Liszt Ferenc EC, Baranya IC*), újrjárművek és űrobjektumok nevei (*Apollo-13, Sirius*); fúrópajzsnevek (*Emerald Mole, Fúró Rudi*).

Az **irodalmi névadás** körébe sorolható minden olyan tulajdonnév, amely egy-egy művészi alkotásban a szerző által kitalált, fiktív név. Lehet az személynév (*Édes Anna, Nyilas Misi*), helynév (*Bondavár, Jajdon*) vagy bármely más tulajdonnévtípus.

A tulajdonnevek legfiatalabb tagjai a **márkanevek**. Létrejöttüket piaci, gazdasági igények tették szükségessé. A névadás motivációja szempontjából két, funkciójukban elkülönülő csoportról beszélhetünk: az egyik az emlékeztető nevek, amelyek a termék készítőjére, származási helyére vagy egyéb jellemzőjére utalnak (*Béres, Soproni, Túró Rudi*). A másik a fantázianevek, melyek a termék egy-egy tulajdonságát is kiemelhetik (*Milli, Édes Anna, Bitter Rossó*).

A **címek** csoportjában elkülöníthetünk állandó és egyedi címeket. Az állandó címek a rendszeresen megjelenő kiadványok (*Hamu és Gyémánt*), újságok (*Kisalföld, Nők Lapja*), tévé- és rádióműsorok (*Híradó, Esti Krónika*),

internetes portálok (*Kreatív Online, Port.hu*) állandó címei. Az egyedi címek közé az irodalmi alkotások (*Máglya*), különféle könyvek, cikkek, tanulmányok (*Név és valóság*), képzőművészeti alkotások (*Szabadság-szobor*), zeneművek (*Carmen*), filmek (*Testről és lélekről*), színdarabok (*Sirály*) rádió- és tévéműsorok (*Vers mindenkinek*) címei tartoznak.

A 20. század második felétől a névkutatás a hely- és személynveken kívül más újabb kori tulajdonnévanyag vizsgálatára, valamint egyéb tulajdonnévfajtákra is kiterjedt. A névtani kutatások hatóköre folyamatosan bővül, így a nyelv- és a történettudományon kívül több más tudomány-

ággal, továbbá alkalmazott tudományként a mindennapi élet számos területével kerül kapcsolatba. A nyelvészeti diszciplínák közül például a nyelvtörténettel, a dialektológiával, fonetikával, szociolingvisztikával, stilisztikával, szemantikával stb. De hasonlóan gazdag a kapcsolata egyéb más tudományterületekkel, például az irodalomtudománnyal, történelemtudománnyal, vallástudománnyal, néprajzzal, földrajztudománnyal, közgazdaság-tudománnyal, jogtudománnyal, szemiotikával, matematikával stb.

Raátz Judit

nyelvész, Nyelvtudományi Kutatóközpont

Mit gondoljunk a családfaábráról?

Mit tudhatunk meg az alapnyelvek koráról?

Az oktatási és ismeretterjesztő anyagokban a nyelvrokonosság szimbólumaként megjelenő családfa lényegileg nem változott évtizedek óta, ami azt sugallhatja: nem lehet újdonságot mondani az uráli nyelvek egymáshoz fűződő viszonyáról. Ez azonban csak látszat: vannak és várhatók is újabb eredmények, valamint régóta vallott nézetek is nyertek időközben bizonyítást.

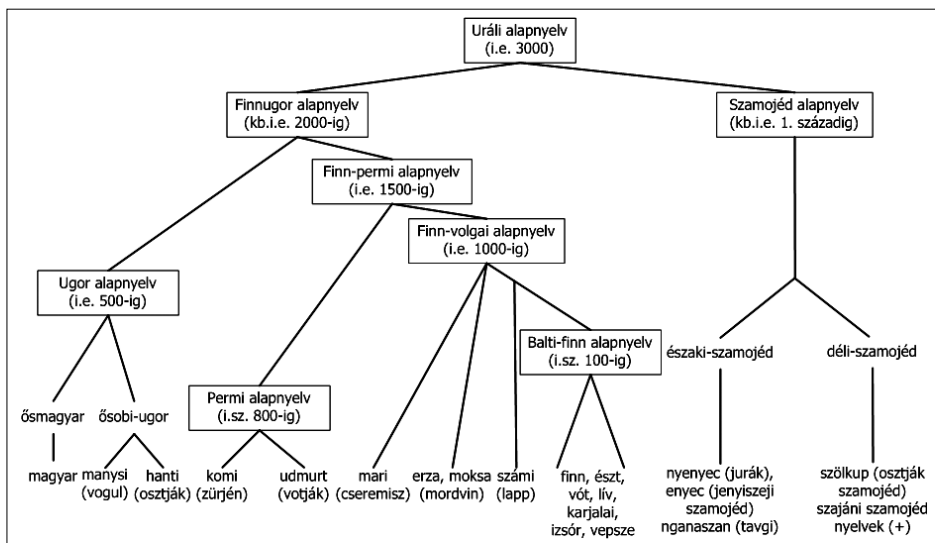
Mit fejez ki a családfa, és mit rejt el abból, amit az uráli nyelvek legkorábbi történetéről tudni lehet? – Minthogy a nyelvek ritkán élnek valódi elszigeteltségben, alapvetően kell számolnunk nyelvi kontaktusokkal. Jól tudjuk, hogy számos uráli nyelv került kapcsolatba paleoszibériai, indoiráni, török stb. nyelvű népekkel, és a magyar nyelv-

történethez is hozzátartoznak a nyelvi kontaktusok következményei – gondoljunk csak a török, szláv, latin, német stb. jövevényszavaink sokaságára. Ezek ábrázolását a családfaábrára nem vállalja fel. Ugyanígy két uráli nyelv is kerülhet(ett) egymással nyelvi következményekkel járó kapcsolatba. Ez a hanti és a manysi szétválása után is így történt: a már két önálló nyelv szomszédos nyelvjárásai között olyan másodlagos egyezések alakultak ki, hogy alkalmanként jól megoldoztatja az etimológusokat, ha el akarják különíteni az uráli alapnyelvre visszavezethető egyezésektől. Bár grafikai szempontból lehetne rá megoldást találni, a családfa ilyen kapcsolatokat sem ábrázol. Nem is várható el tőle, hiszen célja az, hogy a szétválásoknak a szókinccs, a hang-

megfelelések stb. alapján kikövetkeztethető sorrendjét vizualizálja.

Eddig a családfa ágairól volt szó, és ezekre nézve igazolták a kutatók a nyelvi kapcsolatokat.

Vajon mi a helyzet a fa törzsével és tövével? – Ha a nyelvi kontaktusokkal általában számolnunk kell, akkor semmi okunk azt feltételezni, hogy az uráli, finnugor, finn-permi stb. alapnyelvet beszélő embercsoportok körülhatárolható helyen, egymagukban éltek, szomszédos népek nem voltak, bárhová is tesszük ezeket az őshazákat. Ezt igazolják például az indoeurópai jövevényszavak is, amelyeket az alapnyelvek korában vettünk át – pontosabban azok, amelyek közülük sok ezer év után is fennmaradtak, pl.: *árva, száz, szarv* stb.

Az uráli nyelvcsalád rokonsági viszonyai a nyelvek szétválásának feltételezett évszámaival (kép: Wikipédia)

Mit gondoljunk ennek alapján az uráli alapnyelvet megelőző időkről? – A kérdésfelvetés nem új: Rédei Károly és Hajdú Péter 5-6 évtizeddel ezelőtt kimondták, hogy az uráli alapnyelv minden bizonnyal több kisebb nyelv integrálódásával, összeolvadásával jött létre. – Vajon több-e ez az állítás pusztá találgatásnál? Honnan lehet tudni, milyen viszonyok uralkodtak több mint 6000 évvel ezelőtt Euráziában? – Gyarapíthatjuk tudásunkat a ma megfigyelhető természeti népek tanulmányozásával, és más tudományok (társadalom- és gazdaságföldrajz, társadalomtörténet és -tipológia, kultúranropológia, néprajz stb.) eredményei is felhasználhatók. A letelepedett állattartás és földművelés előtti időkről, a nyelvcsaládok kialakulásának koráról a következőket valószínűsíthetjük. A leírásokból ítélve a neolitikum eurázsiai népességének életéhez Ausztrália gyarmatosítás előtti viszonyai hasonlítanak a legjobban. Minden bizonnyal kisebb létszámú, magukat halászattal, vadászattal és gyűjtögetéssel fenntartó csoportok éltek az adott területen. Egy-egy nyelvhez néhány száztól legfeljebb néhány ezer főnyi beszélői létszám tartozhatott. Ezek a nyelvek a mainál jóval több nyelvcsaládhoz tartozhattak, mert a birodalmak, államok létrejötte és fennállása jellemzően csökkenti a nyelvek, nyelvcsaládok számát. Gondoljunk csak Észak-Amerikára: a gyarmatosítás előtt a nyelvi sokféleség zavartalan volt, és felülmúlta az eurázsiai, azóta viszont jelentősen csökkent a nyelvek száma. Így tehát az uráli korszakra és az előtte is a mainál nagyobb nyelvi változatosságot feltételezhetünk, amely csökkent a letelepedett, földművelő életmódra történő áttéréssel és különböző politikai egységek létrejöttével. Biztosra vehetjük, hogy e kisebb csoportok egymással gyakran kerültek kapcsolatba: a gyűjtögetés, a vadászat önmagában véve is mobilis életformát feltételez; ráadásul ha egy terület „kimerül”, az emberek máshová költöznek. – Emellett persze leegyszerűsíteni sem szabad az adott korszak társadalmi viszonyainak modellezését. Számptalan, ilyen időtávlattól megismerhetetlen tényező formálta az emberek közti kontaktusokat, ilyen a népsűrűség mértéke, a hajlék állandó vagy ideiglenes volta (sátor vagy ház), nem beszélve a társadalmi szabályok sokaságáról. Vegyük az exogámia példáját. Mivel az egyes csoportok kicsinyek, rendszerint exogámia határozza meg a házasodást: a feleségválasztás a közösség hozta szabályok szerint csak másik törzsből vagy nemzetségből történhet. Ez az érintett csoportok közötti kapcsolatok kiépüléséhez vezet, általában többnyelvűséget is eredményezve. Az exogámia azonban nagyon sok formában él. A tukánó indiánoknak például kötelező más nyelven beszélő feleséget keresniük. Az exogámia lehet duális, más szóval kölcsönös is – ilyenről tudunk az obi-ugorok körében a *mos* (vagy *mós*) és a *por* frátria (apai ágon számon tartott nemzetség) között –, és lehet láncszerű is, amely nagyobb terület lakói között teremthet bonyolult nyelvi, kulturális és antropológiai kapcsolatrendszerrel. Kialakulhatnak lazább-szorosabb szövetségek más, például (csere)kereskedelmi alapon is. A nyelvészetnek igen érdekes megfigyelései vannak arról, hogy a

változatos kontaktushelyzetekben milyen nyelvi jellemzők milyen terjedési mintázatokat mutatnak. Például a hangkészlet vagy a kiejtés jellemzőivel inkább megkülönböztetik magukat egymástól a csoportok – gondoljunk csak a jól hallható nyelvjárási különbségekre. A nehezebben észlelhető nyelvi jellemzők azonban, mint például mondatszerkesztési szabályok, könnyebben terjednek észrevétlenül nyelvváltozatok, sőt még nyelvek között is, ám nem kapnak szerepet a csoporthoz tartozás kifejezésében.

Miért érdemes energiát fektetni abba, hogy több ezer évvel ezelőtti nyelvi állapotokról többet megtudjunk? – Azért, mert van nyelvészeti jelentősége annak, hogyan modellezzük a nyelvcsaládok létrejöttének társadalmi-nyelvi hátterét. Ha ugyanis nem leegyszerűsítve, egységes, elszigetelt nyelvként gondolunk az alapnyelvi korszak nyelveire, számos nyelvi jelenséget másként fogunk értékelni. Jó példa erre, hogy Ázsiában nagy területen – és ami különösen érdekes – rokon és nem rokon nyelvekben egyaránt, sajátos viszonyítási pontokra (pl. tűzhely, vízpart, szárazföld stb.) utal a térbeli tájékozódást szolgáló határozók és igekötők egy csoportja. Például a folyóhoz irányuló mozgást nem elvontabb, semlegesebb 'le' jelentésű szóval határozzák meg, hanem egy speciális határozószóval vagy igekötővel. Nem egyszerű szökölcsonnnyal van tehát dolgunk, vagyis az érintett nyelvek ilyen szavai etimológiailag nem rokonai egymásnak, csak a jelentésük, valamint a használat mögötti szemlélet hasonló. Egy másik példa szintén nem elhanyagolható nyelvi kapcsolatokat feltételez: Európa és Ázsia számos, különböző nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvben van – vagy történetileg kimutatható – az egyes szám első személyű nyelvi elemekben az *m-*, a második személyűekben pedig a *t- elem*. E két jelenség megítélésekor téves következtetésekre is juthatunk: feltételezhetnénk akár rokonságot is az érintett nyelvcsaládok között, pedig nem erről van szó. A hasonlóan bonyolult esetek miatt is érdemes tisztában lenni azzal, hogy a csoportok közti kapcsolatok végtelen sokfélesége a nyelvi jellemzők elterjedtségének változatos mintázatait alakítja ki. Másrészt tudatosítanunk kell, hogy a családfaábrán ugyan az ágak a homogenitást, egységes nyelvi állapotot sugalló töből és törzsből ágaznak ki, de ennek a modellnek nem is feladata ábrázolni azt az eleven, emberi kapcsolatokban gazdag társadalmi hátteret, amely az uráli alapnyelv kialakulását és felbomlás előtti állapotát – a társtudományok tanúsága szerint is – jellemezte.¹

Sipos Mária
nyelvész, főmunkatárs,
Nyelvtudományi Kutatóközpont

¹ Az írás az alábbi cikk egyik fejezetének átdolgozása: Salánki Zsuzsanna – Oszkó Beatrix – Sipos Mária (2021): A kétnyelvűség helye és szerepe az alapnyelvi korban. In: Klima László – Türk Attila (szerk.), Párhuzamos történetek – Parallel stories. PPKE BTK Régészettudományi Intézet, Budapest. 11–39.

Van, aki villant, más megtöri a csendet –

A bulvárn nyelv szomorú sekélyessége

Lassan neveltségbe fullad az a közhelyhalmaz, ami a bulvársajtó háza táján az elmúlt 2–5 évben uralkodik. Szinte kizárólag néhány szófordulatban tudnak gondolkodni e cikkek – bár ezeket a pár sornyi írásokat nehéz cikkeknek nevezni – sokszor kínlódó, megalázó helyzetben dolgozó, állandóan gyors munkára hajszolt szerzői. Azért merem leírni ezeket a kemény jelzőket, mert újságíróként némi bepillantásom van e szakmába.

Teljesen mindegy, hogy egy „hír” vicces-e, szörnyű, tragikus, gusztustalan vagy érdektelen, akkor is el kell valahogy adni, persze a hirdetőik miatt. Ha sokan kattintanak rá, akkor büszkén lehet mutogatni a megrendelőknél, lám, magas a kattintásszám, sokan olvasnak minket, emelni lehet a hirdetési tarifát. Mindig lesznek ugyanis olyan emberek, akik a saját életük gondjai elől menekülve, mások – ismeretlenek – örültségeibe, tragikus fordulataiba, esküvőjük részleteibe vagy butaságaiba inkább elmerülnek.

Olvasni persze nem nagyon van mit. A hagyományos értelemben vett címben ugyanis – ez alapszabály –, de még a leadben, tehát a bevezető néhány sorban sem szabad elárulni, miről van szó: az a cél, hogy a második-harmadik mondat után felugró reklámok beleégjenek a retinánkba, akárcsak a másodperc tört részéig. Mert beleégnek: számos kísérlet bizonyítja, hogy amikor egy mozifilmbe egy-egy fél másodperc erejéig bevágták egy bizonyos üdítőital képét, a végén sorba álltak érte a büfénél az emberek.

Szenzációkat kell kitalálni, amelyek persze ritkán történnek, teremtsünk hát. Ahogyan Hearst, az amerikai újságkirály annak idején kitalálta, ha nincs hír, esemény, majd kitalálunk néhányat.

Már a celeb maga is bulvártalálmány: valaki, aki nemrég senki volt, a képernyő révén „valakivé” lett, és bármit csinál – bemegy egy szupermarketbe, náthás, bogarat rágcshal a „valóságshowban”, levágta a haját, nyaralni ment – az hirtelen „eseményé” válik.

Ehhez az is szükséges, hogy a híresség belemenjen a játékba. Aki ritkán engedi, de aztán több hónapos gyötres után mégis megszólal, csak hogy békén hagyják, annak úgy kommentálják – egyébként teljesen érdektelen, magánjellegű mondatait –, hogy megtöri a csendet.

Sosem másként. Ez afféle kódszóként működik, állítólag mintegy varázsütésre elolvassák a róla szóló semmit.

A *megtöri a csendet* fordulat másik magyarázata: a celeb maga hívja fel a szerkesztőséget, mert már régen keresték, azzal, hogy írjanak már róla valamit, mindegy, mit. (Gábor Zsazsa ezt már hetven éve kitalálta.) Itt valójában nem a csend van megtörve, hanem a szerkesztő dereka, aki végre hajlik néhány mondat közlésére.

Sajnos, a mai rossz minőségű bulvárnak semmi nem szent, a Covid se, az emberélet se. Érthető, hogy az embe-

rek kíváncsiak rá, hogy van a legendás énekes, az olimpiai bajnok. De az disszonáns, hogy kínlódásuk intim részleteit próbálják a bulvár újságírók kipréselni az orvosokból, rokonokból, ápolókból, akár a kórházi takarítókból, portásokból is. Műtűdön van-e vagy lélegeztetőgépen? Melyik kórházban? Miközben úgysem lehet látogatni, még a rokonoknak sem.

Eme olvasói kíváncsiság mögött olykor sanda gondolatok jelennek: nemcsak én vagyok beteg, lám, ő sem sérthetetlen, hiába a sok pénz...

Az Omega szólóénekesének sajnálatos halála iskolapélda volt erre. Ha nem akart nyilatkozni a gyászoló feleség – miért lenne rá kötelezve? –, akkor annyit írtak, hogy összetört, visszavonult, olyan címmel, hogy új fejlemény. A temetést egy hétig részletezték, a hamvak szórása – mikor, hova – visszatérő téma volt. A gyászbeszéd, megemlékezések szappanoperává fajultak. A gyermek, a feleség nem tehet eközben semmit, mert a „hírek” valójában a tegnapielőtti semmit ismételték. Csak abban bizhatnak, hogy egy idő után jön újabb áldozat, netán büntény, katasztrófa, baleset, és leszállnak róluk.

A másik tipikus jelenség, ami negatív, de pozitív töltettel: Nem covidos XY híresség. Ez egy cikk címe. Igaz, senki sem állította az ellenkezőjét. Van olyan hírtípus, amely ráadásul életveszélyes következményekkel járhat: ha azt közlik, hogy valaki sajnos az oltások ellenére elhunyt, miközben fogalmunk sincs, milyen alapbetegségei voltak. Ez ugyanis, bár tény, de fokozza az oltásellenességet, főleg azok körében, akik a bulváron kívül sajnos semmi mást nem olvasnak.

Villant – ez is egy most divatos rémség. Amikor a vörös szőnyeges felvonuláson lehajol egy színésznő, hogy megigazítsa a szandálját – rögtön beugrik a szerkesztő meglehetősen kicsiny szókészletébe, hogy „villantott”. Mit? Erre soha nincs válasz, de nem is érdekes: kattintás legyen.

Ráadásul az összemérés is gyakori: amikor a Kossuth-díjas magyar színésznő „villant”, az ugyanúgy van tálalva, mint amikor egy külföldi pornósztár a szokásosnál még kevesebb ruhát vesz fel. Ez a szófordulat akkor is jól jön, ha egy énekesnőcske valahol megjelenik, de nem lehet róla mit írni, mert évek óta a szakmájában semmit nem produkált, el sem vált, terhes sem lett – akkor még mindig ott van ez a közhely (vagy az, hogy lefogyott).

Érdekes, hogy férfi sosem villant. Hogy van ez?

A következő jellegzetesség a sokat sejtető, egyben semmitmondó. Egy hír 2021. december 26-án: Hatalmas kihívás elé néz. Ilyen helyzetbe került az énekesnő. – Semmilyen helyzetbe nem került, és persze kihívás sincs, de mire ezt megtudod, három reklám ugrik fel. Egy énekesnő elkezdett próbálni a zenekarával. Ennyi.

Ilyen időjárás várható húsvétkor. A cím soha nem a lényegről szól, mert akkor nincs kattintás!

Ezt mondta J. Lo Ben Afflecknek. Bármit mondott, de ha nem pillantasz rá a reklámra, nem fogod megtudni – ha érdekel persze. Van, akit igen.

Sokan sejtettük a rendszerváltáskor, hogy a külföldi árukkal együtt ömlenek majd be a sitcomok, azaz műnevetéses folytatásos bányászatok. Kell alibiműsor a milliárdnyi, hirdetésből élő csatornának – mi most rágcsgáljuk a 20 évvel ezelőtti részeket – ám a mai, szintén importált bulvár szintjéről nem volt fogalmunk.

Kis ország, kevés híresség. Mindenütt mindig ugyanazok szerepelnek, a lap sok, és csekély a celebek, a sztárok száma. Ezért időnként elő kell bányászni a múlt homályából, az archívumból valakit, hogy újra megcsócsáljuk – elvégre egy tizenévesnek minden régi celeb új. Lehet írni szegény Szécsi Pál életéről, Zámbo Jimmy haláláról, vagy meg lehet énekelni a tiltakozni már nem képes Freddie Mercury betegségét és Madeleine McCann eltűnését. Mert az oldalakat meg kell tölteni ismétléssel, közhelyekkel, vagy ami az optimális: hirdetéssel.

A színházi és filmes magazinokban, akár digitális, akár nyomtatott formátumú legyen az, találni kiváló interjút, amely nemcsak a sztárról szól – jól –, hanem megmutatja, hogy az újságíró a szakmájában ügyes, tájékozott, naprakész, művelt. De sajnos, ez a kivétel. No meg: ez nem azonos a „klasszikus” bulvárral.

Ez az igénytelenség – nyelvi szempontból is – dühítő. Nincsenek már olvasószervezők, akik szólnának, hogy új kérdéseket kellene olykor kitalálni, bizonyos jelzőket elfelejteni, szinonimákat felkutatni, friss szófordulatokat, mondatkezdéseket alkalmazni. A műfaj gyakorlója szerint halált megvető bátorság kell ahhoz, hogy valaki egyes feladatokra nemet mondjon. Luxus és időpocsékolás korrektort alkalmazni – ezért olykor egy mondaton belül nem stimmel az egyes szám, többes szám, a ragozás. Lehetetlen elfogadható, értelmes interjút készíteni egy perc alatt mobilon, és rögtön küldeni a szerkesztőségbe.

Itt tartunk most.

Elek Lenke

újságíró, olvasószervező

Kardozni, kardozás, kardozós

Mi, akik a hatvanas éveinkben járunk, gyermekkorunkban nagyon szerettük a történelmi környezetben játszódó, kalandokban, vívójelenetekben bővelkedő filmeket. Műfaji címkével nem láttuk el őket: sem szakszerűvel, hivatalossal, sem pedig bizalmas hangulatúval. Ehelyett ilyenféle körülírással beszéltünk róluk: „Olyan filmet néznék meg szívesen, mint a Királylány a feleségem”. – Voltak egyébként olyan filmtípusok, amelyekre bizalmas megnevezést használtunk: például a *bunyós filmek* (többek között Roger Moore, majd Bud Spencer főszereplésével) és a ’western’ jelentésű, pontosabb vagy faragatlanabb kiejtéssel mondott „*kaubojos*” vagy „*kovbojos*” filmek.

Később a körülírás helyett a felnőttektől átvettük a hivatalos *történelmi kalandfilm* kifejezést. Ismertük, de nem alkalmaztuk a főleg nagyszüleink nemzedékében élő, bizalmas *kosztümös film* megnevezést. Rajta kívül a történelmi kalandfilm jelölőjeként más bizalmas hangulatú címkével huszonevesen sem találkoztam.

Már harmincéves is elmúltam akkor, amikor nálam tíz évvel fiatalabb munkatársnőmtől egy ilyen film jellemzé-

sére azt hallottam, hogy „sokat *kardoznak* benne”. Meglepődtem, mivel az igét ebben a jelentésben szokatlannak és gyermeknyelvi jellegűnek éreztem. Addig csakis sportnyelviként ismertem, annak a kifejezőjeként, hogy valaki nem törözőként vagy párbajtörözőként, hanem kardvívóként versenyez.

A kolléganőm mondatában felbukkanó jelentés felkeltette a figyelmemet, de akkortájt nem kezdtem kutatni, hogy egyéni leleménnyel van-e dolgom. Vizsgálódásba csak akkor fogtam, amikor húsz évvel később, azaz már a 2010-es években egy ifjúsági rádiójáték-sorozat és a belőle készült regényváltozat, valamint egy másik, szintén ifjúsági regénysorozat felelevenítette régi emlékeimet. A szóban forgó művek: Gimesi Dóra – Jeli Viktória – Tasnádi István – Vészits Andrea: *Időfutár*; Leiner Laura: *A Szent Johanna gimni*.

Az *Időfutár* részint múltbeli helyszíneken, többek között a 18. századi Bécsben játszódik, így érthető, hogy az ige (származékait és igekötős alakját is beleértve) benne tűnik

fel többször. Az adatok természetesen nem a vívósport világából, hanem a szereplők mindennapi életéből valók: „Hol az ördögben tanultál meg így *kardozni*?” „Ne csináld már, én nem tudok püfölni meg *kardozni!* – tiltakozott a fiú”, „Mindig is utáltam a szuperhősös mozikat. Nem vagyok Lara Croft, se Macskanő, sőt még Nyúlányka se vagyok, sose tudtam lemenni spárgába. Na, jó, mondjuk *kardozni* megtanultam...”; „Egyes udvarlók ott gyakorolták a *kardozást* a csapatükör szobában”, „Gotthardi emberei hamar feladták, szabályosan utánuk kellett futni, hogy legyen végre egy kis *kardozás*”; „Nem azért mondja, nehogy *lekardozzam az őseit?*”.

Leiner Laura regénye nem történelmi környezetben, hanem egy mai (képzeletbeli) budapesti gimnáziumban játszódik, a diákok mégis találnak módot a „*kardozás*”-ra, noha nem igazi karddal. Az adatok megértéséhez tudni kell, hogy a tanulók a biológiaórák segédeszközeként szolgáló csontváznak adták a Carlos nevet: „Virág bőlított (mindig szót fogad Ricsinek), és kitépte Carlos másik karját, hogy tudjon *kardozni* Robival”, „Virág és Robi *kardozott*”.

Az ifjúsági regények példái arra ösztönöztek, hogy nézzek utána annak, megvan-e az értelmező szótárakban és más forrásokban a '(karddal) vív <nem sportolóként>' jelentés.

Czuczor Gergely és Fogarasi János szótárának (a megfelelő kötet 1865-ből való) van *kardoz* címszava, ilyen jelentésekkel: „1) Karddal ví, harczol. 2) Karddal szerel, fölszerel.” Áll utána *kardozás* címszó is: „1) Karddal vívás, harczolás. 2) Karddal szerelés, kard felkötése.”

Csaknem száz évvel később A magyar nyelv értelmező szótárában (1960) nincs *kardoz(ik)* címszó, sőt még a *kard* szócikkében sincs ilyenféle származék.

A Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadásában (2003) is csak *kardozó* címszó van: sportnyelvinek, azon belül bizalmas használatúnak minősítve, 'kardvívó' jelentéssel.

Ami A magyar nyelv nagyszótárának készítéséhez felhasználható forrásokat illeti, a Nyelvtudományi Kutatóközpontban található archív cédulaanyagban 18. századi adatok is akadnak. Egy-egy példa Mészáros Ignác regényfordításából (1772) és Trenk báró élettörténetéből (1788): „az első tűz-adásra, és *kardozásra* a' latrok közzül egynehányan a' nyeregből le-estek”; „*Kardozással*, tántzal, lovaglásal ... töltettettek-bé az én pihenő óráim”. – Még egy figyelmet érdemlő, gyermeknyelvi példa a cédulaanyagból, már a 20. század elejéről (1905), a Magyar Nyelv folyóiratból gyűjtve: „most *kardozunk* = most katonát játszunk”.

Ezekhez képest feltűnő, hogy a Nagyszótár írásához összeállított, elektronikus Magyar történelmi szövegtár mindössze két adatot kínál, s ezek a 20. század végéről, illetőleg a 21. század elejéről valók. Az elsőnek a forrása a Filmvilág folyóirat 1990-es évfolyama a *kardozós filmek* kifejezéssel.

A másiké pedig Békés Pál „gangregénye”, a Csikágó (2007): „egyszer együtt látták A púpost, de Évinek nem tetszett, mert túl sok volt benne a *kardozás*”. – Az utóbbi példák nagyon fontos adalékok a bevezetőben leírt emlékeimhez, hiszen összhangban vannak velük.

A *kardozós film* szinte hivatalos, bár persze bizalmas jellegét is megőrző szakkifejezéssé vált. Figyelemkeltő címek az internetről, a hozzánk már egészen közeli évekből: „*Kardozós-kosztümös magyar filmek*, amiket bármennyiszer újra lehet nézni március 15-én” (2018), „Húsz éves [!] a legmenőbb *szandálos-kardozós film*” (2020), „Vívómester leplezi le a *kardozós filmek* titkait” (2020).

A *kardozós* jelző nemcsak a történelmi kalandfilmnek a műfaji megnevezésébe került be, hanem számítógépes játékokéba is. A Természet Világa CD-jéről idézek erre egy 2000-ből való példát: „A legjobb a *kardozós játék*, amiben szét kell ütni a nindzsákat.”

Vizsgálódásom során meglepődve fedeztem fel, hogy az ige nem sportnyelvi jelentése (átvitt értelemben alkalmazva) a parlamenti vitákban is fel-felbukkant. Ez egyfelől terjedését, felemelkedését jelzi; másfelől viszont azt, hogy a képviselők nyelvhasználata a hivatalos hangnemből olykor átsap a bizalmasabbra. Két adatot idézek az Országgyűlési Napló CD-jéről: „Tehát szó sincs arról, hogy mi azért *kardoznánk* meg azért hadakoznánk, hogy kevesebb legyen a nyugdíjmelés, mert illet mi soha a büdös életben nem mondtunk” (2000); „[A kormánypártiak] megint a levegőbe *kardoznak*, nem ismerik [a módosító indítványt], de zsigerből támadják, csak azért, mert ellenzéki oldalról van beadva” (2005).

A szemlémből kirajzolódó kép azt mutatja, hogy az ige és a *kardozás* származék – a sportnyelvet nem számítva – régebbi használatuk után amolyan csipkerózsikai állapotba kerültek, majdnem százéves „álomba”, feledésbe merültek. A *kardozós* szó a *kardozik* ige és a *kardozás* főnév feledése után csatlakozott hozzájuk.

Az alvó szépségről tudjuk, hogy egy merész csók ébresztette fel. Cikkem főszereplőiről nem sikerült megállapítanom, mitől és kiknek köszönhetően keltek új életre. (Gyermeknyelvi eredetük talán számításba vehető, de nem igazolható.) Eleveenségük, sőt terjedésük azonban kétségtelen tény.

Mindez meglepő, de önmagáért beszélő példája annak, hogy olykor egy kiveszettnek hitt szó, jelentés egészen váratlanul és nehezen megmagyarázhatóan vagy (szinte) megfejthetetlen rejtélyként újból erőre kaphat, és jóformán úgy válhat megint a nyelvhasználat elemévé, mintha el sem tűnt volna.

Horváth László
nyelvész, Nyelvtudományi Kutatóközpont

Szálkák

Fölemelték a **minimálbért**. Hozzá kellett igazítani a **garantált bérminimumot**. Hogyhogy, a kettő nem ugyanaz? Csak föl van cserélve az összetétel két tagja. Kiderült, hogy nagy a különbség. A **garantált bérminimumot** a szakmunkások kapják, de ez nincs benne a kifejezésben, viszont benne van a **garantált** szó. Talán a minimálbért nem garantálják? Következetes és világos így lenne: *minimálbér, képzési és diplomás minimálbér*.

Brüsszeli bürokraták. Hangzatos kifejezés, szóeleji öszszecsengés (alliteráció) van benne. De ki is a bürokrata? A *büro* magyarul iroda. A *bürokrata* a hivatalnok, az aktakucak, aki szaporítja és tologatja a papírokat, betű szerint ragaszkodik az előírásokhoz, agyonszabályoz mindent. Vagy talán arra gondolnak, amit Shakespeare – Arany fordításában – így fejezett ki: *a hivatalok packázásai?* De hivatal-e az Európa Tanács, különösen pedig a parlament? Nem azt akarják inkább mondani, hogy *a brüsszeli hatalmaskodók?*

Miért **nemzeti** a dohánybolt? Egy ilyen nemes szót nem volna szabad lejártnál káros termékeket árusító boltokkal. *Engedélyes dohányboltoknak*, esetleg *kincstári dohányboltoknak* kellene nevezni ezeket.

Vizes VB. Vélneék, hogy elmosta az eső a világbjajknokságot. *Vizes* az, amin vagy amiben víz van vagy szokott lenni. *Vizes kancsó, vizes törülköző.* Ami a vízben van, az *vízi*. *Vízi növények, vízi állatok.* A vízben játszott labdajáték a *vízilabda*. *Vizes labda* az, amivel játszanak. Az úszás, az evezés, a vitorlázás *vízi sport*. Tehát a világbjajknokság is *vízi*, nem *vizes*.

Elesett Budapest egyik legforgalmasabb villamosvonala. Elesik valaki futás közben, vagy elesik, aki meghal a csatában. Az eleső harcos mintájára eleshet a város is, ha legyőzik. De hogyan eshet el egy vonal, amely ráadásul a földön fekszik? Mert ugye, a villamosvonal sínpár. Az útvonalat a rajta rendszeresen közlekedő járművel együtt nevezzük járatnak, másképpen vonalnak is, de a vonal képéhez nagyon nem illik az *elesik* kép. Miben is állt ez az elesés? „A 4-es villamos nem közlekedik, a 6-os villamos helyett pedig a

Széll Kálmán tér és a Corvin-negyed között pótlóbuszsal lehet utazni járműhiba miatt.” Ráadásul „a reggeli csúcsforgalomban a 4-es metró nem állt meg Újbuda-központonál, mivel elromlott az ottani mozgólépcső”. A közlekedés a 4-es/6-os vonalon tehát *bedőglött, csődöt mondott, összeomlott* – nem pedig *elesett*.

Meglátjuk, mely párt milyen erővel tud latba szállni – mondta egy politikai elemző. Vajon tudta-e az illető, mi a *lat*? – Régi súlymérték. Innen van a *latolgat*, azaz mérlegel. A mérleg egyik serpenyőjében vannak a súlyok, a másikban az áru. A pártok összehasonlítása ehhez a képhez köthető. Az az oldal billen le, amelyikben nagyobb súly van. Amit rádobnak a mérlegre, az *latba* esik, de nem száll, és nem erővel, hanem súllyal. A választáson *latba esik* – vagyis mérlegre kerül – például a párt programja, a képviselők személyes vonzereje stb.

Valaki az ellenfél leminősítésére, magyarán hülyezésre használta a **fogyatékos** szót. Ez nemcsak azokat sértette, akiket sértegetni akart az illető, hanem a fogyatékosokat is, tehát a vakokat, süketeket, bénákat. Jött is a tiltakozás, jogosan, hiszen nem minden fogyatékos *értelmi fogyatékos*, vagyis *gyengeelméjű*, és senki sem tehet róla, ha bármilyen képességben gyengébb.

Nyelvi szempontból viszont az érdekvédőket is el kell marasztalni, mert minduntalan *fogyatékkal élők*et emlegettek. Mitől szebb ez? Ugyanúgy benne van a *fogyatékos* szó, csak körül van kanyarítva értelmetlenül. A szótár szerint *él valamivel* azt jelenti, használja, igénybe veszi. *Élünk a lehetőséggel.* *Nemcsak kenyérrel él az ember...* Sajnos van, aki *kábítószerral él.* A *fogyatékos* a *fogy* szóból származik, tehát hiány. Nem *használjuk*, legfeljebb elviseljük. Különben is minden szépités hiábavaló. Ha új kifejezést találnak ki, az is szitokszóvá válhat.

Használtam a *süket* szót. Tudom, a hivatalos elnevezés *süket*. Miért? Mert a *süket* szót használják rosszálló értelemben is: *süket duma, süketel.* *Nem érted? Süket vagy?* A *süket* és a *siket* közt csak egy hang a különbség, mégpedig nyelvjárási eredetű. Így ennek a megkülönböztetésnek semmi értelme. Sose a szavak a hibásak, hanem az emberek, akik rosszindulattal használják őket.

Buvári Márta
nyelvész, fordító

Segíthetek?

Az év első négy hónapja a Kazinczy-versenyek időszaka. Talán nem haszontalan, talán segítheti a tanárok és a versenyzők felkészülését, ha lejegyzek néhány tapasztalatot.

Az elmúlt 55 év alatt hallott szövegtolmácsolások, bírálóbizottsági értékelések kialakítottak egy szempontrendszert, ami alapján pontozzuk a versenyzőket.

Nézzük hát a szempontokat:

1. A *szabadon választott szöveg* megfelel-e a versenykiírásnak (XX-XXI. századi magyar szerzőnek kb. 3 perces esszé- vagy tanulmányrészlete); illik-e a versenyzőhöz a választott szöveg?

Bizony, ma is előfordulnak az alábbi szövegválasztási hibák: XX. sz. előtti a szerző; a szöveg idegen mű részletének fordítása; szépirodalmi a szöveg; párbeszéd részek vannak benne; sok – a felolvasót is zavaró – idegen szó; a versenyző képességeit meghaladó a választott szöveg; inkább a szemnek, mint a szájnak-fülnek szól a felolvasandó írás. Gyakran tapasztaljuk, hogy a versenyzőben „túlérlik” a szöveg; már unja, már nem jelent számára kihívást a tolmácsolás feladata. S persze látni az ellenkezőjét is: a bizonytalan olvasás azt sejteti, hogy főszereplőnknek szinte ismeretlen a választott tolmácsolandó írás.

2. A Kazinczy-versenyek legtöbbet emlegetett kulcsszavai: az *értő* és az *értető* olvasás. Ez a legrégebb, egyben a legkorábbi versenyforma, hiszen – normális esetben – azok a versenyzők a legeredményesebbek, akik felfogják és híven tolmácsolják a felolvasandó szöveget. Vagyis nem a szavak pusztá ejtegetése jellemző az olvasásukra, hanem a *gondolatok* közlése. A megértett szöveg felfogása és tartalmának megfelelő tolmácsolása egy sereg egyéb hibaforrást eleve kizár (helyes a tagolás, jó helyen vannak a hangsúlyok, nem kapkodja föl vagy zárogatja le a dallamvégeket stb.).

3. Fontos szempont a *szöveg szerkezetének* átlátása, a szerkezeti egységek érzékelése. Bizony, sokszor előfordul, hogy az első mondattól az utolsóig végigdarált, tagolás nélküli, egy hangmagasságon, egy tempóban végigolvasott, szövegre kevésbé emlékeztető mondatzuhatagot hallunk, ennél fogva elvesznek a tételmondatok is.

4. Az első, amit a szöveg tolmácsolójától hallunk, a *szerző neve és művének címe*. Nem nyelvészek mesterkedése, ránk erőltetett kitalációja, hogy a közismert magyar nevekben a családnévre (vezetéknévre) esik a hangsúly, a keresztnév tapad hozzá.

Sokszor mondtam ki versenyzőkkel szövegük szerzőjének nevét, s a legnagyobb természetességgel ejtették ki jól, aztán versenyhelyzetben a hangsúly sokaknál átcsúszott az utónévre.

A szerző neve és a mű címe között célszerű egy rövidke szünetet tartanunk. Néhány éve az általános iskolások versenyén volt kötelező szöveg Tabi Lászlónak „Nehéz” című írása, egy másik alkalommal Deme László műve a „Csak tükröz, vagy terjeszt?”

(Nem) érdemes kipróbálni, hogyan hangzik a szerző és a mű cím közlése szünettartás nélkül.

5. Amikor egy számunkra ismeretlen szöveget veszünk kézbe, már az első olvasáskor érdemes tájékozódunk arról, hogy milyen *hangvétel* illik hozzá. Gyakran tapasztaljuk, hogy egyszerű közlő szöveg tolmácsolásakor drámai előadásmód részesei leszünk; magasztos tartalmú szöveg megszólaltatásakor könnyed, tillárog-tillárog stílus kerül elő; mások ironikus, kicsit humoros, szórakoztató írás alakul át – az előadó hangvételében – temetési beszéddé.

6. A bírálóbizottságok sem szoktak kitérni az értékelésekor arra, hogy a versenyzőknek érdemes figyelniük a megfelelő hangindításra, saját természetes „a” *hangjukra*. A lányok gyakran a hétköznapihang magasabb hangon kezdik el olvasni a szöveget, így, ha szándékuk szerint fölfelé építkeznének a szövegszerkezetnek megfelelően, képtelenek rá. Amint az énekléskor is megesik, s valaki azt mondja: „Nem bírom, ez nekem túlságosan magas”.

A fiúk gyakran a másik végletbe esnek: a természetes hangjuknál mélyebben kezdenek, s az ereszkedő dallam miatt a mondat utolsó szavait már nem tudják (érthetően) kiejteni.

7. Érdemes ügyelnünk a megfelelő *hangerőre*. Vérzik a szívünk egy-egy versenyzőért, aki annyira halk, vagy annyira rosszul választja meg egy adott helyiségben a hangerőt, hogy csak sejtjük, hogy mit mond, de nem halljuk. Egy kicsi tanári szobában, tanteremben jól hallható szöveg pl. a győri

városháza dísztermében alig – vagy egyáltalán nem – érvényesül. S egy jól felépített szöveg vész el, egy sok szempontból nagyszerű olvasás válik hallhatatlanná.

8. Tudós nyelvészek alapították meg, hogy felgyorsult a *beszédtempó*. Itt is a természetesség, a higgadság segít(ene), de versenyhelyzetben sok növendékünk elveszíti az idő-, (ha tetszik) tempóérzékét, s bizony,

Pillanatkép a Kazinczy-versenyről (Reiser György Lukács felvétele)

siet, hadar. Gondos felkészítő tanárok a felkészülés során figyelmeztetik őket erre a veszélyre, s a túlzott jóakarát egy másik hibát szül: hallgathatatlanul lassú, a szöveget ízekre szedő olvasást.

9. A laikusok számára is feltűnő a rosszul megválasztott *dallam*. Terjedőben van a dallamvég felkapkodása, feléneklése, s ez a torzulás kihat a szöveg egészének tolmácsolására. Sok versenyző nem tud mit kezdeni a kérdő mondatokkal. A kiegészítendő mondatokban a kérdő névmásról átcsúszik a hangsúly egy másik szóra; az eldöntendő kérdések kimondásakor az utolsó előtti szótagra kíváncsozó dal-
lamcsúcs gyakran az utána következő utolsó szótagra kerül.

10. A korábban emlegetett kulcsszavak (értő, értető, gondolat) mellé még egyet érdemes odatennünk: a *természeteséget*. Egyre gyakrabban érzékeljük, hogy jó adottságú, tehetséges gyerekeink elkezdik utánozni a televíziócsatornák (fő)szereplőinek mesterkelt, modoros, affektáló beszédmódját. Szóba hozom, mert gyakran tapasztalom, hogy gyönyörű hangú lányok, fiúk szerelmesednek bele a saját hangjukba. Élvezik hallani „búgó altjukat”, „zengő baritonjukat”, a hallgatóság elalél a valóban csodálatos hangoktól; csak az a baj, hogy ezzel megelégszenek a fiatalok, s egy se-
reg mérhető hibát (nem bakit, félreolvasást!) követnek el. Fontos, hogy a zsűri ne aléljon el!

11. Az értékeléskor figyelünk a versenyző *hangképzésére*. Egyre többször tapasztaljuk a *s-sz* hangok pontatlan képzését, az tényleg egy-egy bírálóbizottsági tag izlésétől, túréhatárától függ, hogy a pőszesség, selypesség ilyen-olyan fokát mekkora pontlevonással „jutalmazza”. A *r* hang helytelen képzését szokták még kifogásolni, bár jóval ritkább hibaforrás, mint a „sziszegőké”. (Némi keserűséggel állapíthatjuk meg, hogy a Kazinczy-versenyeken értelmese-intelligensen olvasó gyerekek-fiatalok tekintélyes részének van hangképzési hibája.)

12. Ugyancsak gyakoriak az *artikulációs* hibák. Növekszik a „lusta”, renyhe artikulációjú fiatalok száma. Rendre elvesznek a szó belsejében és végén lévő hangok, különösen a *l* hang van veszélyben.

13. Érdemes szólnunk az *írásjelek* dolgáról is, elsősorban a mondatközieskről. A pontosvesszőnél, kettőspontnál sokan felkapják a dallamvéget, vagy indokolatlanul lezárják a dallamot, de semmiképpen nem „lebegtetik”, ahogyan azt kellene. A gondolatjelpárral vagy vesszőpárral jelölt közbevetéseket, közbeékelte részeket sokan nem érzékeltetik, pedig azok nem tartoznak a mondat, a közlés fősodrához. Talán nem lehetetlen a közbeékelte részt a tempó gyorsításával, a hangerő visszafogásával, mélyebb hangfekvéssel mondani. S bizony sokszor előfordul az is, hogy az idézőjelbe tett vagy dőlt betűvel szedett szavak cseppet sem különböznek a mondat többi részétől.

A legtöbb gond a vesszővel van. Nyilván hat az általános iskola alsó tagozatában megtanult szabály: „Ha vessző van a mondatban, megállunk, és felvisszük a hangsúlyt”. A három megállapításból három nem igaz. A közlendőtől, a gondolattól függ, hogy kell-e szünetet tartanunk vagy

nem; a hangsúly a szó elején van, nem a végén; s a dallamot lebegtetnünk kell, nem felvinni-felkapni. Egy ideje elő-előhozokodom egy eretnek gondolattal: a felkészülési szakaszban irtsuk ki az összes vesszőt a szövegből, s a versenyző feladata, hogy tagolja a szöveget, jelölje a gondolati határokat. Ha összehasonlítjuk az eredeti központoszással, izgalmas felismeréssel szembesülnek: van, hogy a vessző helye egyben szünethatár; máshol eszünk ágában sincs megállni, mert szétszakítjuk a gondolatot; s előfordul, hogy indokoltan olyan helyen állunk meg, ahol semmilyen írásjel sincs.

14. Kulcsfontosságú a helyes *hangsúlyozás*. Sokszor a hangsúlyhibák árulják el, hogy csak szavakat rakosgat egymás mellé a versenyző, de a közlést, a gondolatot aligha érti. A leggyakoribb hibák:

a) az „agyonhangsúlyozás”: (szinte) minden szó első szótagjára esik nyomaték;

b) az utolsó szó hibás hangsúlya: a tagmondatok, „mondatrészek” végén lévő szóra akkor is kerül nyomaték, ha semmi nem indokolja (névutó, kötőszó, igekötő stb.);

c) az igei állítmány fölős hangsúlya; gyakori hiba, hogy a versenyzők akkor is hangsúlyozzák az igéket, ha az újságolás szempontjából nem volna szükséges;

d) a jelzős szerkezetekben többek szövegtolmácsolásakor kizárólag a jelző hangsúlyos: szerencsére ez lassan kiveszőben lévő kiejtési babona; helyesen: sokszor a jelző és a jelzett szó egyaránt kíván hangsúlyt;

e) a szemantikai hangsúly: egy szót szótári jelentése alapján emelnek ki, pedig a mondatbéli szerepe, újságoló értéke nem indokolja a nyomatékolást.

15. A *magánhangzók és a mássalhangzók időtartama* is okkal tartozik az értékelési szempontok közé. A rövid-hosszú párok fölcserélése hiba, a szó jelentését is megváltoztathatja. Pl. *ép-épp, hal-hall; bárók-bárók, örül-örül* stb.

16. A pontatlan *hangkapcsolások* dolga sokszor csak esztétikai kérdés: kissé bántó az *író* helyett a *zíró*; az *anyja* helyett a *zannya*; de némelykor a jelentést is befolyásolja, pl. az *úr* – a *zúr*; az *ár* – a *zár*; az *eke* – a *zeke*.

17. Kívánatos a *szövegghűség*, a szövegbiztonság, az a legjobb, ha a versenyző hibátlanul, megakadás nélkül olvassa végig a szöveget. A laikusok értékítélete szerint a „bakik”, megakadások száma a legmeghatározóbb értékelési szempont. Magam úgy látom: nem egy-két olvasási hiba mutatja, hogy valaki tud-e szöveget olvasni; némi pontlevonás járhat a hibákért, de nem tartom szerencsésnek, hogy ez legyen a meghatározó – sokak szemében az egyetlen – értékelési szempont.

S ezzel összefüggésben egy másik kényes kérdés: jó-e, ha valaki betéve tudja a felolvasandó szöveget, papír nélkül, „kívülről” mondja? A válasz: nem! Az a prózamondó versenyek kívánalma.

Deme professzor úrra okkal hivatkozunk az anyanyelvi mozgalmak, így a versenyek kapcsán is. Ő írta, mondta több helyen: a versenyző feladata a szöveg értő-értető tolmácsolása, ő ne helyezkedjen a szöveg elé.

18. Milyen *eszközrendszerrel* dolgozzon egy versenyző a Kazinczy-versenyen? Mivel más „műfaj”, mint a színpad vagy a pódium, az eszköztár is egyszerűbb. Gyakran hallottuk az elmúlt évtizedekben versenyek értékelésekor, hogy ez a versenyforma a rádióbemondók műfaja; nem látjuk őket, a beszédfonetikai eszközök segítségével szólaltatják meg, teszik érthetővé a szöveget. Vagyis: kerüljük a színpadiasságot, a széles gesztusokat, a túlzásokat.

19. *Kapcsolattartás* a zsűrivel, a hallgatósággal. Itt is a mértékletességet, a józanságot gondolom a helyes álláspontnak. Az bizonyosan helyénvaló, hogy a versenyző ki-kitekintsen a papírból, de – különösen az ismeretlen szöveg tolmácsolásakor – azt várni, hogy folyamatosan a bizottságra meg a hallgatóságra nézzon, túlzásnak tartom. (Miközben az imént arról „értekezünk”, hogy nem fejből kell mondaniuk a versenyszöveget...) A sokat jegyzetelő zsűritagok sorába

tartozom, nem szívesen büntetnék súlyos pontlevonással egy versenyzőt, mert nem akkor pillantottam föl a papírból, amikor éppen ránk nézett. Ismét csak: mértékletesen!

20. Az öltözék, a *megjelenés*, a testtartás stb.; örülünk, ha a versenyzők megtisztelik a versenyt, az értékeléskor érdemes megdicsérni őket az ünnepi öltözékért, de ezért plusz pontot nem adnék, aminthogy a hiánya miatt sem vonnék le pontot a szakmai felkészültségével kiérdemelt pontszámából.

Mivel nem használhatunk mérőszalagot, stopperórát, teljesen „tárgyszerűen” nem pontozhatjuk a hallottakat, de a felsorolt szempontok talán segíthetnek az eligazodásban.

Kerekes Barnabás

az Anyanyelvápolók Szövetségének alelnöke,
középfiskolai tanár

Isten veletek, szavak!

Az Édes Anyanyelvünk rendszeresen közli a hétköznapi beszédben, de írásban is megjelenő új, nem szótározott szavakat. Ezek egy része bizonyára tartósan bevonul a magyar nyelvbe, és idővel a szótárakba is. De érdemes lenne egyszer egy búcsúpillantást vetnünk azokra a szavakra is, amelyeket – egy divatos, talán túlságosan is divatos, még ugyancsak nem szótározott szóval élve – hamarosan *ki* lehet majd *vezetni* a szótárakból. Illetve ha az élő nyelvben nem is, ott még nyilván jó darabig éldelegélhetnek *régies* vagy *elavulóban* jelzéssel. Ezek elsősorban olyan szavak, amelyek már hosszabb ideje nem létező tárgyakat, foglalkozásokat, fogalmakat takarnak. Múlt század eleji írók műveiben itt-ott még előfordulnak, unokáink azonban már aligha ismerik őket, vagy ha mégis, csak megközelítőleg tudnák meghatározni, mi is rejlik e szavak mögött.

Néhány ilyen, menthetetlenül a múltba veszett foglalkozás: *lámpagyújtogató*, *fiákeres*, *ispán*, *puccer*. Az utóbbi szinonimája a *csicskás* is, amely ugyan ma is eleven fogalom, de megváltozott értelemben. Immár nem a tisztiszolgát nevezik így, hanem – néha *csicska* formában – azt, aki (például a börtönben, zárkában) egy domináns személyt aláztatosan, vakon kiszolgál. Nagyjából ismeretlenek ma már az olyan jellegű közlekedési eszközök és az őket jelentő szavak, mint például a *konflis*, a *csavargőzös*, a *kofahajó*. Vajon melyik mai fiatal tudná megmondani, mi volt az a *párbajké-*

A lámpagyújtogató

pes, ki mondhatta el magáról még akár száz évvel ezelőtt is, hogy megfelel az ehhez szükséges ismérvek (tudniillik, hogy érettségizett)? De kész vagyok lefogadni, hogy még tíz középkorú közül is legfeljebb egy tudná megmondani, hogy mi fán termett az a múlt század '40-es éveiben, a második világháború idején megjelenő és gyorsan el is tűnő fogalom, és vele a szó, hogy *táveskivő*. (Pedig ez még a Rácz Vali énekelte, alig nyolcvan évvel ezelőtti, népszerű dalban is előfordult.)

A múltba süllyedt fogalmak és a velük együtt elfeledett szavak közé sorolhatjuk immár a *cselédkönyvet*, és előbb vagy utóbb, a nem is olyan távoli jövőben alighanem erre a sorsra jut a *bányász* is. De azért sohasem lehetünk egészen bizonyosak abban, hogy egyik vagy másik reménytelenül elavultnak tűnő, az élő nyelvből kivészett szavunk nem támad-e fel egyszer az eredeti vagy ahhoz nagyon hasonló értelemmel. Példaként hadd említsem a *tanodá*-t, amely a kétszáz esztendővel ezelőtti nyelvújítók minden próbálkozása ellenére sem vert tartósan gyökeret nyelvünkben, és már a 20. századra is jobbra csak a *reáltanoda*, de még inkább csak a budapesti Reáltanoda utca nevében maradt fenn. Azután a 20. és a 21. század mezsgyéjén egyszer csak ismét megjelent, és íme, már bátran elismerhetjük az élő nyelvbe tartozó mai szónak.

Kulcsár István
újságíró

Igekötők – újraolvassuk, újra olvassuk

A magyar nyelv különleges sajátossága, hogy az egyik fontos szófajunkat, az igét összekapcsolhatjuk egy képzőszerű viszonyzóval: az igekötővel. Az igekötő három fontos szerepet tölt be. 1. Módosítja az ige jelentését: *lát – meglát*; 2. Befejeztette teszi a cselekvést: *hull – lehull*; 3. Irányt jelöl: *megy–felmegy*.

1. Ha az igekötő módosítja az ige jelentését, zavart okoz, ha elhagyjuk az igekötőt, pl. *bonyolítjuk* vagy *lebonyolítjuk*. Ha valamit megoldunk, azt *lebonyolítjuk*. Ha elhagyjuk a *le* igekötőt, akkor nem megoldódik az ügyünk, hanem bonyolulttá válik. Nagy különbség.

2. Sokszor használjuk az igekötőt feleslegesen: *kikézbésít*. Helyette elég a *kézbésít*, ugyanis ez is kifejezi azt, hogy megkapjuk a küldeményt.

Az igekötőket sokszor használjuk helytelenül. Rádió, televízió hallgatása közben gyakran felfigyelek furcsa szóalkotásokra. Néhányra felhívnam a figyelmet.

– A *megbeszél* számomra jobban hangzik, mint az *átbeszél*. Az előbbinél értem, hogy mi zajlik az asztal mellett, az utóbbinál nem tudom, hova beszélnek; talán a szomszédba?

– A *barlangi mentőnek kifogyott a levegője* – mondta valaki egy riportban. – Inkább *elfogyott* a levegője.

– Érdekes szóújítást olvasunk a *befenyített* emberről szóló tudósításban. Vajon mit érezhet a *befenyített* ember? *Megfenyegedett* emberek, sajnos, szép számmal akadnak.

– Egyik újságíró beszámolt arról, hogy ismerősei a hegyek között töltik a nyarat, ügyesek voltak: *kitakarékoskodták* a költségeket. – A *takarékoskodás* eredménye a *megtakarítás*.

Végül a gyűjteményemből sorolok néhány igekötős igét, melyeket nem értek. Nagyon zavarnak, mert ezek messzire távolodtak édes anyanyelvünkötől. Pl. *visszaszerényültek*, *kiábrázolták*, *elparkoltak*, *lebontakozik*, *megmerényeljük*. Harmincninc adatom van eddig. Magam is beleszédülök, ha végigolvasom a listát.

Csaba Piroksa
ny. tanár

Nyelvünk gyarapodik vagy meggyarapodik?

A nyelvünk egyik sajátossága a gazdag igekötőrendszer, amelynek vizsgálata számos szempontból izgalmas lehet. Igekötőink, melyek sokszor fejtörést okozhatnak a külföldi nyelvtanulóknak, jó szolgálatot tesznek nekünk, amikor egy-egy ige jelentésének árnyalásáról, pontosításáról van szó, ám így is előfordulhat, hogy olyan igekötős alakokkal találkozunk, amelynek használata furcsa; nyelvhelyességi szempontból kérdéseket vet fel.

Írásommal olvasói levélre válaszolok, Olvasónk gyűjteményéből válogatok néhány olyan igealakot, amely szokatlanok, esetleg helytelenek hangzik.

Kezdem mindjárt a gyűjtemény – szerintem – három legizgalmasabb példájával, a *lekorlátoz*, a *meggyarapodik* és a *letitkosít* igékkel. Ezeknél a kifejezéseknél elsősorban feleslegesnek tűnhet az igekötők használata, hiszen az alapige és az igekötős változat jelentése szinte egybeesik. A *lekorlátoz* már önmagában kifejezi azt, hogy valaminek a hozzáférhetősége csökken, és a *gyarapodik* igében is ott van jelentésként a növekedés. Mégis azt gondolom, hogy az igekötő plusz jelentésmozzanattal látja el ezeket az igéket, véglegességet, vagy éppen ugrásszerűséget fejez ki. *Gyarapodni* akkor is gyarapodhatnak a növényeim, ha csak egy vagy két új példányt veszek. *Meggyarapodni* viszont csak akkor fognak, ha számuk radikálisan és nagymértékben nő. A *lekorlátoz* és a *titkosít* szavak jelenthetnek folyamatos cselekvést, melynek eredményességét, teljességét, lezártságát nyomatékosíthatja az igekötő – elismerjük, kissé szokatlan módon; például: *a főnökség folyamatosan titkosította család egyes részleteinek nyilvánosságra hozatalát, majd végül a teljes ügyet letitkosították*.

A *megpusztul* és *megmerényel* főleg a fiatalok körében meglehetősen elterjedtek, mégis idegenek az igényesebb köznyelv használóinak. A *pusztul* igét leginkább a *ki-* vagy az *el-*, esetleg a *le-* igekötőkkel használjuk, önálló, igekötő nélküli *merényel* szavunk pedig nincs is, csupán a *merényel* főnévből következtethetünk jelentésére. Mi indokolhatja mégis ezeknek a létrejöttét és népszerűségét? Azt gondolom, hogy a nyelvi játék. A nyelvhasználói gyakorlatból az tűnik ki, hogy a nyelvhasználók leginkább gúnyos, ironikus vagy humoros hangnemet társítanak a kifejezésekhez, tudatosan játszanak a nyelvvel, amikor ezeket az igéket választják, és feltétlenül informális beszédhelyzetben használják az elferdített igealakokat. Nehéz megjósolni, de népszerűségük és elterjedtségük okán úgy gondolom, ezek a szavak hosszabb élettartamúak lehetnek, természetesen a szlengben. Formális beszédhelyzetben használatukat én is kifogásolhatónak tartom.

A szlengnél maradvá következzen néhány olyan kifejezés, amelyekben a *be-* igekötő szerepel. Ilyen a *bejósol*, a *betámad*, *belágyul*, *besír*, *behisztizik*, *beígér*, *behal*, *befigyel*, és a sor még hosszan folytatható lenne. Az igéknek ezzel a csoportjával már sokan és sok helyen foglalkoztak, de az mélyreható vizsgálat nélkül is jól látszik, hogy a neologizmusok körében különösen produktívnak bizonyul a *be-* igekötő, átveszi más igekötők helyét, vagy olyan igealakokhoz társul, amelyekhez korábban nem kapcsolódott semmilyen igekötő. A felsorolt igék egyelőre még főként a szlenghez kapcsolódnak, de a *beígér*, és főleg a *bejósol* alakoknál azt érzékelem, hogy egyre kevésbé szokatlanok a köznyelvben, egyre szélesedik a használati körük. Elképzelhetőnek tar-

tom, hogy ezek később is megmaradnak a nyelvünkben a *megígér* és a *megjósol* alakok mellett – ahogy a *betanul-megtanul*, *ígéretet betart-megtart* párok is egymás mellett élnek, némi jelentésbeli különbséggel persze.

Az újszerűségük miatt furcsának hangzó igekötős igék mellett Olvasónk néhány olyan kifejezést is talált, amelyek éppen ellentétes okból lehetnek szokatlanok. Ilyen a *legyaláz*, a *kiábrázol*, vagy a *kiferdít*. A Czuczor–Fogarasi-szótárban még mindegyik igét megtaláljuk, de ma már így, igekötővel régiesnek vagy helytelennek bizonyulhatnak, főként a két utóbbi példa. A *legyaláz* még mintha egy fokkal elfogadhatóbb lenne, és hasonlóan viselkedne, mint a korábban említett *lekorlátoz* vagy *letitkosít*. Igényesebb fogalmazáshoz az igekötő nélküli *gyaláz* alakot javasolnám.

Jócskán előfordulnak olyan szavak is a mindennapi kommunikációban, amelyekről nehéz elképzelni, hogy akárcsak rövid ideig is megmaradnának a nyelvünkben. Bár jelentésük többé-kevésbé dekódolható, sejtethető, körülményesnek tartom a *lebontakozik*, *kiékesít*, *leterrorizál*, *átszaftosít* és

visszaszerényül igéket is. Utóbbinál nem is az igekötő használata a legfurcsább, sokkal inkább a *szerényül* ige teszi idegenné a kifejezést. Egyre több helyen olvasom én is, hogy *elfejlődhetünk egymás mellől*. Ezzel a kifejezéssel mintha az *eltávolodik* ige jelentését akarnák mérsékelni, pozitívabb, legalábbis semlegesebb értelemben feltüntetni, valahogy azonban mégsem hangzik természetesebbnek, jobbnak, és egyetértek Olvasónkkal, az *elfejlődik valaki mellől* kifejezést mesterkéltnek érzem.

A bemutatott és megvizsgált példák nyelvünk sokszínűségét és változékonyságát is tükrözik. Bár nem minden kifejezés alkalmas arra, hogy hosszú távon is megmaradjon a szókincsben, arra mindenképpen rámutatnak, hogy a nyelvvel való játék és a nyelvről való gondolkodás nemcsak izgalmas, hanem fontos feladat is, és ilyen módon a rövid életű, szokatlan vagy helytelen alakok is hozzájárulnak nyelvünk gazdagodásához.

Horváth Zsófia
egyetemi hallgató, ELTE

Nyelv és hatalom

Az igazság keresésének van egy specifikusan magyar módja: magyarul gondolkodni és eszmét cserélni. A költőiség és a hétköznapi szófordulatok számos árnyalatában igazság-akarások százai, sőt milliói állnak készen arra, hogy a napvilágra lépjenek: ez a készenlét az alapja annak, ahogy a nyelvhez viszonyulunk. Azért háborít fel minket annyira a hazugság, mert úgy gondoljuk, hogy a nyelv természetesen az igazság kifejezésére szolgál. Tudatában vagyunk annak, hogy az összemérvéről kimondott magyar szó képes hallatlanul messzire elhatolni, el, szinte egészen a valóság magváig, s miközben nehezünkre esik titkolni a gazdagságunkat, az sem lehet kérdéses, hogy ezt a bőséget és hatalmat azzal az alázattal illik tudomásul vennünk, amit a bábeli torony árnyékában mindenki joggal érez.

Azzal kezdtük, hogy a magyar nyelv sajátos utakat kínál az igazság keresésére. Ez minden nyelvre igaz. Azok ellenvetésére, akik szerint a nyelv csak elsilányítja a gondolatokat, azt felelhetjük, hogy a forma és a tartalom ellentétére építeni örök kudarcra ítélt vállalkozás. Nicolás Gómez Dávila érzékenyen tapint rá a nyelvvel kapcsolatos feladatunkra, amikor így ír: „A művészet csúcsa a szavak segítségével visszaadni a gondolatnak az egyszerűséget, amelytől a szavak megfosztják”. A megfelelő kifejezés keresése egyszerre jelenti a forma és a tartalom keresését. Amikor sikerül valamit megfogalmaznunk, nem az az érzésünk, hogy teremtettünk, hanem annak sejtelve jár át, mintha helyreállítottunk volna valamit. A fogalmak értelmét? Az igazságot? Az illőség klasszikus retorikai elvét? Egy mikrokozmosz rendet? Mindez csak találgatás.

Ami biztos, hogy a nyelvi kifejezőerő határai egybeesnek a szabadságom végső korlátaival, hiszen a nyelv nem csupán leíró, hanem cselekvésvezérlő funkcióval is bír. Nem indulhatunk útnak olyan célok felé, amelyeket megnevezni sem vagyunk képesek – illetve, ahogy Seneca írta, „semmilyen szél nem kedvez annak, aki nem tudja, melyik kikötőbe tart”. Persze, szárazföldi viszonyok között, a kedvező széljárás nem elég a politikai szabadság eléréséhez. Miközben a megnevezés hatalma minden viszonyok között elsődleges, az önrendelkezéshez, amely már egy egész közösség nyelvi és politikai egységét feltételezi, ennél többre van szükség. A fogalmiság mélyebb rétegeiben képződik meg, amikor egy nemzet kidolgozza és a tudatosság szintjére emeli politikai nyelvezetét. Gondoljunk csak bele, hány politikai fogalmunk származik a reformkor időszakából, milyen magától értetődően kapcsolódik össze Közép-Európa népeinek újkori történelmében a nemzeti függetlenség törekvése a nyelvi purizmussal, vagy gondoljunk arra, milyen hamar megfogalmazódtak a nyelvpolitikai tudatosság elvei az itt élő népek gondolkodásában. „Nyelvében él a nemzet.” Rendszerint lebecsülik a magyar politika régi, reform- és dualizmuskori hagyományát, a maga végeláthatatlan közjogi vitáival, pedig ha nem csupán jogi, hanem nyelvpolitikai törekvéseket szemlélnénk benne, visszaadhatnánk e hagyománynak azt az értelmet és jelentőséget, amely ma is aktuálissá teszi. Apponyi Albert negyed évszázados ellenzéki tevékenységét értékelte úgy, hogy az volt „az egész korszak egyetlen közjogi vívmánya”, amikor a „császári királyi helyett” a „császári és királyi” szer-

kezetre tértek át a közös osztrák-magyar intézmények nevében. Még ha ez a szóhasználat önmagában nem is vezet semmilyen jogkövetkezményhez, akkor is van jelentősége: formálja az intézményekről való gondolkodást, és hatással lehet a jogalkalmazás vagy épp a politikai cselekvés gyakorlatára.

A jog – mint nyelvi megformált szabályrendszer – kérdései mindig nyelvi problémák is egyben. A politikára is ez vonatkozik. Általában elmondható, hogy azok a befolyásoló tényezők, amelyek érdemi hatással vannak a szabadságunkra, valamiképpen mind a nyelviség tartományából indulnak ki, és oda is térnek vissza. A szabadságot ezért nem tudjuk különválasztani a nyelvhasználat kérdésétől. Szorosan összetartoznak. Ennek oka, hogy a társadalmilag kompetens beszéd, melynek révén részt veszünk a politikai közösség életében, s amely lehetővé teszi a szabadságunk gyakorlását, nos, ez az alapvető képesség, ez az elsőrendű közjavunk egyszersmind hatalmi realitás is, és minden vonatkozásban meghatározza a szabadságunkat. Végül is, azok a meghatározottságok, amelyeknek ki vagyunk téve, és minden más, amire rá vagyunk utalva, szükségképpen hatalmi tényező, de semmire sem vagyunk olyan mértékben ráutalva, mint a nyelvre.

A nyelv az a hatalom, amit mindenki használ. Helyzete ugyan sokat változott a reformkor óta, ez jelentőségéből mégsem von le. Épp ellenkezőleg! Míg a 19. században az

állam a civil társadalom fölötti ellenőrzés eszközeként tekintett a cenzúrára, addig ma nincsen jól megragadható politikai nyilvánosság, a véleménynyilvánítás szinterei mesterségesek és magánosítottak, ami azt jelenti, hogy totális kontroll alá vehetők. Belátható, hogy a nyelvet érő hatalmi kihívás minden ellenkező látszat ellenére csak kiteljesedett, és fenyegetőbbé vált. Van, akinek az a foglalkozása, hogy tényellenőrző, és van, akinek az a munkája, hogy pályázatot hoz összhangba a rendszerszintűvé emelkedett és professzionizálódott igazságrezsimek követelményeivel. A kultúra kései fejlettségi állapotára jellemző specializálódás jegyében ezek bevett társadalmi funkciókká váltak.

A nyelv olyan hatalom, amelyből nem lehet egészen kimaradni. Ez a tény politikai jellegét erősíti, hiszen a súlyos kényszerek idején éppen a nyelv lehet az emberek végső menedéke. Ilyenkor derül ki, milyen vonatkozásban áll a nyelv a közjával. A diskurzusok bekerítése, magánosítása és technológiai leigázása napjainkban is még sokáig elhúzódhat, de a nyelv éppúgy elválaszthatatlan az emberektől, ahogy a test, és ez újra reményt adhat. A technikának meg lehet a maga pattogó, drága ritmusa; ha nem is megkapó – ismerhetjük el Pasolini egyik rendszerkritikus verse nyomán –, de a nyelv a néppel van! A nyelv a néppel van – innen indulhatunk el mindig újra.

Czopf Áron
esztörténetész

Hogyan tanulhatunk virtuális mentoroktól?

„Olyan kérdéseket is fel merek tenni neki, amit egy valódi embertől nem mernék megkérdezni.” – A megkérdezett egyetemi hallgatók jelentős része egyetértett a fenti állítással abban a vizsgálatban, amelyet 2010-ben végeztek az észak-írországi Ulster Egyetem egyik kísérleti programjáról, a Virtuális Mentor Rendszerről.

Emberszerű virtuális karakterekkel – más néven CGI-karakterekkel (computer-generated imagery, azaz számítógép által létrehozott kép) a hétköznapi élet számos területén találkozhatunk. A jelenség elsőként a mozivászonon tűnt fel különböző science fiction filmekben, ezt követően megjelent a digitális térben, a háromdimenziós számítógépes játékokban, majd ahogyan egyre fejlettebbé váltak a digitális grafikai lehetőségek, meghódította az üzleti szférát is, kiváltképp a marketingipart. Bár sokan idegenkednek az első ránézésre tökéletesen emberszerű virtuális figuráktól, és mindössze a figyelemfelkeltés és profitszerzés eszközeként tekintenek rájuk, a CGI-karakterekben megannyi más – társadalmi szempontból is előnyös – lehetőség rejlik. Ilyen példaként említhető a virtuális karakterek oktatási célú felhasználása, amelynek pozitív eredményeit több tudományos vizsgálat igazolja a kétezres évek elejétől egészen napjainkig.

A kezdeti próbálkozások egyike volt a fent említett Virtuális Mentor Rendszer, amelyet kutatási célra fejlesztettek az Ulster Egyetemen, annak érdekében, hogy felmérjék a sikerességét egy olyan modern egyetemi mentorprogramnak, amely a digitális technológia használatán alapszik. A fejlesztők hangsúlyozták, hogy a virtuális mentorokra nem a diákok valódi mentorainak alternatívájaként tekintenek, hanem egyfajta kiegészítő lehetőségként vezetnék be őket. A mentorprogram elsődleges célja, hogy segítse a hallgatókat az akadémiai életben való eligazodásban, valamint

Virtuális egyetemi mentor (Forrás: Augusto et al., 2010)

támogassa őket az egyetemi kapcsolataik kialakításában, esetleges problémáik megoldásában. A mentorrendszerrel kapcsolatos hallgatói visszajelzések azonban olykor negatívak voltak: a gyakran felmerülő problémák között szerepelt, hogy a hallgatók a mentorukat nem tudták bárhol, bármikor elérni, amikor éppen szükségük volt rá, továbbá bizonyos személyes problémáikról nem szívesen beszéltek a mentoruk előtt. A virtuális mentorokat úgy alkották meg a kutatók, hogy a diákok bármikor kommunikálhassanak velük egy online chat ablakban, és a hitelesség érdekében virtuális arcokat is rendeltek hozzájuk. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy ez a megoldás még nem említhető azonos szintűnek a napjainkban rendelkezésre álló tanuló, intelligens számítógépes rendszerekkel, a virtuális mentorok így tehát nem voltak képesek a hallgatók bármely felmerülő kérdésére választ adni.

Hasonló, de már jóval összetettebb működési elven alapul a 2018-ban az Amerikai Egyesült Államokban indított MentorPal projekt, amelynek célkitűzése, hogy növelje a diákok érdeklődését a műszaki területek iránt. A projekt megálmodói úgy vélték, a fiatal generáció megszólításához nem elegendő egy hagyományos pályaorientációs kiállítás megszervezése, a figyelem megragadásához egy jóval innovatívabb, modern technológián alapuló program kidolgozására van szükség. Így születtek meg a MentorPal virtuális mentorai, amelyek ugyancsak egy előre rögzített kérdés- és feleletkészletből kiindulva válaszolnak interaktív módon a diákoknak. A virtuális mentorok ez esetben nem grafikusan megrajzolt arcokat kaptak, hanem valódi emberekről készült videó-jelenetekként beszélgetnek az érdeklődőkkel. A kérdés történetet a virtuális mentor videója alatt előre megadott kérdések felhasználásával. Mivel a MentorPal szoftvere mesterséges intelligenciát használ, angol nyelven, szabadon megfogalmazott kérdések is feltehetőek a virtuális mentorok számára. A rendszer felismeri ugyanis, hogy a felhasználó által feltett kérdésre mely előre felvett videórészlet adhatja a legpontosabb választ, és auto-

matikusan kiválasztja, majd lejátsza az adott jelenetet. A MentorPal jelenleg is elérhető és szabadon kipróbálható a projekt weboldalán.

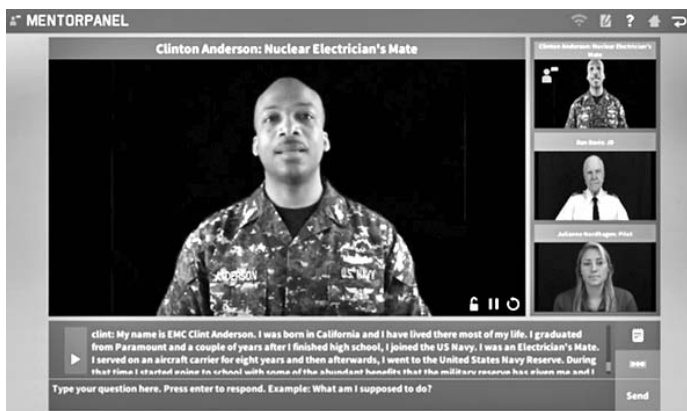
A modern digitális technológia korában a virtuális mentorok jövője kétségkívül a mesterséges intelligencia használatában, valamint – egy még inkább előremutató megoldásként – annak CGI-technológiával történő összekapcsolásában rejlik. Erre ún. jógyakorlatként említhető a bostoni Tudományok Múzeumának (Boston Museum of Science) egy 2013-as kezdeményezése. A múzeum a Dél-kaliforniai Egyetem Kreatív Technológiák Intézetével összefogva készítette el az Ikreket (The Twins), a két virtuális múzeumi idegenvezetőt. A karaktereket a kor lehetőségeihez mérten teljesen élethű módon alkották meg, és egy életnagyságú kijelzőn tárták a látogatók elé. Annak érdekében, hogy minél emberibb hatást keltsenek, a két karaktert olyan jellemzőkkel is felruházták, mint a hiteles érzelm kifejezés mimika és gesztusok útján, a humoros válaszadás, illetve az egymással folytatott interakció, testvéri csipkelődés. A mesterséges intelligencia alapján működő virtuális múzeumkalauzok beszédfelismerő funkcióval is rendelkeztek: képesek voltak a

Az Ikrek a bostoni Tudományok Múzeumában (Forrás: Swartout et al., 2013)

szóban elhangzó látogatói kérdésekre változatos feleleteket adni, nem kizárólag a múzeum kiállításával kapcsolatban, hanem saját virtuális énjükre vonatkozóan is (például „Mi a kedvenc színed?”). Az Ikrek megalkotásával a múzeum elsősorban a fiatalok figyelmét szerette volna megragadni, miközben egy kiállítás keretében új ismereteket nyújt az ember-számítógép interakció különböző formáiról, lehetőségeiről. A kezdeményezés sikerességét igazolja, hogy a megkérdezett nézők – köztük a célcsoportot jelentő gyermekek és fiatalok – figyelemfelkeltőnek, érdekesnek, informatívnek találták a virtuális figurákat, és az elvégzett attitűdvizsgálat is pozitív eredményeket hozott.

Sokat hallott aggodalom, hogy a virtuális karakterek és a mesterséges intelligencia kombinációja – akár csak a robotizáció esetében – átveheti az emberi munkaerő helyét. Attól biztosan nem kell tartanunk, hogy a virtuális mentorok a közeljövőben szükségtelenné teszik a pedagógusaink, oktatóink munkáját. Ahogyan a kutatási eredményekből is kiderül, a virtuális karakterek nem az emberi tanítást hivatottak teljes egészében kiváltani, edukatív szerepük sokkal inkább újszerűségükben rejlik. Oktatási célú használatuk

A MentorPal felülete (Forrás: Beck et al., 2018)

válasz a fiatalok által egyre többet megfogalmazott igényére, miszerint a digitális technológiát fontos és szükséges bevezetni a hagyományos oktatási módszerek mellé.

Források

Augusto, J. C.; McNair, V.; McCullagh, P. & McRoberts, A. (2010). Scoping the Potential for Anytime-Anywhere Support Through Virtual Mentors. *Innovation in Teaching and Learning in Information and Computer Sciences*, 9(2), 1–12.

Barratt, D. (2007): Assessing the reality status of films: fiction or non fiction, live action or CGI? In Joseph D. Anderson & Barbara Fisher Anderson (szerk.) *Narration and Spectatorship in Moving Images* (pp. 62–79.). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Beck, S., Carr, K., Davis, D. M., Nordhagen, J. N., & Nye, B. D. (2018). Virtual Mentors in a Real STEM Fair: Experiences, Challenges, and Opportunities. In: *Third Internatio-*

nal Workshop on Intelligent Mentoring Systems (IMS 2018) Proceedings.

Drenten, J. & Brooks, G. (2020): Celebrity 2.0: Lil Miquela and the rise of a virtual star system, *Feminist Media Studies*, 20(8), 1319–1323.

McHardy Sinclair, J. (2018): *Collins COBUILD Advanced Learner's Dictionary*. New York: Harper Collins Publisher.

Robinson, B. (2020). Towards an Ontology and Ethics of Virtual Influencers. *Australasian Journal of Information Systems*, 24, 1–8.

Swartout, William & Artstein, Ron & Forbell, Eric & Foutz, Susan & Lane, H. & Lange, Belinda & Morie, Jacquelyn & Noren, Dan & Rizzo, Skip & Traum, David. (2013). *Virtual Humans for Learning*. *Ai Magazine*, 34(13). 10.1609/aimag.v34i4.2487.

Horváth Evelin
doktorandusz, BCE

A „menőség” új formája: hogyan ment, aki *nagyot ment*?

Napjaink sajtónyelvében, internetes cikkek nyelvhasználatában, illetve a közösségi médiában is feltűnt az elmúlt években a *nagyot megy* (*valaki* vagy *valami*) kifejezés, a leggyakrabban múlt időben, *nagyot ment* formában. Ez újszerű alakulat: neologizmus olyan értelemben, hogy a jól ismert szavakból álló szintagma újszerű jelentést hordoz, újszerű stílust képvisel. Nem található meg a kifejezés a Magyar értelmező kéziszótár 2003-as kiadásában; megtalálja azonban az olvasó ott a (*nagyon* vagy *túl*) *messze megy* alakulatot, ’túlmege a mértéken’ jelentésben.

Mit is jelent a *nagyot ment* kifejezés, milyen jelentései vannak, és hogyan alakulhattak ki ezek? Az alábbiakban ezekre a kérdésekre keressük a választ.

A szintagma grammatikai felépítését tanulmányozva látható, hogy a *megy* ige rendszerint múlt idejű alakjához kapcsolódik a *nagyot*. A magyar szerkezet jelentéséhez hasonlókat találunk az angol nyelvben, ahol a *go big* (és főként múlt és befejezett jelen idejű alakjai: a *went big* és a [*have/has gone big*] jelennek meg. Tudvalevő, hogy az angol nyelvben a *big* (’nagy’) melléknév nemcsak jelzői, hanem ugyanezen formában határozói funkciót is betölthet egy-egy szintagmában (’jelentős mértékben’ jelentésben), így például a *think big* (’nagyban gondolkodik/gondolkodik nagyban’) kifejezésben, amelynek fordításakor is a *nagyban* és nem a *nagy* jelenik meg a magyar változatban. Túlzó jelentés kifejezésekor pedig az említett *nagyon* megjelenése a megszokott a magyarban (vö. *nagyon messze ment*). A *nagyot* megjelenése tehát újszerű, mondhatni szokatlan az elemzett alakulatban: a Magyar grammatika című egyetemi

tankönyv vonatkozó kategóriái közül beleillik kettőbe is: a módhatározói értékű tárgyba (amennyiben a *hogyan?* kérdésre válaszolva értelmezzük ’nagyon ment’-ként, ám érzékeltetve a cselekvés befejezettségét), és rokonítható az *egy kicsit fél* típusú fokhatározói értékű tárggyal is (amennyiben a *mennyire?*, *milyen mértékben?* kérdésekre válaszolva értelmezzük ’nagyon ment’-ként).

Érdeemes megvizsgálni a kifejezés jelentéstani jellemzőit is. A *megy* jelentéséből látható, hogy az alakulatban mozgás jelenik meg. Az új kifejezés (*nagyot ment*) a fizikailag valahonnan valahová eljutást, haladást veszi alapul egy nem fizikai teljesítmény változásának – általában javulásának, de néha a tevékenység eltúlzásának – bemutatásához. Ezekre a jelentésekre több tízezer találatot kapunk magyar nyelven az interneten, ha beírjuk a Google keresőjébe a *nagyot ment* kifejezést. Az esetek nagy részében pozitív, ritkán negatív irányú elmozdulásként értelmezhető ez a cselekvés és az eredménye. Ugyanis a „menetelés” kifejezéssel jellemzett változás érthető egy, a cselekvés következtében kialakuló helyzetre, például népszerűsége, pénzre, kattintásszámmra.

A következőkben lássunk néhány példát a kifejezés napjainkban élő, különböző magyar jelentéseire! Ezek az említett Google-találatok alapján néhány tipikus csoportba sorolhatók (kiemelések tőlem):

1. Emberi siker, népszerűség növekedése (például politikában, sportban): ezekben az esetekben a kifejezés a siker növekedésének jellemzését megszokott módon fejezi ki a *mozgás*, *haladás* képpel (vö. a *hasít*, *húz*, *tör* stb. korábbi,

hasonló jelentésben használt igékkel). Például: „Dobrev Klára *nagyot ment*, de a többiek most összefoghatnak ellené” (444.hu); „Vas Blanka megint *nagyot ment*, »feltámadt« a világbajnok” (Eurosport). Ezeknek a példának az esetében élő személy teljesítményéhez, emberi eredményhez kapcsolódik a *nagyot ment* kifejezés.

2. Siker, „menőség” élettelen jelenségek (például települések, termékek, gazdasági mutatók) esetében: ezeknél a példánál megfigyelhető, hogy az 1. kategóriában említett népszerűség már nem élő személyekre, hanem élettelen dolgokra, jelenségekre vonatkozik úgy, hogy kimondottan

Nagyot ment a Zoom: siker és adatvédelmi flakó!

kép: digitalthungary.hu

a népszerűség-növekedés bemutatása a cél: „*Nagyot ment* a magyar település: itt jegyezték be a legtöbb autót” (Hello Vidék); *Nagyot ment* tavaly az Abonett, már külföldön is hódít” (Növekedés.hu); „*Nagyot ment* a 4iG pénteken» [...] a 4iG több mint 1,2 milliárd forint forgalmával a második legnagyobb forgalmú részvény volt pénteken»” (napi.hu).

A *nagyot ment* ezekben az idézetekben 'nagy sikere volt valaminek', 'jelentős fejlődést ért el' jelentésben szerepel. Érdeemes megfigyelni, hogy azon túl, hogy élettelen dolgok (például ételek, részvények) megszélyesítése történik, a *nagyot ment* kifejezés mozgásra képtelen jelenségek esetében jelenik meg.

3. Negatív túlzás: található az internetes példák között egy olyan használata is a vizsgált kifejezésnek, amikor kifejezetten negatív jelentés kapcsolódik hozzá: 'túlzásba visz, eltúloz'. Például: „Megint *nagyot ment* Bayer Zsolt: Ezúttal fájgyűlölő kirohanást rendezett blogján.” (Hang.hu); „Elon Musk, a Tesla vezére ismét *nagyot ment* Twitteren: azt írta,

hogy »egyértelmű, hogy az úrlények építették a piramisokat.« A tweet (...) kivítva az egyiptomiak haragját.” (Portfolio, 2020. augusztus 3.)

Ezekben a példákban a *nagyot ment* új jelentése kapcsolatba kerül a (*nagyon vagy túl*) *messze megy* alakulattal, amelynek a Magyar értelmező kéziszótárban olvasható 'túlmege a mértéken' jelentéséhez válik hasonlóvá. Ilyen módon változik a kifejezés stilisztikuma is: az erős túlzás kifejezésére használatos a fenti mondatokban.

A példákból jól látható: *nagyot menni* manapság divatos¹. A kifejezés általában pozitív előretörést, sikert jelent; ugyanakkor bizonyos esetekben a viselkedésre, megnyilvánulásra vonatkozó negatív túlzásként is kezd elterjedni. Szerkezete – mint említettük – a *kicsit fél* típusú alakulathoz hasonlít; gondoljunk itt a nyelvünkben már jó ideje meglévő más, *nagyot* előtagú példákra: a *nagyot aludt*, *nagyot esett*, *nagyot tüsszentett* stb. kifejezésekre. Mint láttuk, a *nagyot ment* fordítás útján került a magyar nyelvbe, és szerkezete, jelentésének logikája ellentmond a magyar nyelvtan szabályainak, hiszen a *megy* ige tárgyatlan. Mégis, a fenti példákból az érzékelhető, hogy talán éppen újszerű stílusa, illetve szabálytalansága alkalmas a figyelem felkeltésére. Így történhetett, hogy a kifejezést a „menőség”, a sikeresség vagy éppen a negatív túlzás bemutatására, érzékeltesére kezdték használni a magyar anyanyelvű nyelvhasználók. Valószínűleg ezért is tudott rövid idő alatt elterjedni és népszerűvé válni a *nagyot ment* a sajtónyelvben és a közösségi médiában.

Sólyom Réka

egyetemi docens, KRE

¹ Nyelvművelő szakértőink nem pártolják a *nagyot megy/ment* kifejezés használatát a szerző által is említett magyartalansága miatt. A szókapcsolattípussal a következő számban foglalkozunk részletesebben.

Híreink

Deme László és Tamási Áron a magyar kultúra napján

Az Anyanyelvpolók Szövetsége sokéves hagyományát követve rendezte meg a magyar kultúra napi ünnepségét 2022. január 22-én szombaton délelőtt a Józsa Judit Galériában.

Juhász Judit elnök köszöntőjében Nagy Gáspár kevésbé ismert arcát mutatta meg vendégeinknek a költő esszékötetéből felolvasva. Elnökünk felelevenítette a tavalyi Deme László-emlékév legfőbb pillanatait. A sorozat zárásaként bemutatták a *Deme László szellemi öröksége. Előadások a nyelvtudós centenáriumán* című kötetet, melynek szerkesztője Nagy L. János. A kötetről átfogó képet nyújt Kovács Dániel tanár úr ismertetése, amelyet Török Annamária rádióbemondó olvasott fel. (A teljes szöveget a lapunkban közöljük.) A felolvasás után Szemadám Ádám gitárművész játékát hallhattuk.

Az esemény második részét a 125 éve született Tamási Áronnak szentelték. Juhász Judit Tamási-összeállítását Kubik Anna Kossuth-díjas színművésznő és Lázár Csaba színművész, a Katolikus Rádió bemondója adták elő. Nemcsak Tamási műfaji sokszínűsége, páratlan ábrázolásmódja és humora sugárzott a szövegekből, hanem kortársai neki vagy róla írt emlékező sorait is hallhattuk. Az eseményen készült videó megtekinthető az ASZ honlapján.

Kubik Anna és Lázár Csaba
(kép: Reiser György Lukács)

Egyszer még „értemegyük”?!

Jól emlékszem, hogy a 70-es évek Harsányi Gábor énekelte slágerében, a „Rézmoszarat vegyenek” kezdetűben még így olvashattam a szöveg egyik sorát: „...de akkor is érte megyek”. Tehát a kiemelt két szót különírták. Manapság a hirdető vevők vagy eladók „jóvoltából” időnként (szerencsére még talán nem sokszor) szemtanúi lehetünk az egybeírásnak is. Például: „Vennék 6 éves vizsgázott Renault-t. ... Értemegyek”. És hasonlóképp máskor is fölbukkan ez az igealak, legfeljebb a végén van némi változatosság: *értemegyük, értémennék; akár értémehetek*.

Jelen írásomban egyáltalán nem célom ostorozni ezt az újkeletű „helyesírást”. A Magyar helyesírás szabályai immár 12. kiadásában még nagyítóval sem talállok konkrét ráutalást ezen szóegyüttesre. A 2017 óta kezünkben lévő (akadémiai) Magyar helyesírási szótár egyetlen példát hoz az „érte” kapcsolatra, és különírja: *érte küld*. Ábécérendben a *megy*-hez lapozva (egy egész sorozat jellemző tagjaként) meggyőző erővel így találhatjuk: *érte megy*. Azaz: továbbra is külön.

Itt voltaképpen már le is zárhatnánk... Folytassuk mégis!

A már említett, 12. kiadású vezérkönyvünk (rövidítve: az AkH.) 120/a pontja felsorolja – az *abbá*-tól a *visszá*-ig – a már létező igeikötőket, és ezek közt még véletlenül sem találjuk az *érte* alakot. Viszont: a lista végén ott áll a *stb*. Így ugyanazt tehetjük hozzá, mint ami annak idején, még 1980-ban a vaskos Nyelvművelő kézikönyv megjegyzése volt: „E sor természetesen nincs lezárva, s a nyelvhasználat újabb igeikötői szerephez jutott határozó/szó/kkal bővítheti”.

Igaz viszont az is, hogy az *érte* valójában nem egészen említhető egy lapon olyan, ma már nyugodtan egybeírható – azaz igeikötőként nyilvántartandó – előelemekkel, mint amilyen az *egybe*, az *előre*, a *haza* vagy mondjuk a *tönkre*.

A különbség eleve adva van: az *érte* ugyanis az *-ért* ragnak *-e* birtokos *személyjellel* való toldalékolása által lett határozószó értékű önálló elemmé (vö. *értem*, *érted*, ... *értük*). Ugyanakkor ez mégsem kérdőjelezhetné meg az igeikötővé módosíthatóságát! A már bevett, régi igeikötők közt ugyanis pontosan ilyen módon alakult előbb határozószóvá, majd lett 3. személyű jelzett formából igeikötővé a *belé* (tagjaként a *bel-é-m*, *-d*, ..., *-jük* sornak); a *hozzá* (*hozzá-m*, *-d*, ... *-juk*); sőt amihez a legkisebb nyelvtörténeti tájékozottság sem kell: a *neki* (*nek* + *-em*, *-ed*, ..., *-ik*).

Ha netán idővel (esetleg már az AkH. 13. kiadásában!) mégis igeikötővé lép elő az *érte*, és tényleg sor kerülhet az *értemegy*, *értémenni*, *értemenettel* stb. véglegesült egybeírás (hat)ására, vélhetően akkor sem fog feltétlenül termékeny igeikötővé lenni. Így alighanem afféle „sorstársává” válik a már jó ideje egybeírásos *közzé*-nek vagy a *végbe*, *végre* előelemeknek. Ám az sincs kizárva, hogy mintaként szolgál újabb egybeírásos lehetőségekre, tehát előbb-utóbb analogikusan követheti – avagy párhuzamosan kialakulhat – az *értejön*, az *értéküld*, esetleg az *értejár*, netán *érteél* vagy még egy-két ilyesféle...

Mindaz, amit itt vázoltam, mindössze feltételezésen alapuló, várakozást kifejező fejtegetés próbált lenni. Épp ezért egyáltalán nem nyelvújító (!) fölhívás, nem az érvényben lévő helyesírás mielőbbi módosítását szorgalmazó röpirat. Lehet azonban, hogy egyszer tényleg új igeikötőt köszönthetünk az *érte* alakban. Ám amit végezetül ide írok, annak kiemelt kapcsolatát továbbra is szigorúan *külön* kívánom írni:

Érte rajonganunk azért mégse kell!

Holczér József
piarista szerzetes, ny. gimn. tanár, Kecskemét

Rap és édes anyanyelvünk

Azt hiszem, nem vagyok egyedül felnőtt embertársaim között, aki az *X-faktor 21* ének-zenei tehetségkutató műsor fináléjában nem a *rapper* győzelmét várta, hanem a két énekes lány valamelyikét. Ez az első eset az *X-faktorok* történetében, hogy egy *rapper* fiú győzött. A közönség szavazatai döntötték el a végeredményt. Bár gyorsan hozzá kell tennem – amit a korábbi tehetségkutató műsorok tanulságából tudunk – a mobilszavazatok 90%-ban tinédzser korúaktól érkeznek. Jómagam pedig csak bosszankodhatom, hogy nem valamelyik aranytorkú, dal- és szövegszerzésre is képes, tehetséges lány vitte el a pálmát...

Próbálva magamévá tenni a mentorok véleményét is, nem vitatható, hogy az ebben a műfajban különleges tehetségű fiú – Alee – minden eddigi *rappernél* gyorsabb hadarású,

s a hallgatóság dobhártyája számára szinte felfoghatatlan szövegmondású „énekes”. Nos, nekem ehhez az énekes mivelthoz kapcsolódva vannak fenntartásaim. Megszoktuk ugyanis, hogy egy énekes – általában zenekari kísérettel – akár két (vagy több) oktáv terjedelemben, dallamos, általában rímes, értelmes szöveggel áll elénk. És a jobb szerzemények idővel slágerekké magasodnak, amelyeket a művelt vagy laikus zeneértő, netán a botfülű ember is szívesen hallgat, dúdol. Gondoljunk csak könnyűzenénk klasszikusaira, közelmúltunk igényes dalszerzőire, énekeiseire (itt említhetném például Máté Pétert, Zoránt, Demjén Ferencet s a nemrég elhunyt Balázs Fecót vagy a Kormorán zenekart), akik dallamos szövegeikkel képesek hatni minden korosztály érzelmeire, sokszor még könnyet is kicsalva

szemünkéből. Szívesen hallgatjuk is őket mindenféle lelkiállapotunkban, sokadszor, akár évek múlva is.

De visszatérve a *rapre*... Szeretném megfejteni, hogy miről szól a szöveg, de csak szófoszlányokat tudok elkapni a végtelen hadarásból, hallóingerküszöbömet átlépi a maximum két-három zenei hangból álló, szinte cirkuszi zsonglőrmutatványnak tűnő szöveg. Hová lett a dallam, hová a refrén, és hová lettek az értelmes mondatok, hová a szép gondolatkapcsolatok? Arról nem is beszélve, hogy a *rapperek* többsége – énekesként! – számításba se jöhet. (Erre is láttunk példákat a Sztárban sztár műsoraiban. Nem én, hanem a zsűritagok mondták.)

Eszembe jutott Kodály Zoltánnak a Kosuth Rádióban évekkal ezelőtt elhangzott, többször is ismételt előadássorozata, amelyben – többek között – arról is beszél, hogy a népzeneire oly jellemző pentatóniát az évszázadok alatt

kifejlődő csodálatos magyar nyelv és tájszólásváltozatok tesszék mindenkör élővé, felejtethetlenné, halhatatlanná! Hol vagyunk ma már ettől...?! Igen, tudom, egyszerűsödik a nyelv, állandóan változik, csak sajnós legtöbbször a kárára!

És még valamit... Alighogy véget ért az X-faktor 21, máris indul a „Dal 2022”. A nevében is benne van: ebben a tehetségkutatóban *dalokra* várnak! Tehát zenés énekprodukciónak, melyek majd slágerré nőhetnek ki magukat. Azaz kiváló zeneszerzőkre, zenekarokra és énekesekre van szükség. Jó lenne a *rappereket* egy másik típusú tehetségkutatóba irányítani! Mint ahogy a komolyzenés fiataloknak is van ma már versenyzési lehetőségük: a *Virtuózok*ban. Már nevet is javasolhatok: lehetne például Rap-virtuózok versenyé...

Palágyi András
biológus, SZTE

A szokásból szabályzat lett

Még a helyesírási szabályzat 12. kiadásának megjelenése előtt, 2015 szeptemberének elején a Csíkszeredában megjelenő Hargita Népe című napilapban írtam a szóvégi néma *h*-ról, illetve arról, hogy a *h*-ra végződő összetett szavak esetében sem ejtjük a *h* hangot, ha az előtag utolsó hangja mássalhangzó, és az utótag is mássalhangzóval kezdődik. A cikket a rádióban elhangzó *méhnyakrák* – szerintem hibás – kiejtése kapcsán írtam. Megemlítettem a Kiss Jenő 60. születésnapjára 2003-ban kiadott köszöntő könyvet, amelyben olvasható Zimányi Árpád: A túlhelyesbítés mai nyelvhasználatunkban című dolgozata. A szerző szerint a „túlhelyesbítéssel nem azonos, de hozzá hasonló jelenség” a *betűejtés*, azaz a *h* ejtése, mivel „a *h*-ra végződő szavak azon csoportjában, ahol hagyományosan nem ejtjük a szóvégi *h*-t”, a beszélők egyre gyakrabban eltérnek a kialakult szokástól. Zimányi ennek lélektani hátterét a *hiperkorrekció*ban, azaz a túlhelyesbítésben látja.

Megjegyzem, hogy a fent említett cikkem kéziratát elküldtem Fekete László kollégámnak, a Kiejtési szótár szerzőjének. Ő azonban nem tartotta hibának ezt az ejtésformát, ugyanis azt tapasztalta, hogy az orvosi nyelvben már hosszú ideje ez járja. Cikkemmel szinte egy időben látott napvilágot az új helyesírási szabályzat. Így mintegy rákényszerültem, hogy ismét megszólaljak (szintén a Hargita Népeben), nem sokkal az előző cikk megjelenése után. A szabályzat ugyanis megengedi a *céh*, *düh*, *juh*, *méh*, *rüh* betűejtését, tehát ezeknek az ejtése az „alapalakban és a mássalhangzós kezdetű toldalékokban ingadozhat” (74. pont).

E szabálypont értelmében a korábbi *céhvel*, *dühvel* stb. szavak *-val*, *-vel* toldalékos alakja a korábbi, *céhvel*, *dühvel* (ejtsd: cével, düvel) mellett így is írható és ejthető: *céhhel*, *dühhel*. Kár volt ezt a szabályt módosítani, hiszen nyelvünkben hagyományosan néma volt a *h*, legalábbis a művelt köz-, illetve irodalmi nyelvben. Hadd idézzem Arany János Toldijának hetedik énekéből a következő két sort: „Duna szigetében gyilkolá meg egy cseh (ti. az özvegyasszony két fiát – D. Z.)”. Az új szabályzat életbe lépése után az említett módosítást el kell fogadnom, bár nem értek egyet vele.

Azt azonban természetesnek tartom, hogy a nyelvi változásokat a nyelv használói alakítják ki, és a nyelvészek e változások figyelembevételével alkotják meg a szabályokat. Ezek a szabályok azonban nem mindig egyeznek meg a többség nyelvhasználatával. Lőrincze Lajos szerint a művelt többség nyelvhasználatát a mérvadó.

Gondoljunk csak arra, hogy a rendszerváltás előtt nagy divatja volt a betűejtésnek. Például: él-jen (helyesen ejtve: éjjen), lát-ják (helyesen ejtve: láttyák), illetve tud-juk (helyesen: tuggyuk) stb. Bizonyára sokan emlékeznek még Hofi Gézának a Kádárt parodizáló jelenetére. Ebben hallhattuk ezeket a formákat. A rendszerváltás után ezekben a szavakban a betűejtés szerencsére kiszorult a politikai zsargonból. Így hát megvan a reményünk arra, hogy a fenti kiejtési formák nem térnek vissza, ámbar nincs kizárva, hogy három évtized múlva alternatívaként talán az új szabályzatba is bekerülhetnek.

Dóra Zoltán
ny. magyartanár, Vác

Búcsú Murádin Lászlótól

Sok mindent vett el tőlünk az elmúlt két év, de legfőjebb, hogy az emberi találkozásokat. És van, amit már nem lehet pótolni. Murádin László (Harasztos, 1930. november 29. – Kolozsvár, 2022. február 9.) 91 évet élt.

Fotó: EME

„Az erdélyi nyelvi tájak terepmunkása” – így jellemezte őt a pályatárs, Péntek János, és ebben benne van a nyelv és a táj is, az emberek és a kapcsolatok is. Murádin László egy olyan generációt képviselt, aki nem a fotelből művelte a nyelvtudományt. A kolozsvári nyelvészeti iskola néven ismert műhelynek az oktatásban és a kutatásban is a dialektológia volt a fő területe, ugyanakkor magyar viszonylatban úttörője volt a nyelvfeldrajzi kutatásoknak. Murádin László úgy került a Bolyai Egyetemre, hogy magyar nyelvészeti és irodalomtudományi stúdiumai elvégzése előtt már gyakornokként, majd tanársegédként kapcsolódott be a tanszék munkájába és a nyelvészeti műhely kutatásaiba. Ezen az sem változtat, hogy 1958-tól a Román Akadémia kolozsvári Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Intézetének lett a tudományos munkatársa, később, 1964-től főkutató.

Életművének példátlan gazdagsága szinte cáfolata mindannak, amit arról a korról tudunk, amelyben szakmai pályája formálódott. És ebben kivételes is. Szabó T. Attila kezdeményezésére és vezetésével már a háború idején elindultak azok a névtani és nyelvfeldrajzi terepmunkák, amelyek az 50-60-as években az egyetemi tanszéken, Márton Gyula irányítása alatt, több tájnyelvi atlasz anyagát eredményezték. *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* az (Emil Petrovici akadémikus vezette) akadémiai intézet munkatervének részeként rajtol 1955-ben Szabó T. Attila vezetésével, Gazda Ferenc és Nagy Jenő részvételével. Murádin László ennek a munkálataiba a politikai okokból eltávolított Gazda Ferenc helyett kerül be, majd amikor Nagy Jenő is munkatársa sorsára jut, egyedül viszi tovább a terepmunkát, melynek közel egy évtizede során a 3400 címszavas kérdezőfüzetre adott válaszokat 136 kutatóponton jegyzi le, vájt füllel, következetesen, precíz szakértelemmel. Mire a monumentális anyag összeáll, Emil Petrovici már nem él, Szabó T. Attila intézeti státusa megszűnt. Murádin László hozzáfog rendszerezni az adatokat, vaktérképekre vezetni, később szótárrá rendezni a cédulaanyagot. Nem azért, mert a legcsekélyebb remény is lenne a kiadásukra, hanem mert ez a dolgok rendje. És közben maga is forrásul használja elemző tanulmányaihoz. Munkája azonban nemcsak az adatok felől hoz újat, hanem a megközelítés felől is: termé-

keny kapcsolata a (francia hatásra alakuló) román dialektológiával az onomasziológiai perspektívával gazdagította a magyar dialektológiai hagyományt – legalábbis azon a szűk átjárón, ami a publikálás terét jelenthette ebben a korban. Magyarországi szakfolyóiratokba ugyanis alig juthattak el a dolgozatai. Fő fóruma, ahogy a filológusi szakmának általában, a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* volt. A Román Akadémia kiadásában 1957-ben indult tudományos folyóiratnak Murádin László 1968-tól szerkesztőségi titkára, később (2006–2016 között) főszerkesztője is lesz. Ekkor már kötetbe szerkesztve is megjelenhettek tanulmányai (*Nyelvjárási tanulmányok*, 1996; *Erdélyi magyar nyelvfeldrajz*, 2010), és eljött annak az ideje is, hogy *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* 11 kötetben napvilágot lásson. „Az 1995-től 2010-ig tartó kiadási folyamat állandó pályázással, kísérletezéssel és új nyelvtechnológiai eljárások kidolgozásával is járt, így egyik ösztönzője lett a XXI. századi modern magyar nyelvfeldrajz kibontakozásának.” – írja róla Juhász Dezső, a kiadást felvállaló ELTE-s kutatócsoport vezetője.

Murádin László neve azonban nem csak a szakma számára ismert. Noha szakmai munkáinak egy részét szélesebb közönség is olvassa (pl. *A hely, ahol élünk. Barangolások Erdély helynevei között*, 1998; *Egyházi településnevek Erdélyben*, 2000; *Utak és nevek. Településnevek erdélyi utakon*, 2003; *Erdélyi magyar családnevek*, 2005; *Utak és nevek. Településnevek partiumi utakon*, 2007), az újságolvasó nagyközönség számára elsősorban nyelvi műveltséget terjesztő írásaiból ismert. Az idők során több erdélyi napi- és hetilapban volt állandó rovata, és alig van olyan újság, amelyben ne közölt volna. A több mint 2000 újságcikk válogatásából több kötet is született (pl. *A szavak titka*, 1977; *Szavak színváltozása*, 1983; *Anyanyelvünk ösvényein*, 1996; *Ki volt az a bizonyos Deákné?*, 2003; *Anyanyelvi mozaik*, 2004; *Babér és borostyán*, 2012; *Hókuszpókusz*, 2014; *Az asszony nem ember?*, 2017). Ennek a nyelvi közönségszolgálati tevékenységnek az elismerése az Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége Nyelvörzés díja (2000), valamint az Anyanyelv-ápolók Szövetsége Lőrincze-díja (2002).

Murádin László tudományos tevékenységét is több díjjal ismerték el. Nyelvjárástani munkásságáért a Magyar Nyelvtudományi Társaság Csúry Bálint-émlékéremmel (1974), a Román Akadémia pedig B. P. Haşdeu-díjjal tüntette ki (1996). Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 2006-ban Gróf Mikó Imre-émlékklappal és -plakettel díjazta kiemelkedő tudományos tevékenységét. 2011-ben vehette át életművéért a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét, 2015-ben pedig az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottságának a Tudomány Erdélyi Mestere díját.

Nyugodjon békében, Mester!

Kádár Edit

egyetemi docens, BBTE, Kolozsvár

Deme László professzor emlékezete

Az Anyanyelvápolók Szövetsége a magyar kultúra napján egy tanulságos könyvet ad az érdeklődők kezébe. Olyan kötetet, amely anyanyelvi kultúránk egyik gondozóját, gyarapítóját hozza vissza közénk. Tavaly emlékeztünk meg Deme László nyelvészprofesszor születésének centenáriumáról, s Szövetségünk tevékenységének fókuszába állítottuk az ő alakját, életművét. Június 16-án Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartottunk munkásságáról konferenciát nyelvtudósok bevonásával; július elején Szegeden, a magyartanárok továbbképző táborában emlékeztünk meg róla; augusztusban szövetségünk sátoraljaújhelyi ifjúsági táborában hasznosítottuk az anyanyelvi neveléshez adott iránymutatását, október 8-án a Szegedi Tudományegyetem bölcsészkarán, Deme László tanárságának helyszínén emlékülésen méltatták tudományos szerepét; október 15-én, az „Édes anyanyelvünk” verseny programja keretében a széphalmi nyelv-múzeumban idéztük őt magunk közé, ahol műveiből, személyes tárgyaiból Deme-emlékpontot alakítottak ki. Egyáltalán nem véletlenek ezek a helyszínek, valamennyihez egykori személyi kötődés kapcsolódik.

Nem feledhetjük, hogy Z. Szabó László mellett Deme László vállalta annak idején a Hazafias Népfront védnöksége alatt a beszédművelő munkabizottság vezetését, ő teremtette meg mind a szép magyar beszéd verseny, mind a nyelvhasználati verseny értékelésének szakmai alapjait, irányt mutató előadója volt mind a tanárok, mind a diákok táborainak, rangot adott a rádióadások nyomán alakult beszédművelő körök kibontakozásának. Nyelvtudósaink közül többeknek tartozunk köszönettel támogatásukért, de nincs még egy professzor, aki ennyire szívében viselte a nyelv- és beszédművelést célzó laikusmozgalmak ügyét, mint ő – ez magyarázza Szövetségünknek a Deme-emlékév tartalmassá tételére irányuló törekvéseit.

Az ünneplés programjait kiadványok kísérték. A pandémia szorításában – amikor például a Kazinczy-verseny csak technikai eszközök közvetítésével lehetett megrendezni – fölértékelődött az írásos megjelenés jelentősége. Már júniusban eljuthatott az olvasókhoz két Deme-könyv. Az egyik a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium alapítványának Szövetségünk támogatásával létrehozott kiadványa, amely a Wacha Imre által szerkesztett, „Diófát ültetek” című emlékezésgyűjtemény Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna által gondozott, új kiadása, a másik pedig a Deme professzor írásaiból összeállított, „Magyarul szólni” című 240 oldalas válogatás. Ezek mellé helyezzük ma a Nagy L. János professzor által szerkesztett, „Deme László öröksége” című konferenciakötetet, amely az említett budapesti és szegedi emlékülések előadásait tartalmazza.

Hálások lehetünk a jeles tudósoknak, előadóknak, hogy a Szövetség felkérését elfogadva, a maguk szakterülete felől indulva oly érzékletesen állították elénk Deme László tudói és emberi teljesítményét, pályatársai közül kiemelkedő életmű-

vét. Amint bevezetőjében *Juhász Judit* elnök asszony írja: „a könyv az elhangzott előadások tartalmi elemeit ... a Tisztelt Olvasók számára is megragadóan mutatja fel Deme László csaknem hét évtizedes munkásságának mozzanatait, tudói, tanári tevékenységének állomásait, egyéniségének kollégáira és tanítványaira gyakorolt ösztönző, maradandó hatását”. Valóban: a 136 oldalas kötet jelentősége abban a kettősségben rejlik, hogy benne van a kortársak tisztelgése a kapott tudásért, indíttatásokért, továbbá hogy egy tudós életművéről eligazító tudnivalókat örökít tovább az utókorhoz.

A közlemények egyik csoportja Deme László professzor szakmai sokoldalúságát, innovativitását értékeli. *Keszler Borbála* állapította meg: „Ha számot szeretnénk adni élet-pályájáról, a több mint ötszáz tanulmányról és közel 30 kötettről, meg kellene írunk a magyar nyelvészet 70 évének történetét, hiszen szinte nincs nyelvi területe a nyelvtudományban, amelyet Deme László ne gazdagított volna értékes és maradandó eredményekkel”. *Juhász Dezső* személyes élményekre is kitérve szól az újító szerepről, többek között azt kiemelve: „A tér, idő, társadalom, kultúra együtt hatásának az érzékeltetése, tudatosítása nagy lépés a ma dimenziális nyelvészetnek nevezett elméleti-módszertani irány felé”. *Balázs Géza* emlékeztet arra: „Deme László enciklopédikus nyelvész volt. Annak a generációnak a tagja, amely a nyelvtudományt egészében, minden részletében, valamint a tudományt és embert egyben látta”. *Forgács Tamás* Deme professzor tanári, tanszékvezetői éveiről szólva említi tudói és emberi vonásainak gazdagságát, munkatársai témáinak önzetlen támogatását, hallgatóira gyakorolt hatását. Előadásainak tartalmassága mellett ugyanis különösen megragadó volt azok nyelvi megformáltsága: „magasra tette a léceket – olvashatjuk –, azóta sem igazán ismertem olyan kutatót és tanárt, akinek az előadásmódja elérné az övének színvonalát”.

A kötetbe foglalt előadások másik csoportja egy-egy nyelvtudományi szakterületre összpontosítva szól professzor úrról. *Kiss Jenő* a nyelvjáráskutató Deme Lászlóról mondta: „Kijelenthető, hogy a gyorsan fölfelé ívelő dialektológusi tevékenység Deme László életművében a legfontosabbak közé tartozik, s talán nem túlzás azt mondanom, hogy – szűkebb szakmai szempontból nézve s az általa művelt tudományágak közül összességében – dialektológiai munkássága volt talán a legeredményesebb”. Cs. *Nagy Lajos* részletesen bemutatta Deme tanár úrnak a magyar helyesírás elméleti megalapozásában és szabályozásában történt megnyilatkozásait. Kilencvennél több ilyen tárgyú publikációjáról megállapította: „Több, helyesírási rendszerünket a mai napig meghatározó alaptanulmányt írt, [...] aktívan részt vett a helyesírásunk egyes kérdéseit érintő tudományos vitákban”. *Varga László* előadásában azt elemzi, milyen nézeteket vallott Deme László a magyar mondat hangsúlyozásáról, hanglejtéséről, s kifejti: „munkásságá-

nak két nagy területe volt, melyek jelentősen hozzájárultak intonációs nézeteinek alakulásához: egyrészt részvétele az anyanyelvápoló mozgalomban, másrészt szövegkutatói tevékenysége”. Deme professzor mondatszemléletével *M. Korchmáros Valéria* foglalkozik, s arra a következtetésre jut, hogy „ő a magyar nyelvtudomány hagyományos nyelvtani fogalmaival dolgozott, de új szemlélettel. Eszközként tekintett a nyelvre, és funkcionáló rendszerként látta és láttatta. Felismeréseivel sok évtizeddel megelőzte korát...”

Tanulmányok azok a tanulmányok is, amelyek Deme professzor tanításaiból kiindulva újabb kutatásokról, felismerésekről adnak számot. *B. Fejes Katalin* a művészi nyelvhasználat hangzásformáival foglalkozik, elemzésében arra ad választ, hogy „a kompozíció miként segítheti, hogyan erősítheti föl a költői üzenetet”, vizsgálja „a statikus nyelvi forma és a benne kifejeződő dinamikus tartalom összefüggéseit”. *Németh Miklós* és *Sinkovics Balázs* a magyar nyelvjárások atlaszában tanulságai alapján mutatott rá a mai szegedi nyelv alakulásának tendenciáira az általuk végzett „Szögedi Szociolingvisztikai Interjú” kutatási program keretében. *Schirm Anita* azt mutatja be „a mondatpótló műszó értelmezésén keresztül, hogyan vélekedett Deme László a mondatról és a szövegről, s hogyan jutunk el az ő gondolataitól a diskurzusjelölőkhöz”. *Nagy L. János* előremutatott előadása olyan területeket nevez meg Deme professzor munkásságából, „amelyeken jól érzékelhetőek tevékenységének tovább élő hatásai”: a szövegkutatásban, a dialektológiában, a grammatikában, a nyomtatékos mondatok leírásában, a nyelvi kultúra, a szép magyar beszéd terjesztésében.

Végül említést kell tennünk a kötetnek azokról, a gyakorlat szempontjából fontos írásairól, amelyekből kitérünk Deme tanár úr megtermékenyítő hatása az anyanyelvápoló mozgalomban. *Matula Ágnes* televíziós műsorokban dolgozott együtt vele, s olyan filmrészleteket mutatott be, „amelyek professzor úr tevékeny életének utolsó harmadát talán leginkább jellemezték”. *Kerekes Barnabás* előadása ennek az „anyanyelvészeti” munkálkodásának egy másik nevezetes síkjáról szól; a Beszélni nehéz! rádióműsorról, amelyből beszédművelő körök hálózata sarjadt. 2008 decemberében Deme László vehette át a beszédművelő mozgalomnak ítelt Magyar Örökség díjat. *Némethné Balázs Katalin* ehhez kapcsolhatóan a tanulóifjúság körében mérhető hatást mutatta be: „Deme László nyelvészprofesszor tudományos munkássága mellett elindított és támogatott egy olyan anyanyelvápoló mozgalmat, amelynek során fiatalok tízezreit tanította logikus gondolkodásra, szép szóra, emberségre, kitarásra”. Kevés nyelvész ért meg ekkora kiterjedésű hatást.

Befejezésül *Nyiri Pétert* idézzük, aki a budapesti konferencián zárószavában Deme László tanítása nyomán Kazinczyt is idézve megállapította: „Az anyanyelvi mozgalom munkája nemzetstratégiai cselekvési program, éppen a nemzedékek kézfogása miatt, annak a szellemiségnek megfelelően, hogy őrizzük meg a magyart magának, a magyart magyarnak”. Úgy vélem, a „Deme-emlékév” – és benne ez a kötet – újabb lendületet adhat Szövetségünk cselekvési programjának teljesítéséhez.

Kováts Dániel
nyelvész, irodalomtörténész, Budapest, Sátoraljaújhegy

Megemlékezés Takács Etelről halálának 30. évfordulója alkalmából

„Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múl...”
(*Arany János: Széchenyi emlékezete*)

1992. január 17-én barátai, munkatársai, tanítványai megrendülten álltunk Takács Etel koporsójánál. Hihetetlen volt, hogy az örökké tevékeny, hatalmas munkabírási, csendes derűvel kedvesen mosolygó ember nincs többé. Megrendülésünket csak fokozta, hogy ezen a napon lett volna a születésnapja is.

1955 szeptemberében ismertem meg Takács Etelt, nekem Eta nénit. A mai Trefort Ágoston Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium 5. a osztályos tanulója lettem, Eta néni pedig az 5. b osztály osztályfőnöke és magyartanára volt. Szerencsémre abban az évben magyarszakkör indult az iskolában az ötödik évfolyam számára, ami aztán négy évig működött. Ennek a szakkörnek a munkájába csöppentem bele, és csodálatos élményekben volt részem. Színházba, múzeumba jártunk, játékos nyelvtani és irodalmi vetélke-

dőket tartottunk, felkészültünk az iskolai ünnepélyekre, vers- és prózamondó versenyekre, és magunk is rendeztünk egy emlékeztető előadást, Arany János: Pázmán lovag című művét dramatizáltuk. Az élet úgy hozta, hogy a gimnáziumi években a 8. a osztály lett a humán, a b a reál tagozatos, és Eta néni – kérésünkre – hármunkat átvett saját osztályába, így osztályfőnököm is lett. Nagy kirándulásokra emlékszem ebből az időből: megjártuk a Bükk csodálatos vidékét, a Balaton déli és északi partját.

Az élet úgy hozta, hogy Eta néni 1961-től az ELTE Pedagógiai Tanszékén kezdett tanítani, de kapcsolatunk nem szakadt meg, sőt két év múlva új helyzetben találkoztunk: harmadéves magyar–francia szakos hallgatóként nála vizgáltam didaktikából. 1969-ben végeztem el az egyetemet. Középiskolában szerettem volna tanítani, de nem volt

álláslehetőség, csak egy XIII. kerületi általános iskolában, a Sziget utcában. Felhívtam Eta nénit, aki azt tanácsolta, fogadjam el az állást, és miután elkezdtem tanítani, többször meglátogatta az órát. Taníthattam kísérleti állapotban lévő nyelvtani munkafüzetéből, és mindig megbeszéltem az órákat. Ennek óriási jelentősége volt, rengeteget tanultam a hozzászólásaiból, de nemcsak a tantárgy tanításáról, hanem a gyerekekkel való kapcsolatáról, a motiváció fontosságáról, a helyes kérdésfeltevésekről. Erre szükségem is volt, mert gyakorlótanításaim során is gimnáziumi osztályokban tanítottam, így elég nehezen alkalmazkodtam a 10-11 éves korosztályhoz.

1974-től Eta néni az Országos Pedagógiai Intézet munkatársa lett, az 1978-as tantervi reform munkálataiban vett részt. 1980-ban felhívott, és megkérdezte, nem vennék-e részt egy 4. és 8. osztályos tanulók által készített olvasás-felmérés értékelésében. Országos mérés volt, összesen 3700 tanuló vett benne részt. A kódolás során számtalan helyesírási hibára bukkantam, összegyűjtöttem és rendszereztem ezeket, majd bemutattam Eta néninek, aki annyira érdekesnek találta az anyagot, hogy doktori disszertációra javasolta. Akkor már férjnél voltam, két kisgyerekem volt, osztályfőnök voltam, és az iskolai magyar munkaközösség vezetője, de úgy gondoltam, érdemes ebbe a munkába belevágni. Végül sikerült elkészítenem a disszertációt, és 1985-ben megkaptam nyelvészdoktori diplomámat.

1986-ban Eta néni már a Tanárképző Főiskolán tanított, és felajánlotta, hogy vállaljak szakvezetői munkát. A feladat nagyon érdekelt, hiszen magam is gyakorlóiskolába jártam, láttam tanárjelölteket tanítani, és akkoriban mi, a tanítványok is meg tudtuk állapítani, melyiküknek milyen a felkészültsége, mennyire érdekesen tanít, mennyire értelmesen beszél, kérdez, hogyan bánik velünk. Így aztán új felada-

tokra kellett készülnöm: a hallgatók felkészítésére, motiválására, segítségére, értékelésére. Eta néni többször hozott harmadéves csoportokat is az óráimra, és utána ő is, én is elemeztük, értékeltük az elhangzottakat. Mindig nagy súlyt fektetett arra, hogy ne csak a tárgyi tudás fontosságáról beszéljen, hanem a tanár és a tanulók együttműködéséről, a tanár magatartásának fontosságáról, az óra hangulatáról. Rávezette a tanárjelölteket, hogy figyeljenek oda a nyelvtani feladatokban rejlő nevelési lehetőségekre, hiszen ezek segítségével valósulhatott meg a tanítás és nevelés összhangja. Szerette, ha a tanár a tankönyvön kívül más könyvet-könyveket is bevitt az órára, és bemutatta, hogyan lehet kiegészíteni, megerősíteni a szerzett ismereteket.

45 évet töltöttem a volt Sziget utcai, ma Gárdonyi Géza Általános Iskolában. Soha nem bántam meg, hogy nem gimnáziumban tanítottam. Ez a nagymúltú iskola azzal is megajándékozott, hogy pályakezdőként rendkívüli tárgyként másik tárgyat, a franciát is taníthattam, 1980-tól pedig elindult a francia tagozat, így vált teljessé a tanári pályám. Biztos vagyok benne, hogy nagyon sok pályatársam köszönheti a tanítást, a tantárgy és főleg a gyerekek szeretetét Takács Etelnek, én pedig hálás vagyok neki azért, hogy életem 45 évét azzal tölthettem, amit szerettem: a tanítással.

A 100. születésnap tiszteletére 2021. december 4-én a Takács Etel Pedagógiai Alapítvány emléktáblát helyezett el Takács Etel lakóházának falán.

Völgyi Péterné Reich Márta
tanár

A 25. Simonyi-verseny hírei, újdonságai

A Simonyi Zsigmond Kárpát-menedencei helyesírási verseny minden tanévben több tízezer diákot és több száz felkészítő tanárt hív nemes versengésre a magyarországi és a határon túli iskolákból. Nem történt ez másként most sem, hiszen a jelentkezési adatok szerint a versenyre benevezett diákok száma a 2021/22. tanévben is meghaladja a 22 000 főt. Közülük 20 640 fő magyarországi, 1391 fő pedig határon túli tanuló. A digitális verseny létszámkorlátai miatt az iskolák évfolyamonként 10-10 diákot nevezhettek, ezért sok helyen rendeztek helyi válogatókat, figyelve arra is, hogy digitális versenyen az anyanyelvi és a helyesírási kompetenciákon túl a digitális készségeknek is fontos szerep jut.

A jelentkezők száma harmonikusan oszlik meg a négy évfolyam között. Az ötödikesek a lelelkesebbek (5871 fő), a nyolcadikosok viszonylag alacsonyabb számú részvétele (5022 fő) pedig azzal magyarázható, hogy sokak számára elsődleges cél a középiskolai felvételi. A verseny első fordulójának eredményeit a következő számban foglaljuk össze.¹

Az idei év újdonságai közé tartozik az az új versenykategoría, amellyel bővült a Simonyi-verseny. Ennek keretében a diaszpórában élő magyar származású gyermekeket szeret-

¹ A verseny részletes információi, adatai, tudnivalói a simonyi.kre.hu oldalon tekinthetők meg.

nénk megszólítani azzal a szándékkal, hogy a magyar nyelv megőrzésére és ápolására ösztönözzük a Magyarország határaitól távol élő fiatalokat. A magyar mint származásnyelvi verseny célcsoportjába olyan 11–16 éves kétnyelvű gyermekek tartoznak, akik magyar nyelvet beszélő családokban nevelkednek, akik számára fontos a származásnyelv megőrzése, és így az is, hogy a nyelvtudásuk a szóbeliség mellett írásban is magas szinten álljon. Sokan közülük hétvégi magyar iskolában tanulják a magyar nyelvet. A játékos elemeket is tartalmazó versennyel az a célunk, hogy az iskolában és a családi körben megszerzett nyelvtudást fejlesszük anyanyelvi környezetben. A digitális tér és az online forma arra ad lehetőséget, hogy a világ bármely pontjáról csatlakozhatnak hozzá a gyermekek. A jelentkezések alapján ez így is valósul meg, hiszen különböző országokból, Kánadán át Spanyolországig érkeznek a jelentkezések egyelőre szerényebb számban, de a szervezők részéről annak reményében, hogy ez a versenykategória is hagyománnyá válhat a Simonyi-verseny történetében.

A digitális tér lehetőséget ad a szakmai találkozásokra is, amelyekre a felkészítő és a versenyszervező pedagógusokat hívjuk. Ezekkel a programokkal is szeretnénk erősíteni a Simonyi-verseny szakmai közösségét, és egyúttal köszönetünket kifejezni kollégáinknak azért az elkötelezett munkáért, amellyel a verseny megvalósulását támogatják. A rendezvénysorozat sikerét bizonyítja a már lezajlott első

előadás, amelyet *A közmondások, a szólások és a szóláshasonlatok a beszédművelés tanításában* címmel dr. H. Tóth István tanár úr tartott, és amelybe több mint 300 tanár kolléga kapcsolódott be. A folytatásban az előadók között szerepel Fazekasné dr. Fenyvesi Margit, aki a képesség-alapú helyesírás mérési és fejlesztési lehetőségeivel kapcsolatos friss kutatási eredményeiről számol be, valamint dr. Ludányi Zsófia, aki a nyelvi tanácsadó szolgálat tapasztalatai alapján tekinti át a magyar helyesírás problematikus területeit. Az előadások között helyet kap a digitális térben megvalósuló tehetségfejlesztés témája, amelynek lehetőségeire és kereteinek taglalására a versenyszervezők vállalkoznak.

A fentiekben túl pályázatot hirdetünk helyesírási versenyfeladatok készítésére azzal a céllal, hogy a versenyre felkészítő kollégákat aktív résztvevőként vonjuk be a feladatsorok kialakításának a munkáiba. A versenyben érintett összes évfolyamra vonatkozóan várunk általános érvényű, közmegállapodáson alapuló helyesírási feladatokat. A feladatokból válogatva a legmegfelelőbbeket a szerzők megnevezésével beépítjük a következő évek versenyfeladatsoraiba. Meggyőződésünk ugyanis, hogy az együttgondolkodás közösségformáló ereje növeli a verseny elfogadottságát és résztvevőinek elégedettségét.

Tóth Etelka
nyelvész, KRE

Egy szakmai rövidítésről

Néhány hete kaptam a következő levelet. „Kedves Tanár Úr! Szeretném állásfoglalását kérni a tengerszint feletti magasság szakmai körökben használatos rövidítésének (mBf = méter Balti fölött) helyesírásáról. A szakirodalomban négyféle írásmód is előfordul: mBf, m.B.f., mB.f. és mBf. (leggyakrabban az utóbbi). Melyik a helyes? Válaszát előre is köszönve, nagy tisztelettel üdvözlö: Dorozslai Dénes.”

Ez voltaképpen szaknyelvi kérdés, tehát elsősorban maguk a tengerszint feletti magasságot mérő szakemberek hivatottak a válaszra. Mivel azonban mégsem igazi szakmai problémára irányul, tehát például nem arra, hogy miért a balti alapszinttel számolnak, nem az amszterdami vagy a svájccival, továbbá a kérdés egyértelműen helyesírási kérdés, amelyet az indokol, hogy a gyakorlatban nincs teljes egyesség, szívesen válaszolok, azonban mondandómat csupán tanácsnak szánom.

Levélírónk néhány sorban is teljesen világossá tette, hogy mi a problémája. Látható belőle, hogy a „méter Balti fölött” szakmai rövidítésnek a szakirodalomban négyféle írásmódja is van: hárompontos, kétpontos, egypontos és pont nélküli. Magukkal a betűkkel nincs baja (mBf). Tehát kis m, nagy B, kis f, mindhárom már maga is rövidített forma, ahogy levelében be is mutatja. A pontok számának különböző vol-

ta azonban az emberekben, így kérdezőnkben is jogosan kelthet – s keltett is – kétségeket. A kiindulópont kétségtelenül az, hogy a rövidítés általában ponttal zárul, s minden rövidített szót pont illet meg. A magyar helyesírás szabályai című munka 9. kiadásában (1950) még ezeket látjuk: *B.ú.é.k.* (Boldog új évet kívánok!), *d.e.* (délelőtt), *K.m.f.* (Kelt, mint fent), *r.k.* (római katolikus), *u.i.* (ugyanis), *ú.m.* (úgymint) stb. Ám a későbbi kiadásokban egyre kevesebb a két- vagy többpontos rövidítés. A 10. kiadásban (1961) az *úgymint* rövidítése már *ú.m.*, a 11-ikben (1984) a *délelőtté* már *de.*, az *ugyanisé* *ui.*, a 12-ikben pedig a *B.ú.é.k.* egyszerűen *BÚÉK* lett, csupa nagybetűvel, ezzel jelezve, hogy betűszónak tekintendő! A *K.m.f.* is eltűnt a rövidítések jegyzékéből, a szabályzat szóanyagban bujt el így: *Kelt, mint fenn*, röv.: *K.m.f.*

Mindezek figyelembevétele után azt mondhatom: a szóban forgó szakmai rövidítésnek a legszerencsésebb formája ez: *mBf.*, ponttal a végén. Azért nem pont nélkül, mert ez tagadhatatlanul több szóból álló rövidítés. De csak a végére ajánlok pontot, mert – ahogy szemléltettem is – a szokás az utóbbi évtizedekben egyértelműen a több pont ellen szól. S talán hozzátehetem: ez ellen szól a józan ész is.

Grétsy László
professor emeritus, ELTE

Fiatal anyanyelvapolók 2.

Ábrahám Eszter vagyok, az Anyanyelvapolók Szövetségének ifjúsági vezetőségi tagja, joghallgató, magyar szakos bölcsészhallgató. Az anyanyelvi mozgalommal, mint sok más társam, én is az iskolai versenyeken keresztül ismerkedtem meg, s lettem 2015-ben ifjúsági vezetőségi tag. Azóta is aktívan segídek a Szövetség munkájában. Számomra az, hogy magyarul beszélek és élek, nemcsak egy nyelvet jelent, hanem egy külön látásmódot, amit igyekszem sokrétűen érvényesíteni a jogászai munkámban is nyelvész-ként, és fordítva. **Ábrahám Eszter**

Kolozsváron születtem, ugyanitt vagyok jelenleg a BBTE BTK magyar–finn szakos hallgatója. 2021-ben lettem vezetőségi tagja a Georgius Aranka Társaság Ifjúsági Tagozatának (AIT), amely az Anyanyelvapolók Szövetsége Ifjúsági Szervezetének (ASZISZ) „kistestvéreként” működik Erdélyben. Az anyanyelvi mozgalom számomra egy olyan baráti közösséget képvisel, amelynek köszönhetően sokat fejlődtem szakmailag és emberként is. Az AIT-on belül főként az ifjúsági anyanyelvi tábor megszervezésében tevékenykedem, amelyet az erdélyi magyar, anyanyelvük iránt érdeklődő diákok számára rendezünk meg az ASZISZ-szal közösen. **Burkhardt Zsófia**

Már általános iskolásként is nagyon szerettem a magyar nyelvtant. Ezt tetézte, hogy a gimnáziumi éveim alatt Kerekes Barnabás tanár úr nyelvi szakkörének tagja lehettem. Innen pedig egyenes út vezetett a felejthetetlen nyári anyanyelvi táborokba, ahol csak tovább erősödött bennem a felismerés, hogy milyen különleges, kifejező és gazdag is a mi nyelvünk! Az Anyanyelvapolók Szövetségében sok rendes embert, barátot megismertem, és egy seregnyi kedves emlék fűz a közösséghez. Polihisztor alkat vagyok, szeretném a világnak minél több szeletét megismerni. A legszívesebben a kertben tartózkodom, jó pár éve nevelem gyümölcsfáimat, de szeretek zongorázni is, és az informatika világában is eligazodom. A Szövetség ber-

kein belül elsősorban egy-egy rendezvényen tudok segíteni, az időmhez és a lehetőségeimhez mérten. **Bognár Balázs**

Világéletemben a természettudományos, elemző gondolkodás volt jellemző rám. Hamar megfigyeltem, hogy a magyar helyesírás és az értető kiejtés szabályai észszerűek és kézenfekvők, így sosem esett nehezemre megjegyezni ezeket. Már iskolás koromban bosszantott a hányaveti írás és beszéd, mert az az érthetőség rovására megy. Gimnazista voltam, amikor csatlakoztam az Anyanyelvapolók Szövetségéhez, ahol nagy örömmre a saját értékrendemhez illeszkedő gondolkodású emberekkel találkoztam. A nyelvművelő mozgalomnak azonban ennél sokkal többet köszönhetek, hiszen az évek során itt leltem meg a legigazabb barátaimat is. Régi szenvedélyem a fényképezés. Évek óta ott kattogok és villogok a Szövetség majd minden fontosabb rendezvényén, így a honlapon és az Édes Anyanyelvünk hasábjain is javarészt az én képeimmel lehet találkozni. Egy-egy eseményről szövegesen is tudósítok, emellett pedig különféle grafikai és tipográfiai munkákban igyekszem előmozdítani a mozgalom ügyét. A Szövetségben való tevékenykedés szerves részévé vált az életemnek. Foglalkozom bármivel is a mindennapokban, ennek mindig, minden dolgom mellett helye van az életemben. Vallom, hogy a nyelvünk pallérozása nem egyedül a magyartanárok és a nyelvészek dolga, hanem minden magyar nyelvhasználóé, mert ezzel a nemzetünk felemelkedését szolgáljuk. A nyelvművelés számomra nem munka és nem hobbi – a nyelvművelés életforma. **Reiser György Lukács**

Mi vagyunk az Anyanyelvapolók Szövetsége Ifjúsági Tagozatának vezetői. Csatunk az idei első és második lapszámban bemutatkozottak mellett még számos 35 év alatti, lelkes tagból áll, kik a tiszteletbeli vezetőségi tagokkal vállaltva dolgoznak, dolgozunk a célok megvalósításáért. Fő feladataink közé tartozik többek között, hogy összefogjuk a fiatalok közösségét, különféle eseményeket szervezzünk, például anyanyelvi táborokat, nyelvi játékokat és egyéb rendezvényeket. Fontos, hogy tanuljunk nagyjainktól, elődeink örökségét megőrizve tartsunk lépést a változó világ kihívásaival, és hogy segítsünk szervezetünk vezetőinek, és közösen tevékenykedve erősítsük, pártfogoljuk anyanyelvünk ügyét. A vezetőségbe olyan fiatalok, jellemzően középisko-

lások, egyetemi hallgatók, fiatal felnőttek kerülhetnek be, akik tevékenységükkel bizonyítják, hogy lehetőségükhöz mérten elkötelezetten kívánják segíteni az anyanyelv ápolását. Ha a vezetőség alkalmasnak véli e feladat ellátására, akkor a jelöltet a februári ifjúsági anyanyelvi parlamenten egybegyűltek szavazhatják meg vezetőségi tagnak. Ezen az eseményen szoktunk dönteni továbbá működésünk irányvonalairól, a programok szervezésének részleteiről és egyéb kérdésekről. Örülnénk, ha számos fiatal ismerkedne meg szervezetünkkel, és csatlakozna hozzánk, hogy közösen munkálkodhassunk egy nemzetünk és kultúránk egészét átható érték, az édes anyanyelvünk megővésén.

Összeállította: **Bálint Ádám**, egyetemi hallgató

Udvariasság a kényelmesebb életért

Veszelszki Ágnes merész vállalkozásba kezdett akkor, amikor Protokollkommunikáció nevű Instagram-oldalát létrehozta, „kényes” témákat dolgoz fel nap mint nap. Tanulságos, humoros illemtani megjegyzései soha nem kioktatók, inkább elgondolkodtatók. A hatezer követővel rendelkező oldal súlyát akkor éreztem át, amikor egy fiatalokból álló csoportban osztottam meg azt, hogy mivel foglalkozom. Megkérdezték: „Akkor ismered Protokomm Ágit?”

Veszelszki Ágnes kiemelkedő nyelvész és médiakutatói munkássága mellett sosem feledkezik meg az ismeretterjesztésről sem. Szakmai élete során felhalmozott viselkedéstani tapasztalatait, saját meggyőződését öntötte egy kötetbe Illemtaluzában. Valóban testhez álló a „kalauz” szerep Veszelszki tanárnőhöz, aki a Budapesti Corvinus Egyetem tanszékvezető docenseként bátran kilép az egyetemi katedra biztonságából, és illemszabályokat állít, vagy ahogyan írja: öt-

leteket, javaslatokat, tanácsokat ad azért, hogy mindennapi életünket kényelmesebbé tegye. Az udvariasságot ugyanis egy levegővel töltött matrachoz hasonlítja: „nincs benne valódi tartalom, mégis kényelmesebbé teszi az életet”.

Bizony, a könyv minden mondatát érdemes megfontolni. Csak pár példa az Alapvetések gondolatai közül: A jó modor soha nem megy ki a divatból. Ha csak lehet, kerüljük a „nem az én bajom” hozzáállást. Rúzszt nem illik kölcsönkérni. Ha megkérünk valakit egy szívességre, ne kritizáljuk, hogyan végzi el a feladatot. A szexuális életünkről az interneten vagy a nyilvánosság előtt beszélni izléstelenység. Soha ne simogassunk kutyát a gazda engedélye nélkül. Gyermeknevelési kérdésekben ne adjunk kéretlen tanácsot. Nem illik késni. Az elegancia nem sznobizmust vagy beképzeltsé-

get jelent, sokkal inkább stílusos, harmonikus küllemet, a helyzethez és a partnerhez igazodó viselkedést. Tanuljunk a múltból, tervezzük a jövőt, éljünk a jelenben.

A következő fejezetekben a társas viszonyokról, az ápoltságról, az öltözékről, a munkáról, a telefonról és a netiketről, az alkalmakról és az étkezésről, az utazásról, a szabadidőről és az ajándékozásról szól. Olvashatunk a férfi és női viszonyokról, a randevú szabályairól, az állásinterjúval való megjelenésről, a névjegyről, a közösségi médiában való viselkedésről, a terítékről, az esküvői illemtől, az edzésről, a virágok jelképrendszeréről – egyszóval minderről, ami az emberi kultúrában körülvesz minket.

Veszelszki Ágnes merész vállalkozásba kezdett, hiszen sokan azt hirdetik, nem kellene szabályok, amelyek kötnek bennünket. Veszelszki Ágnes vállalja véleményét, saját megfigyeléseit, de számos ponton megjegyzéseivel, kiegészítéseivel olda a „szabályok” merevségén, és igazán emberivé teszi azok betartásának indoklását egy-egy hétköznapi (iróniát sem nélkülöző) példájával. Kerülendő kérdések a családi asztal körül: „Mikor házasodtok össze? Mikor lesz már gyerekek? Nem akarsz végre lefogyni?” Így ne kérjünk szívességet: „Kicsim, felvagnád a hagymát, kérlek? De ne úgy...” Cikkely Panni mondhatni alkotótársa Veszelszkinének, korábbi köteteit is illusztrálta, most is „vagány”, kifejező, játékos figurái teszik hatásosabbá az Illemtaluz szövegét.

Az Illemtaluzt mindenkinek illik elolvasni fiataloktól az idősekig, hölgyektől az urakig, portástól a vezérigazgatóig – mind tanulhatunk belőle. Különösen szép lenne, ha Veszelszki Ágnes folytatná protokollkommunikációs misszióját. Magyartanárként boldogan venném a kezembe az általános és a középiskolásoknak szóló változatát kötetének.

(Veszelszki Ágnes: *Illemtaluz. Protokolltanácsok mindennapi és kevésbé mindennapi helyzetekre. Cikkely Panni rajzaival. Libri, Budapest, 2021.*)

Blankó Miklós
az Édes Anyanyelvünk szerkesztője

A magyar nyelv hetének köszöntése

Kedves Barátaim, kedves Vendéglátóink, tisztelt Jelenlevők! Talán nem is gondolják, milyen kimondhatatlanul jó érzés számomra a magyar nyelv hete mozgalom ideje, immár 56. évi rendezvénysorozatának megnyitása, illetve köszöntése. Higgyék el, nem túlzok. Nekem is szinte hihetetlen, felfoghatatlan ez az egész, holott tudom, hogy ez nem képzelgés, hanem valóság, hiszen ott voltam a kezdeteknél. Több mint ötvenöt éve történt, de úgy emlékszem, mint ha most lenne. Medgyes Bélánéval, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat budapesti szervezetének fáradhatatlan előadójával, továbbá a magyar nyelvi és irodalmi szakosztály vezetőségi tagjaival ott ültünk a budapesti patinás Kosuth Klub egyik emeleti szobájában, s arról beszélgettünk, hogy a csillagászokat követve, akik már évek óta minden tavasszal megrendezik a Csillagászati Hetet, s egyre nagyobb sikereket aratnak vele, kísérletképpen nem próbálkozhánánk-e meg egy olyan hét programjának megszervezésével, amelynek fő tárgya s egyúttal egyetlen tárgya az anyanyelv. Az ötlet mindenkinek tetszett, s hamarosan kiderült, hogy a rendezvény megnevezésében is egyetértünk. A szoba jövők közül mindnyájan ezt a címet tartottuk a legjobbnak: **A magyar nyelv hete**, s valamennyien úgy éreztük, hogy ez egy fontos kezdeményezés az életünkben. A szervezés főleg rám hárult, mert jeles kollégáim a vezetőségben, Bodnár György, Elbert János stb. mind irodalmárok voltak, de a TIT már említett előadója segítségével jól sikerült a szervezés és a bemutató is. Ötvenöt évvel ezelőtt, 1967. április 24-től 30-ig a következő hat előadás hangzott el, naponta egy, mind a Kosuth Klubban: Tamás Lajos, a Nyelvtudományi Intézet akkori igazgatója: Hol tart a magyar nyelvtudomány? Gulya János: Délibábos elméletek napjainkban a magyar nyelv eredetéről; Kálmán Béla: A nevek világa; Deme László: Kiejtés és helyesírás; Grétsy László: Nyelvi játékok – nyelvi nevelés; Lőrincze Lajos, Kovalovszky Mik-

lós, Grétsy László: Édes anyanyelvünk. Ez utóbbi nyelvhelyességi ankét volt. Hárman ültünk a dobogón egymás mellett, s rövid bevezetőink után a hallgatóság kérdéseire válaszoltunk. A magyar nyelv hete bemutatkozása egyértelműen sikeresnek bizonyult.

Ez volt tehát a kezdet. S hogy miért szinte hihetetlen, elképzelhetetlen ez nekem? Mint tudjuk, *emberöltő* szavunk az első jelentése szerint – most a Magyar értelmező kéziszótárból idézek – „egy-egy emberi nemzedék kifejlődéséhez szükséges idő (25-35 év)”. Gondolják csak meg, tisztelt és kedves hallgatók, nézők, olvasók: azóta, hogy abban az emeleti klubszobában megálmodtuk, megterveztuk A magyar nyelv hete című rendezvényt, két emberöltőnyi idő telt el, két generáció nőtt fel, s íme, engem most ugyanaz az öröm tölt el, mint akkor, a kezdet kezdetén, a gondolat megfoganasakor. Ez a rendezvénysorozat az elmúlt bő öt és fél évtizedben elismertséget és megbecsülést szerzett magának, mozgalommá fejlődött, átmeneti visszaesés, majd ingadozás után újra megerősödött, több szálán is fut, s talán minden más rendezvénynél, mozgalomnál, oktató-nevelő célú szervezetnél, intézménynél eredményesebben tudja beletáplálni minden honfitársunk szívébe és tudatába azt a tényt, hogy napjainkban anyanyelvünk a legféltettebb nemzeti kincsünk, a legfőbb nemzetösszetartó erőnk. Ha azt elveszítjük, a nemzet is elvész. Tudom, ez a veszély egylélekes nem is fenyeget bennünket, de előre is kell néznünk, s folytonosan ápolnunk, gondoznunk, őriznünk kell nyelvünket. A magyar nyelv hete idén április 19-e és 26-a között lesz. Mindnyájukat kérem: kísérjék figyelemmel, vegyenek részt rajta személyesen vagy legalább lélekben, mert mint mindnyájan tudjuk: nyelvében él a nemzet!

Grétsy László
professor emeritus, ELTE

HÍREINK

Félúton egy nagy születésnap és az anyanyelvek napja között

Februárban két fontos, anyanyelvünkhöz kapcsolódó nap is van. Az egyik február 13-a, az Anyanyelvápolók Szövetsége tiszteletbeli elnökének, Grétsy Lászlónak a születésnapja, idén pont a 90. A másik február 21-e, az anyanyelvek napja, amelyen 1999 óta az UNESCO felhívására világszerte megemlékeznek az anyanyelvekről. Éppen e két nap között „félúton”, február 17-én tartottuk Nyelvőrző Szalonunkat a Józsa Judit Galériában.

Matula Ágnes nagysikerű sorozatának mostani alkalmát Grétsy László professzor köszöntésének szentelte. Józsa Judit, a Galéria tulajdonosa köszöntőjében kiemelte, hogy Grétsy László a nemzetközpontú nyelvművelés meghirdetésével és szellemi vezetésével elévülhetetlen tettet hajtott végre. Kiss Gábor, a Tinta Kiadó

igazgatója felidézte, milyen sok közös munka köti őt és kiadóját Grétsy tanár úrhoz. Az egyik legkedvesebb *A nyelvész – emberközelből* című, amelyben Grétsy László egész életútját, pályáját megosztja olvasóival. A kötet szerkesztője, Grétsy professzor beszélgetőtársa Erdélyi Erzsébet volt, aki elárulta a közönségnek, hogy Grétsy László szívesebben beszélt munkájáról, tudósi, tanári, nyelvművelő tevékenységéről, mint magánéletéről. Hála tanár úr megértő figyelmének, életéről teljes képet kaphatunk a könyvből.

Juhász Judit, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke születésnapján köszöntőjében megvallotta, hogy az anyanyelvi mozgalom összetartása nem mindig könnyű küldetés, mégis örömet jelent számára. Köszönetet mondott Grétsy tanár úrnak, hogy megaján-

dékozta ezzel, hiszen őt jelölte a Szövetség élére utódjául. Juhász Judit hozzátette: Grétsy László tanár úr Lőrincze Lajos legnagyobb tanítványa volt, ezzel szemben nincs Lőrincze-díja. A professzor úr egyike a díjalapítóknak. A Szövetség elnöksége úgy érezte, a kerek születésnap nem múlhat el anélkül, hogy meglepetésül nem kapja meg a kitüntetést immár ő is! Juhász Judit elnök kifejezte, hogy reméli, Grétsy tanár úr sokáig követi még a Szövetség munkáját, és megajándékozza jelenlétével, az Édes Anyanyelvünkben pedig sokáig ott lesznek rejtvényei, nyelvi tanácsai.

Az ünnepi torta felvágása előtt Grétsy László is szót kért. Beszélt pályájáról, megvalósított terveiről, sikereiről és kudarcairól. Megvallotta: sokáig nem hitte el, hogy országos köztisztelőnek örvendhet, közszeretet övezi. Hét évtizedes pályájára visszatekintve azonban úgy érzi: mind a tudományos életben, mind a nagy-

közönség előtt eredményesen dolgozott az anyanyelvi kultúra ügyéért. Gyermekkorától a magyar nyelvvel szeretett volna törődni: megmutatni, milyen kincs is az az anyanyelv, ami nemzeti létünk legfőbb megtartó ereje. Nyelvészként, nyelvművelőként – Lőrincze szavaival – a nép szívéhez szeretett volna elérni, és ez sikerült is – állapította meg. Grétsy tanár úr megosztotta velünk, hogy születésnapja másnapján Magyarország köztársasági elnöke és miniszterelnöke is levélben köszöntötte, amely számára rendkívüli megtiszteltetés. Azzal zárta gondolatait, hogy noha visszavonultabban él, mint korábban, szívesen foglalkozik most is legkedvesebb hobbi-jával, anyanyelvi játékok készítésével, valamint nyelvművelő cikkek írásával. A Nyelvörző Szalon állandó résztvevői mellett az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai, valamint Grétsy tanár úr munka- és pályatársai is köszöntötték az ünnepeltet.

Ami mögöttünk van, ami előttünk áll

Az Anyanyelvpolók Szövetségének ifjúsági tagozata a közelmúltban rendezte meg a 29. Országos és a 7. Kárpát-medencei Ifjúsági Anyanyelvi Parlamentjét. A helyi csoportok vezetői, képviselői, valamint szövetségünk tagjai 2022. február 19-én gyűltek össze Budapesten, a Baár-Madas Református Gimnáziumban.

A tanácskozás célja minden évben az, hogy az egybegyűltek visszatekinthessenek a mögöttünk álló időszakra, és értékeljék azt. Az idei eseményen Matula Ágnes, a Duna Televízió szerkesztője, az Anyanyelvpolók Szövetsége tiszteletbeli elnökségi tagja mondott szívhez szóló köszöntőt. Ezt követően Kovács Zsuzsanna, a Szórád – szóval rádióműsor szerkesztője, az Anyanyelvpolók Szövetségének irodavezetője tájékoztatta az eseményen résztvevőket többek között a taglétszám alakulásáról, a szövetség iro-

dájának költözéséről és egyéb változásokról. A vidám és könnyed hangulat sem maradhatott el, ugyanis Szőcsné Antal Irén, Kazinczy-díjas tanárnő nyelvi játékokról tartott előadása sokakat megmosolyogtatott. Találkozónk következő programpontjaként Blankó Miklóst, az Anyanyelvpolók Szövetségének szerkesztőségi és kommunikációs munkatársát köszönhetjük köreinkben. Bemutatkozásában hallhattunk egyebek mellett az Édes Anyanyelvünk folyóirat megújulásáról, a jövőtől való ötletekről és kérdésekről. Online felületen keresztül jelentkezett be, és mondta el beszédét Nyíri Péter, az Anyanyelvpolók Szövetségének decemberben megválasztott alelnöke, a Magyar Nyelv Múzeumának igazgatója. Kerekes Barnabás tanár úr, az Anyanyelvpolók Szövetségének alelnöke az Ifjúsági Tagozat munkájáról, a Kazinczy-díj Alapítvány és a Beszélni nehéz! mozgalom működéséről számolt be. Értékes gondolatait követően a hozzászólások következtek. Barthalos Mártontól értesülhettünk egy örömhírről: újra működik a Szórád – szóval rádióműsor sikeresen helyreállított megjelentésbékülő felülete. Reiser György Lukács és Keppel Gyula a megújult Édes Anyanyelvünk újsággal kapcsolatos észrevételeiket osztották meg. További hozzászólásokban Duhonyi Tiborné tanárnő szakkörük példás működéséről számolt be, Saffarik Ildikó tanárnő aktív cselekvésre, szerepvállalásra buzdította a fiatalokat. A találkozót követően az Ifjúsági Tagozat vezetősége tartott megbeszélést az elkövetkezendő feladatokról, programokról. Hosszú, de annál tartalmasabb napot zárhattunk. Újult erővel és friss élménnyel gazdagodva láthatunk neki az előttünk álló feladatoknak.

A Híreink képei: Reiser György Lukács

Bálint Ádám, egyetemi hallgató

PONTOZÓ Grétsy László rovata

Mindenekelőtt a 2021. évi 5. szám feladványainak a helyes megfejtését adjuk meg.

I. **Betűrakosgató.** Avokádó. Ringló. Som.

II. **Hétszer hét.** 1. Smaragd. 2. Reszelő. 3. Díszlet. 4. Asszony. 5. Kurrens. 6. Számára. 7. Tavasz. A jelzett átlókból kiolvasható részek: *se szeri*, majd a sorok árendezése után: *se száma*. A két rész összeolvasva egy gyakori állandósult kifejezés.

III. **Hangszerkutató.** 1. Comb + Lima > Cimbalom. 2. Csel + Ambó > Csembaló. 3. Orda + Kong > Gordonka. 4. Érik + Lant > Klarinét. 5. Mann + Idol > Mandolin. 6. Akol + Idem > Melodika. 7. Inas + szem > Samiszen. Ez egy nálunk kevésbé ismert japán pengetős húros hangszer. Dicséretes, hogy megfejtőink több mint fele – főleg az internet segítségével – rátalált a helyes megoldásra. Többen a majdnem jó számisen formával próbálkoztak. 8. Mani + Burt > Tamburin. 9. Agár + Totó > Tárogató. 10. Brit + Atom > Trombita.

IV. **Szójátékos csattanó.** ... *hogyan az ünnep tiszteletére bontsunk zászlót.*

A legalább 70 pontot elért megfejtők közül ezúttal a következők részesülnek könyvjutalomban: Angyal Jenő Andorné, Bognár Istvánné, Cinka István, Éder Krisztina, Kiss Ernőné, Laczkóné Kiss Beatrix, Otthál Andrea, Papp Judit, Pásztor Sándorné, Turjánszky Tapodi Katalin. Nyereményük Kiss Zitának a Tinta Könyvkiadónál megjelent Anya-nyelv-kincs című kötete.

A Pontozó új feladatai

I. **Betűrakosgató.** Életünk folyamán sokféle hatás ér bennünket, például fény-, szín-, hőhatás, na és többek között csendhatás is, hiszen a néma, pihentető, jótékony csend többnyire megnyugvást hoz, főleg a nagyvárosok lüktető zajában élő emberek számára. Rám, a rejtvények kedvelőjére főleg a zalai dombvidék csendje teszi a legjobb hatást. Meg is mondom, miért. Azért, mert ez a kellemes hangzású és jelentésű szókapcsolat: **zalai csendhatás**, egyúttal egy remek feladvány olvasóink számára. Ha ugyanis ügyesen rakosgatják e 15 betűs kifejezésnek a betűit, akkor három olyan fogalomnak a nevét rakhatják ki belőle, amelyek valamiképpen össze is tartoznak, kötődnek egymáshoz. Aki e kifejezés betűiből kirak betűmaradék nélkül három szótárazható szót, annak már 15 pont jár ezért a megfejtésért. De aki azt a hármat találja meg, amelyek összeillenek egymással, s ezt jelzi is, az ezzel 20 pontot szerezhet!

II. **Étel-ital.** Egy régi közmondásunk szerint „Étel, ital, álom: szükséges e három”. Ez nem is kétséges, ám ebben az anagramma-rejtvényben most megmaradunk az evés-ivásnál, sőt közülük is inkább az elsőre figyelünk. Ha megfejtőink a bal oldali tízszer két kérdésre helyesen válaszolnak, mégpedig mindig egy-egy négy betű(jegy)ből álló szóval, akkor ezekből az itt összegyűlt nyolcbe-tűs halmazokból a jobb oldali kérdéseknek megfelelően mind a tíz szakaszban egy-egy étel-ital vagy finomság nevét állíthatják össze. Mivel mindegyik szakaszban három kérdésre kell megtalálni a választ – a harmadik mindig hosszabb, de a betűi már előkészítve várják a megfejtőt –, mindegyik szóért 1-1 pont jár, összesen tehát 30!

- Görög lepénykenyér: Étvágygerjesztő ital:
Becézett Ferenc:
- Péter becézve: Kedvelt sütemény:
Régimódi, ásatag:

- Mókusféle rágcsló: Szamócából készített szomjoltó:
Okmány, dokumentum:
- Savanyú vinkó: Első fogásnak kitűnő edeldel:
Páros szerv:
- Szösz: Magyaros, paprikás étel:
Csélcsep, könnyelmű:
- Fa levélzete: Sokak kedvenc húskétele:
Becézett baktérium:
- Közkert: Hagymás, tejfölös húsfétel:
Nagyon szereti a tütüt!
- Észak-atlanti Szerződés Szervezete: Reggelinek kiváló ez az éték:
Nyitott:
- Vámos Hatvan közelében: Tésztaféle köret:
Gyermekes szülő:
- Erős szagú természetgyógyóvíz: Divatos édes sütemény:
Becézett Mihály:

III. **Hétszer hét.** Az előző számunkbeli ilyen című rejtvényhez hasonlóan ebből is egy szót lehet megolvasni. A helyesen kitöltött ábrának a bal felső négyzetétől a jobb alsóig terjedő, majd a sorok megfelelő átrendezése után a jobb felső saroktól a bal alsóig haladó átlóból egy összesen négy szóval álló szólászerű kifejezést olvashatnak össze. A megtalálendő szó mindegyik szaváért 4 pont jár, a helyes megfejtésért összesen tehát 16!

- A Csendes Don c. regény írója (Mihail):
- A szépirodalomhoz tartozó epikai műfaj:
- Keskeny, igen szűk, kis utca, köz:
- Javaihoz görcsösen ragaszkodó, kapzsi, fukar:
- Nyugati germán nyelvet beszélő <nép>:
- Óhajtani, áhítani, valamire vágyakozni:
- A 20. század kiemelkedő olasz írója (Alberto):

IV. **Szójátékos csattanó.** Olvasóinknak megfejtésül elég A páciens poénja című, túloldali rejtvény csattanóját beküldeniük. Értéke 25 pont. Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 91 pont, de már 75 pont is elég ahhoz, hogy annak beküldője részt vehessen a sorsolásban. A feladványok megfejtését **2022. június 1-jéig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1368 Budapest Pf. 250., vagy a rovat vezetőjének címére: gretsyl@t-online.hu. Minden olvasónak eredményes fejtőrést és jó szórákozást kívánunk a feladványok készítői:

Grétsy László (I., II.)
Schmidt János (IV.) Varga István (III.)

MEDENCÉBEN ÜZÖTT SPORT	A VICC POÉNJA	TÁRSAS GYERMEK-JÁTÉK	ZÚDUL, ÖZÖNLIK	ÁSVÁNY-ÖRLŐ BERENDEZÉS	<p align="center">A páciens poénja</p> <p>– Miben segíthetek? – kérdezi a pszichiáter az új páciensét.</p> <p>– Elmondom, de előtte kaphatnék egy szárítókötelet?</p> <p>– Szárítókötelet?! Ugyan miért van rá szüksége?</p> <p>(A választ az ábrában rejtettük el.)</p>								
KÖZÉPEN TÚR!													
RETESZELŐ													
PIACON ÉRTÉKESÍT KANCEL-LÁRIA													
RÓMAI 1-ES IDEGVÉGZÖDÉS!			ROMÁN AUTÓJEL TÚRA-KEZDET!		NÉHA PERC, RÖVIDEN	TÜZESSE-GET JE-LENTŐSEN MÉRSEKEL	KONYHA-KERTI MUNKA	E VIRÁG MÁSIK NEVE IRISZ					
TÁVOLI FILM-FELVÉTEL FÉL ÓTI!													
GÉPJÁRMŰ ADATA FÉL-ÉDES!			SEZMÜVE-GES, RÉG. KERTI ESZKÖZ			CSAPADÉK GÁRDOS PÉTER FILMJE							
MIATT, NÉPIESEN													
KELET A MESE-BELI ILÓK TÁRSA		LONDONI SÁRA! KÉPVISELŐ POLITIKUS		MOSZKVAI KAMASZ GYORS FEJLŐDÉSE				OLASZ AUTÓJEL KERESZ-TÜLBUKÓ					
MÉTER FÉL TOLL! HEGYI MÉLYTÓ			MONTE ... GRÓFJA (DUMAS) GRAMM			FILMREN-DEZŐ V. (GYULA) ORRVÉG!							
TONNA ...-RE PÖRKÖLT-FÉLE ÉTEL			RÓMAI 50-ES A SUGÁR JELE		TISZTHE-LYETTES, RÖVIDEN CILUSKA				SOMOGYI ...: NÉHA! SZINÉSZ-NŐ				
VOLT KÉTJE-GYŰ BETŰ FÉL ÁR!			ÖKÖLVÍVÓ-SZORÍTÓ CSALI A HORGON				RAGADOZÓ ...: BALIN RAJTA, RARÓ!		URÁN SZEMLE-LETESEN ELMONDÓ				
VÁLASZOL BOTVÉG! ... ME TANGERE! NE ÉRINTS ENGEM! (JÉZUS SZAVAI)		MÁK-SZEMNYI BODZA-BEL!				IGEN, ANGOLUL EMLÉK-ÉREM							
NYELV-JÁRÁS													
OSZTRÁK AUTÓK JELZÉSE		A KÉN VEGY-JELE INJEKCIÓZ		A JÓD VEGYJELE		WOLF ...: ÉNEKESNŐ NÖVÉNYI FORRÁZAT		EURÓPA-KUPA, RÖVIDEN ARGON		TŐKEHŰST MIND ELAD			
KULTŰR-HÁZI VETÍTŐ-HELYISÉG													
FÉMVÉG! AZ EGYIK IGEIDŐ	L			ÉS, LATINUL MÁLTAI AUTÓJEL				CITROM NEDVE		STRÁZSA, FEL-VIGYÁZÓ			

Gyereksarok – Nyelvi játékok

Az előző számunk megfejtése és a nyertek neve a következő, azaz a 2022. évfolyam 3. számában lesz olvasható, a felnőttek rejtvényneinek megfejtéséhez hasonlóan.

Általános iskolásoknak ajánljuk

Összefolyás

Rejtvényünkben két-két szót, azaz egy-egy szópárt kell kitalálni. Ha a párok első szava helyes, akkor annak betűiből más sorrendben egy-egy európai folyónév rakható ki. Ez lesz a szópár másik tagja. A megfejtésként a szópárt kell beküldeni.

1. Dob alakú, lyukacsos háztartási eszköz = Magyarország leghosszabb folyója:
2. A te erődítményed = A Duna egyik jobb oldali mellékfolyója:
3. Nagyon csúnya = Ez a kis folyó „siet” a Tiszába:
4. Lovon katonáskodó nemes = Európa leghosszabb folyója:
5. Ezt a másikat = London folyója:

Középiskolásoknak ajánljuk:

Álságos

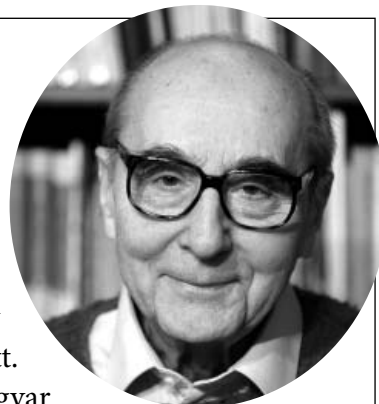
Olyan szavakat keresünk, amelyeket egymástól független két szóra bonthatunk fel, mégsem összetett szavak. A szórészek és a teljes szó meghatározásából kell kitalálni a szavak összeadásának „képletét”. Pl. alkoholos ital + a leggyakrabban használt konyhai fűszer = hüvelyes zöldség. Megfejtés: bor + só = borsó.

1. szomorúság + lakoma = lakberendezési tárgy
2. kopasz + rakhely = majonézes mártás
3. patás háziállat + multság = hintáztat
4. üt + fekhely = gördülő szerkezet
5. nem valódi + fenyegettség = alkotó

A feladat megfejtői között mindkét korosztályban ajándékkönyvet sorsolunk ki. A megoldásokat tollal írva vagy befotózva, vagy gépelve az ea@anyanyelvapolo.hu címen várjuk. Jó szórakozást, kellemes időtöltést kíván a feladat szerzője:

Forgács Róbert

Kiállítás Grétsy László professzor mellett

Az Édes Anyanyelvünk című folyóirat szerkesztősége köszönetet mond mindenkinek, aki kiállt tiszteletbeli főszerkesztőnk, Grétsy László professzor úr mellett. Tanár úr személyében Magyarország legnépszerűbb nyelvészét tiszteljük. Hetvenéves egyedülálló pályája során a hazai nyelvtudomány eredményeinek népszerűsítéséért elévülhetetlen tevékenységet folytatott. Ezernyi televíziós és rádiós megszólalása, valamint több ezer írása a magyar nyelv értő, tudós művelésével hozzájárult az anyanyelvi kultúra emeléséhez, legnagyobb nemzeti kincsünk ápolásához, gyarapításához. Méltán vívta ki a magyar tudományban szinte példa nélküli társadalmi közismertségét és elismertségét. Tanár úr a hazai nyelvtudomány egyik legértékesebb életművét tudhatja magáénak. Grétsy László hosszú szakmai életútja hungarikum.

Elítéljük az ellene tett lépéseket, elhatárolódunk Balázs Gézától és Arató Balázstól, valamint mindazoktól, akik közrejátszottak abban, hogy a hazai nyelvművelés legnagyobbját 90. születésnapjára eltávolítsák a Magyar Nyelvőr című folyóirat szerkesztőbizottságából. Elhatárolódunk azoktól is, akik az elmúlt hónapok történései után az újonnan felálló Magyar Nyelvőr folyóirat munkájában hajlandók részt venni.

Büszkék vagyunk arra, hogy születésnapjára mi is köszönthettük. Tiszteletbeli főszerkesztőnkkel, Grétsy Lászlóval a szerkesztőség folyamatos szakmai kapcsolatban van, tudományos műveltségére, széles kulturális látásmódjára és sok évtizedes nyelvművelői tapasztalatára támaszkodunk. Nagyon örülünk, hogy állandó rovatát fenntartva, továbbá az olvasói levelekre írt bölcs válaszaival hozzájárul az Édes Anyanyelvünk című lap közkedveltségéhez.

Budapest, 2022. február 20.

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztősége:

*Prof. dr. Keszler Borbála főszerkesztő
Dr. Lengyel Klára főszerkesztő-helyettes
Dr. Raátz Judit szerkesztő
Blankó Miklós szerkesztő
Cservenka Judit szerkesztő*

*„A népeknek nincs szentebb
ereklyéjük és félhetőbb kincsök, mint
nyelvük és hiven jegyzett történetök.”*

Bajza József

Két nyelvész kollégánk kapott Széchenyi-díjat ebben az évben!

Keszler Borbála nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, professor emeritus Magyarország számára kivételesen értékes tudományos pályafutása, a magyar nyelvtörténet és az orvosi nyelv kutatása, valamint a magyar helyesírási szabályzat megalkotása és nyelvészek generációinak oktatása terén egyaránt kiemelkedő és elhivatott szakmai munkája elismeréseként vette át a rangos díjat.

Gósy Mária nyelvész, a nyelvtudomány doktora, egyetemi tanár Magyarország számára kivételesen értékes tudományos pályafutása, az általános és a magyar fonetika, illetve a pszicholingvisztika területén elért eredményei, valamint a GMP beszédpercepció diagnosztika kifejlesztését és sztenderdizálását megalapozó kutatásai elismeréseként vette át a díjat.

Örömmel és büszkén gratulálunk mindkettejük elismeréséhez!